

94(477.44-22)
В Г 59

Євген Годований
Володимир Хімей

ЗЕЛЕНЯНКА

СЕЛО НА КУЧМАНСЬКОМУ ШЛЯХУ ІСТОРІЇ

1407125

Поверніть книгу не пізніше зазначеного терміну

[illegible]

ПОДАРУНОК

Годований Є.
Хімей В.

Зеленянка

Село на Кугманському шляху історії

Читачам
Вінницької обласної
наукової бібліотеки
з поданням
прочитання та вивчен-
ня історії рідного
краю.

28.06.2022

Є. Гречина

94(477.44-22)

Б Г 59

УДК 63:2 (4-Укр) - 8
- 320 -

Науково-популярне видання

Редактор : доктор педагогічних наук, професор Євген Кулик

Макетування, верстка, дизайн: Сергій Цьома

Фотограф: Микола Демчук

Автори: кандидат історичних наук Євген Годований,

кандидат історичних наук Володимир Хімей

Зеленянка. Село на Кучманському шляху історії / - Дрогобич :

Друк: ТзОВ «Трек ЛТД», 2019 р. - 320 с.; іл.

ISBN 978-617-7263-74-5.

У книзі «Зеленянка. Село на Кучманському шляху історії» автори намагалися розкрити етапи і напрями колонізації Зеленянки, простежити походження Зеленянки як села, розкрити її особливості як населеного пункту на Побережжі, звернути увагу на людей, якими може пишатися Зеленянка. У цьому виданні подано спогади односельчан про перекази і власне бачення розвитку Зеленянки. Представлено аналіз архівних документів. Книга не претендує на повне висвітлення всього комплексу питань історичного розвитку Зеленянки.

Книга призначена для науковців, викладачів, студентів, широкого загалу, усіх, хто цікавиться історією нашого народу і хоче пізнати своє минуле.

ISBN 978-617-7263-74-5.

1407125

У не звичайне село Зеленянка Крижопільського району Вінницької області, розташоване неподалік Кучманського шляху, було свідком багатьох переломних історичних подій. Цей шлях, один з найстрашніших в Європі, кримські та ногайські татари використовували для розбійницьких набігів на Брацлавщину та Поділля. До якого б державного організму не належав цей край — Золотій Орді, Литовській державі, Угорського королівства, Росії, Польщі, Російської імперії чи перебував під німецько-румуно-польськими окупантами, — правителі тут погубилися, як на вершині Везувію. Зеленянка за свою історію кілька разів піднімалася з попелу і відроджувалася. Село виживало завдяки дивовижним людям, які були мирними хліборобами, але в різний час ставали на захист свого краю.

Зеленянська земля народила соратника Богдана Хмельницького, генералів, ухених, церковних діячів, митців. Тут залишили свої археологічні сліди трипільські й зарубинецькі племена, скіфи і сармати. На цю землю претендували готири держави, але Зеленянка зберегла свій генетичний код — про це розповідає історико-етнографічний нарис Євгена Годованого та Володимира Хімея «Зеленянка. Село на Кучманському шляху історії».

Слово до читача

Сучасний період творення Української держави характеризується побудовою громадянського суспільства, головним чинником якого є ментальність українців.

В той же час невизначеність українського суспільства, яке поділене історією свого розвитку — духовно, і діями влади — матеріально, вимагає від науковців, істориків зокрема, не тільки інформувати суспільство встановленням нових історичних фактів, а й системно їх аналізувати, розкриваючи шляхи подальшого розвитку України.

Тому використання авторами системного підходу до аналізу історичних фактів, процесів і явищ в історичному контексті є закономірним методом аналізу буття мешканців Зеленианки від часів трипільської культури до сьогодення.

Через аналіз системних зв'язків між історичними подіями і вчинками односельчан, що творили історію свого краю, автори розкрили маловивчені механізми формування українського етносу. Комплексне розкриття зв'язків між культурою, моральністю, економічними відносинами розкрили невідомі пласти ментальності українців, яка дозволяла вижити в пограниччі з сусідами, які самі називали цей край «Чорним шляхом».

...Як перегукуються факти видачі «колардських ленточок» місцевим жителям при захопленні Росією в 2014 році Криму, Луганська, Донецька, Харкова, Одеси, Херсона з роздачею червоних ленточок більшовиками в 1917 році жителям Зеленианки і навколишніх сіл в якості «мандатів», які давали право захоплювати чужі землі і майно. Або пряма пропорція між кількістю осіб померлих від голодомору в селах на Вінниччині в 1930 - 1932 роках і назвами сіл куди вперше в 1917 році

прибули більшовицькі агітатори з Росії. Це ще одна відповідь тим, хто стверджує, що голодомор це не штучно створене явище, а результат дії природних умов.

Кожен, хто прочитає цю книжку почерпне для себе те, що йому бракує, але головне, як говорив Роман Іваничук: «...хто хоч трохи володіє пером, повинен описати свій родовід, свій життєпис, аби пізніше, коли минуть десятиріччя, наші діти і внуки не цуралися нас, пам'ятали з якого вони роду і які випробування лягли на плечі батьків і дідів. Не пізнавши своєї минувшини — нехай навіть і гіркої, ми не збудуємо майбутнього — дай Боже, щасливого!»

Науковий редактор

Євген КУЛИК

доктор педагогічних наук, професор

Від авторів

Зеленянка, благословенний наш краю

Це був час наступу урбанізації на село. Тогочасну молодь манила романтика приморських міст, чарувала велич урочистих столиць, дивував затишок маленьких містечок...

Євген Годований виїхав із села Зеленянка, що в Крижопільському районі Вінницької області, в 1964 році, а Володимир Хімей — в 1974-му.

Але Зеленянка так і не відпустила. Ми приїжджали сюди постійно. Тут жили наші батьки, родини, друзі.

Ми були свідками, як єходила з історичної сцени велика селянська культура. Селяни ховали в скрині свої мантиї, «польки», чугайні, гребінні сорочки. Місто стрімко наступало на Зеленянку, даючи своїм жителям переваги буття сучасної людини.

«Неправильний» подільський діалект атакувала «правильна» українська мова. Але й наше село не було чимось монолітним. Тут уживались добро і зло, наука й забобони, традиції і новаторство, політична наївність і селянська мудрість...

У світі ставало все менше людей і предметів, які пов'язували нас із селом. Зеленянка переставала бути нашою радістю. Вона все більш ставала нашою печалю.

Коли приїжджаєш у село, здається, що повертається дитинство. До тебе промовляють старий колодязь, подвір'я, дорога і ставок. Напливають спогади про родичів, друзів. Як би хотілося почути їх мудрі розмови, відчуті доброту і щирість.

Але часу, який би можна було провести з ними, вже не буде. Залишається один шанс повернутися в минуле — написати

книгу. А книга ця почалася з ініціативи Володимира Хімея. Вона збіглася в часі з бажанням Євгена Годованого написати про село, де ми народилися.

Ми пройшли різний життєвий шлях, але був єдиний задум — написати книжку про наше село Зеленянку.

Євген Годований після закінчення школи навчався на історичному факультеті Одеського університету. Має науковий ступінь кандидата історичних наук. Все своє професійне життя збирав матеріали про свій рідний край, село Зеленянку.

Володимир Хімей після закінчення школи навчався на факультеті журналістики Львівського університету, відтак понад 30 років працював в органах державної безпеки. Захистив кандидатську дисертацію з історії. Постійно цікавився історією розвитку свого краю, рідного села.

Оскільки ми обоє кандидати історичних наук, то, звичайно, повинні були встановити хронологію змісту цього видання. Хронологічно праця почалася з аналізу часів трипільської культури, а закінчилася сучасним періодом. Визначення нижньої і верхньої межі змісту цієї роботи продиктоване наявністю різних за характером джерел, що й дозволяє вести мову про Зеленянку в зазначених часових рамках.

Джерельною базою книги стали кілька груп пам'яток: наративні, археологічні, графічні. Першу групу становлять праці О. Дана, А. Блажія, Б. Віди, «Słownik geograficzny», «Перечневая ведомость о лицах, бывших и небывших у исповеди и святого причастия по Свято-Іоанна-Богословской церкви с. Зеленянки» В. Вітковського, Є. Годованого, «Ревизская сказка» за 1794 р. Т. Епштейна, «Список землевладельцев Ольгопольского уезда на 1914 год» В. Стодольського, «Реєстр за 1649 рік», «Книга пам'яті України. Вінницька область», «Переможці. Вінницька область».

Друга група представлена головним чином працями, присвяченими опису трипільського поселення на території Зеленянки.

Третя група — джерела неоднозначні: рапорти, повідомлення, звіти, спогади сучасників. Існує точка зору, що цим документам притаманний менший ступінь вірогідності. Хоча, на нашу думку, таке трактування досить спрощене. Навпаки, враховуючи надзвичайно великий тиск влади на суспільство протягом багатьох століть, часто трактування історичних подій істориками й державними діячами відбувалося у погодженні з офіційною владою. Тому спомини простих людей, учасників історичних подій, точніше відображають вплив цих подій на суспільство.

Використано також і графічні джерела, передусім фотографії.

Останньою групою, якою ми користувалися, були спеціальні джерела: особисті документи, паспорти, мапи, церковні книги та архівні матеріали. Використано церковну книгу с. Зеленянки, в якій містяться сповідальні відомості (1895—1914 рр.), де зібрано відомості про всіх жителів Зеленянки, що жили в селі протягом зазначеного періоду. (Реставровану книгу передано в Державний архів Вінницької області з ініціативи Володимира Хімея). Копія книги зберігається у церкві с. Зеленянки, де кожен охочий може ознайомитися з історією життя своїх предків та зняти копії потрібних сторінок.

При написанні праці автори мали на меті розкрити тему хронологічно й окреслити певні проблеми. Для цього було висунуто кілька гіпотез, щоб пояснити й довести деякі феномени явищ (наприклад, походження назви Зеленянка, місце народження М. Зеленського та ін.).

Головним методом пошуку був синтез даних усіх без винятку категорій джерел.

Книга не претендує на повне висвітлення всього комплексу питань. Автори намагалися розкрити етапи і напрямки

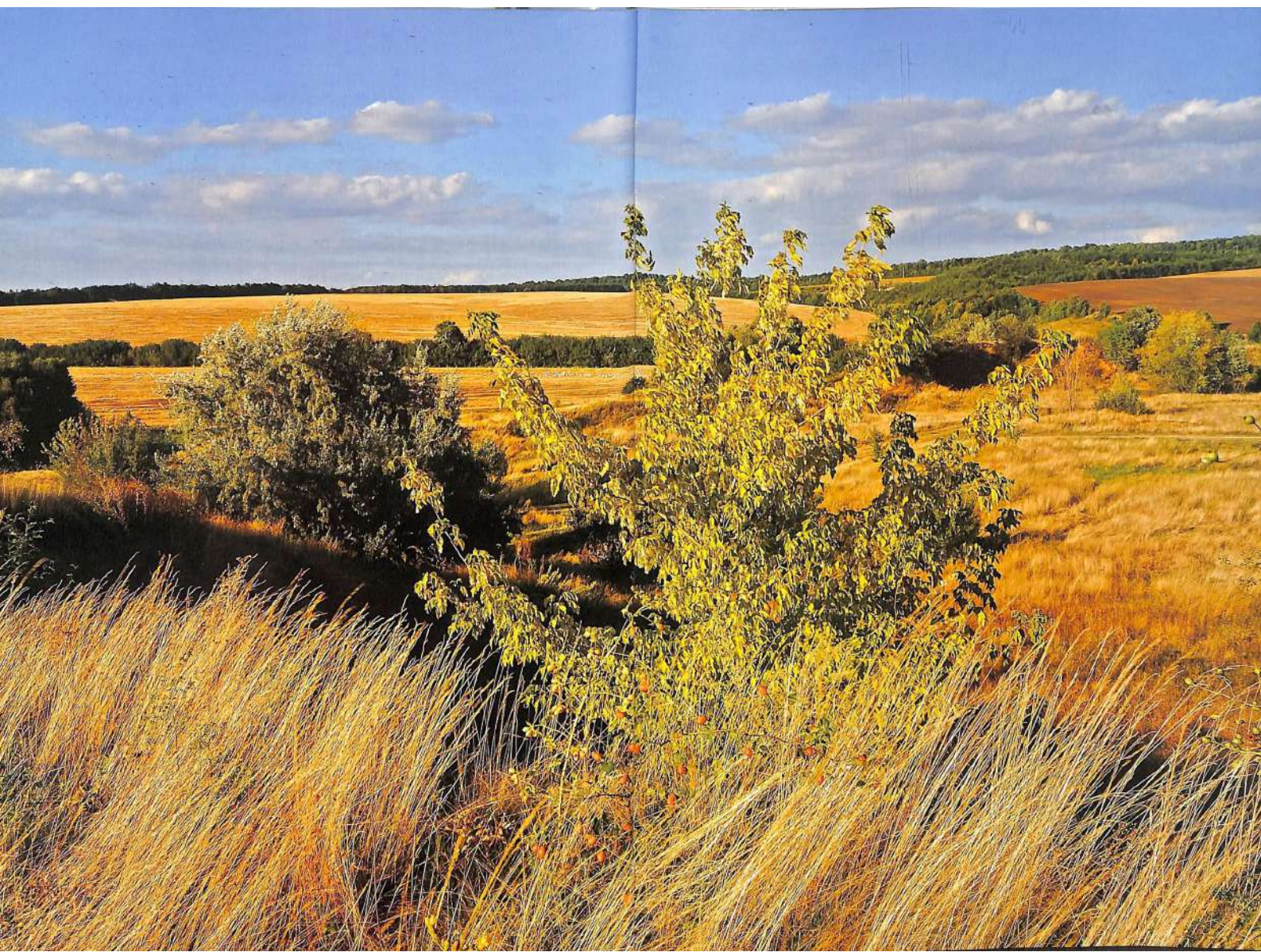
колонізації Зеленянки, простежити походження Зеленянки як села, розкрити її особливості як населеного пункту на Побережжі, звернути увагу на людей, якими може пишатися Зеленянка.

Автори щиро дякують М. І. Плаксію, Б. Г. Віці, М. Г. Віці, В. І. Хімею, В. П. Коновалу, Н. Войчук, професору Є. В. Кулику, друзям Олександру та Емілю, журналісту Б. І. Кушніру, І. М. Паращуку, Б. А. Малютяку, В. М. Постолатію, М. Д. Демчуку, А. С. Чайковському, А. В. Нестеренку, отцю Сергію Цьомі (м. Київ) та ін., без чияї допомоги, порад і консультацій праця над монографією та її видання були б неможливими.

Зеленянка... Як багато вмістила в себе ця гарна назва! Древня наша земля, славна наша історія. Цей грандіозний проєкт — село Зеленянку — будували український козак і польський осадник, подільський селянин і радянський солдат. Жодного камінчика не можна забрати з цього будинку — долі села, не ризикуючи його зруйнувати. Зеленянка — це загадки і таємниці, дискусії і суперечки, захопиви пошуки та цікаві дослідження, відкриття та знахідки.

Книга призначена для науковців, викладачів, студентів, широкого загалу, усіх, хто цікавиться історією нашого народу і хоче пізнати своє минуле.

Євген ГОДОВАНІЙ,
Володимир ХІМЕЙ

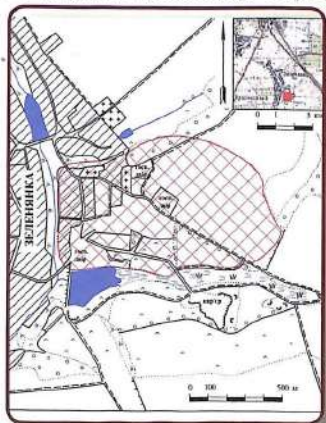

Розділ 1. Що в нас залишилося від трипільців?

Сугасники єгипетських пірамід

Зеленянка відома поселеннями трипільської культури (IV—III тис. до н. е.). Зібрані уламки керамічного посуду, глиняні фігурки людей, крем'яні знаряддя праці, кістки людей, тварин дають підстави твердити, що тут люди почали жити давно. Трипільське поселення локалізоване в Зеленянці М. Потупчиком на її південному сході, на лівому березі р. Кам'янка, в районі господарських дворів (конюшні, току, кар'єру та ін.). Активну участь в атрибуції трипільського поселення взяв і місцевий краєзнавець Борис Григорович Віща.

Він пише, що поселення в Зеленянці розміщене за один кілометр на південь від гребеня вододілу, на південно-східному пологіму схилі при впадінні р. Срібна в р. Кам'янку. Із південного заходу обмежене крутим схилом яру. Культурний шар Трипілля залягає на глибині 0,7—0,9 м до сучасного рівня, а в двох місцях матеріальні рештки виорюються плугом і чітко простежуються світлі плями чотирьох помешкань на темному тлі чорнозему. Дивовижним є те, наголошує Б. Г. Віща, що площа, на якій знаходять уламки глиняного посуду, обпаленої камфорної глини, знаряддя праці, — близько

10 га. Це поселення в басейні ріки Дністер, праворуч від вододілу.

Б. Г. Віща зазначає: «Оглядаючи ранньотрипільське поселення, нами зібрана значна кількість виробничих та побутових знарядь із кременю, каменю м'яких та твердих порід; багата кераміка, кістки тварин, людини, роги. Найбільше, звичайно, уламків керамічного посуду, прясел, є і теракотові статуетки. На всіх поселеннях черепки коричнево-жовтих тонів, глина з домішками піску або мілкотовченого шамоту. В поселенні Зеленянка піднято декілька черепків сизувато-голубого відтінку, більш темного у внутрішній частині».

Дослідник підкреслює, що ближче до Дністра у поселеннях знаряддя праці темно-синього, аж чорного кольору, кремний щільний, краї гострі. На вододілі та в басейні р. Південний Буг (Куці городи, Зеленянка) — сизуватого та білого кольору з темними включеннями. Є і темно-сірого кольору. Із пластики найбільшої уваги заслуговує теракота — фігурка жінки із поселення Зеленянка. Тут знайдено також частину фігури людини в сидячому положенні.

Б. Г. Віща, по суті, є піонером дослідження трипільської культури в Зеленянці: «На поселенні Зеленянка піднято посудину правильної витонченої форми, яку ми умовно назвали «Ваза», збереглося близько 1/3 її тіла із денцем. Дно перекреслене двома паралельними лініями і навхрест під прямим кутом знову двома. З чотирьох сторін на боках — сосковидні вушка з отворами зверху вниз, якраз напроти «Хреста» на денці. Аналогічні посудини описані із поселень Олександрівка, Гайворон, лише без «Хреста» на денці.

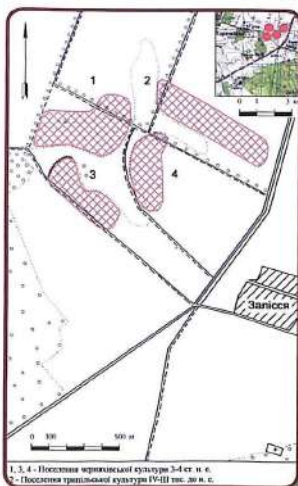
Черепки столової посуду більш тонкостінні, глина більш якісна, вимішана та опалена рівномірно. Колір черепків різний, від жовтого до цегельного, є сірі і навіть чорнуваті. Поверхня гладенька як зверху, так і зсередини.

Орнаментация посуду найрізноманітніша. Найбільш візанті

лінії прямі та типу спіралі, насічки. Є також відтиски гребінчастого штампу, особливо на черепках від шийки горщиків та в придонній частині. Є і рельєфний орнамент, виконаний наліпченими горбочками діаметром до 3 мм по всьому вінчику горловини. Широко трапляються круглі або квадратні ямки-луночки.

Знайдено також черепки, орнаментовані червоною, темно-червоною та майже чорною охрою. Проглядаються витягнуті прямокутники, трикутники, але закінчену якість фігурки по уламках визначити важко. Особливо гарно двома хвилеподібними паралельними лініями виконано червоною та білою охрою орнаментований невеличкий тонкостінний (2 мм) черепок, мабуть, посудина культового призначення». Б. Г. Віда умовно називає її «чашею для причастя».

Знайдений емпіричний матеріал він підтверджує теоретичними узагальненнями. «Відкриті нами поселення раннього трипілля простяглися від Дністра... на вододілі Куці городи, Зеленианка. Від них за 70 км на південний схід по хребту вододілу розташовані Слобідка Західна, Олександрівка, на північний схід від Слобідки, на відстані 25—30 км — Чечельник. Цей район поселень розміщений якраз між вивченими науковцями густо заселеними районами середніх течій річок Південний Буг і Дністер. Відкриті поселення не відомі науковцям, не вивчені і не описані. Тому ми можемо допустити, що міграція населення

із Дністра йшла на схід і північ... Поступово міграція і освоєння нових районів на схід наклали відбиток на специфічний вигляд кераміки, кременієвих знарядь праці».

Про ці відмінності згадує В. Г. Збеневич, характеризуючи матеріальну культуру Побужжя. Якби міграція з долини річки Дністер тривала короткий термін, як стверджує дослідник, в долину р. Південний Буг, то переселенці, безумовно, принесли б із собою готові знаряддя праці з кременю з-понад Дністра, а також прийоми і навички їх виготовлення з місцевого, хоч і відмінного, матеріалу, вони були б виявлені в значній кількості при розкопках. А потім трипільське поселення спустіло. Чому? Можливо, спалили вороги. Можливо, мешканці самі

спалювали свої поселення, коли помирав їх вождь. Але скоріш за все вони переходили на інші місця, оскільки інтенсивне хліборобство виснажувало ґрунт, а удобрювати його вони не вміли. До того ж гній корів, священних тварин в Індії, не можна було виносити за межі двору. Поступово гній заповнював подвір'я, а земля без добрив виснажувалася. І тоді рід переходив

на нову ділянку. Залишені будинки підпалювали, і полум'я було настільки сильним, що в ньому плавився навіть глиняний посуд. Залишки спалених будинків розкопано в Кодимському районі. Не виключено, що це сталося і на поселенні в Зеленянці. І тут постають запитання: а що в нас залишилося від трипільців? Невже вони пішли, так і не вплинувши на формування нашого характеру, нашого менталітету? Вони вірили в силу сонця, води, вітру, вогню. Ми багато знаємо про ці стихії. Але наше ставлення до них втратило той «трипільський», сакральний зміст. Наші далекі земляки надавали великого значення вихованню дітей. Може, тому Зеленянка народила так багато вчителів? Як-не-як, а генетичний зв'язок поколінь існує. Вони дуже любили землю над тихою Кам'янкою. Чи любимо ми цю землю так, як вони? Невідомо. Бо вони любили її обробляючи. Або обробляли її люблячи. А ми?

Після трипільців матеріальних слідів інших культур на території Зеленянки виявлено не було. Принаймні донині. Минуло кілька тисяч років. Народжувались і гинули могутні держави, підносились вгору і падали вниз всесильні правителі. А на території Зеленянки нічого не відбувалось. І ось настало XVII століття...

Етапи колонізації Зеленианки

Беручи за об'єкт свого дослідження село в правовому розумінні, потрібно мати на увазі, що в науці ще й досі чітко не встановлено ані загальне поняття «село», ані поняття «село в правовому розумінні».

Можна зробити висновок, що село XV—XVI ст. на Брацлавщині — це осада, мешканці якої займалися сільським господарством і не мали права на торги, ярмарки, торговельно-промислові установи. Польський дослідник Адам Анджей Вітусік зазначає, що «головним завданням міст було полегшення власникові збуту фільварочної продукції, особливо у вигляді переробки збіжжя на пиво і горілку» (Rota, 1 (17), 1995).

Село, як і місто, виникло не одразу. У творенні села простежується еволюційність. Тут бачимо два процеси: стихійність та організованість. Динаміку розвитку Зеленианки потрібно розглядати, пам'ятаючи про те, що вона — невід'ємна частина своєї території. Мабуть, у поняття «стихійність» тут можна включити народну колонізацію.

Напрямок колонізації Зеленианки — в основному з заходу на схід. Її можна розділити на дві частини: дальню і ближню. До дальньої можна зарахувати переселення людей з Волині, Полісся (Поліщуки), Тернопілля (Щупарчуки — від села Щупарка коло Тернополя). До ближньої — жителів Муровано-куриловського, Ямпільського районів (Лучинецькі, Піліновські, Телелими). Можна припустити, що інтенсивність переселення до Зеленианки пов'язана насамперед із закріпаченням селян на північно-західних землях, але не тільки...

Звичайно, при колонізації Зеленианки домінують сусіди, але було б помилково ігнорувати й родову общину. Родичі, приїжджаючи, наприклад, з Полісся, компактно селилися в цьому місці. В Зеленианці донині зберігся ретон — Поліщуки, Мелники.

Виходці з Лозової теж прагнули поселитись в одному місці. Так само, як і виходці з Борщова — Борщевські. Можливо, це не завжди були родичі, а люди, яких об'єднувала належність до якогось населеного пункту. Але міркування про дві тенденції, на нашу думку, цілком доречні...

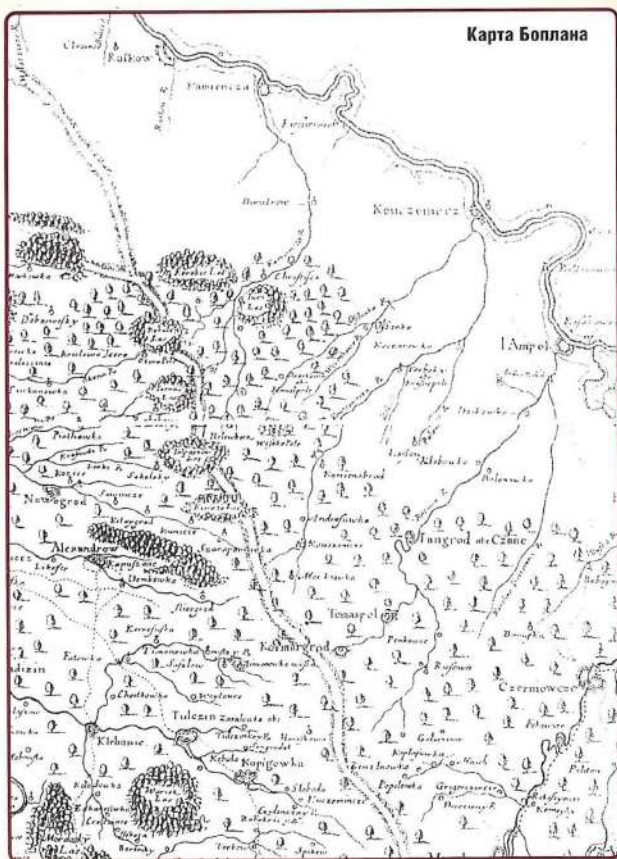
Джерело, яке відмітив картограф Боплан (Походження Зеленианки як села)

На карті Гійома Левассера де Боплана, французького інженера і військового картографа XVII ст., якогось поселення на місці Зеленианки не зазначено. Зате він локалізував тут джерело. Непрямим свідченням того, що поряд із сильним джерелом у середині XVII ст. існував населений пункт Зеленианка, є повідомлення сучасного дослідника Поділля О. Ю. Дана, що «шляхтич з с. Зеленианка Зеленський Михайло обійняв уряд сотника м'ястківського Брацлавського полку».

Цілком логічно виглядає інша версія походження Зеленианки. Перша письмова згадка про містечко Zielone, що згодом дало назву селу, є в списку маєтків Станіслава Конєцпольського, складеному в 1676—1679 рр. (Микола Крикун. Брацлавське воєводство у XVI—XVIII століттях. Статті і матеріали. — Львів, 2008 — С. 224).

Через брак письмових джерел будемо спиратися на перекази. Згідно з ними, перший поселенець Іван Зеленецький мав під Стратівевою горою хутір та пасіку. За Миклашевським, бортництво, як екстенсивна форма господарства, могло існувати тільки при рідкому залюдненні. А протягом XVII ст. його заступає пасічництво. Автор констатує величезну роль пасік у поширенні сталої української колонізації та приватного землеволодіння. А також у запровадженні сільського господарства; бо всюди,

Карта Боплана

де тільки були пасіки, з'являються незабаром рілля і хмільники. Дослідник зазначає також, що пасіки — заїмки на лісових галявах, особливо ж над місцевими річками, — з'являються задовго до того, як уряд буде тут оборонні осередки — городи,

Карта Річчі-Занусі

спираючись на які, починає урядову колонізацію. Як стверджує В. Отамановський, «пасіки» були форпостом української колонізації, бо, покладаючись виключно на природничу оборонність лісових масивів, українські піонери сміливо осідали в незаселених просторах, де ніколи перед тим не було ніяких укріплень».

Карта України, 1648 р.

Карта Брацлавського воєводства, 1662 р.

Своєю чергою, за Яблоновським, «пасіками» на Брацлавщині називались за найдавніших часів місця «посічені» серед лісу та окуповані для певного господарського використання. Згодом ті «пасіки» перетворюються на хутори — фільварки. Потім поняття «пасіка» звужується до однієї форми господарської діяльності, очевидно, найбільш практикованої в «пасіках» — бджільництва.

З погляду господарсько-правничого «пасіка» становить землеволодіння з точно окресленими межами, де власник постійно мешкає з родиною і провадить стаłe господарство.

Водночас на відстані 2,5 км на північ була «Копанка Німого». Тут било джерело й був водопій. Ним користувались чумаки. Потім коло нього побудували кузню, заїжджий двір, що обслуговував мандрівників і чумаків. Краєзнавець Б. Г. Віда вважає, що село забудовувалось назустріч з двох місць. З цим можна погодитись. Хотілось би тільки додати, що

такий «дуалізм» характерний для багатьох населених пунктів.

Які соціальні групи були на першому етапі існування Зеленьки? Хлібороби, мисливці, риболови, ремісники (ковалі), торговці. Яка загальна їх назва? «Кметі», «піддані» або просто «люди»?

А тепер перед нами постають дуже важливі для подальшого викладу питання: як саме виникло село? Якою була його генеза з погляду суспільного та господарсько-правничого? Зокрема, яка роль припадала на урядові заходи, а яка — на місцеві суспільно-творчі сили?

Влада не закладала нового населеного пункту Зеленька. Пріоритетним тут був шлях «народної колонізації». Перед локалізацією Зеленьки на її місці вже була якась осада або й кілька їх. В одному випадку, південному: пасіка — хутір — село, в другому, північному: кузня — корчма — село. Локації Зеленьки «на сировім корені» не було. Виходячи генетично

Карта Подільського воєводства, 1662 р.

Поле, де колись був «козацький санаторій»

з двох різних тенденцій (аграрно-колонізаційної і торгово-ремісничої), які одночасно доповнювали одна одну, було утворено населений пункт, який зміг кидати виклик історії впродовж 400 років.

Чи був вплив імміграції на суспільно-господарський розвиток? Те, що до нашого села йшла імміграція з північного заходу, не викликає сумнівів. Про це лаконічно ми вже описали. Але чи жили в Зеленянці автохтони, тубільці? Дослідник Поділля В. Отамановський пише, що «тубільців відрізняють характерні в XVI ст. виключно для Брацлавщини прізвища на -енко». Ми нічого не можемо сказати про зеленянських тубільців, оскільки не маємо писемних джерел цього періоду. Однак у «Реєстрі» за 1649 р. є списки козаків Гарячківки, Вільшанки, М'ястківки, Вербки, Крикливця, де досить великий відсоток прізвищ із закінченням на -енко. Зеленянка, звичайно, не могла тут бути якимось винятком із правила.

Загадки топоніміки, або Екскурс у минуле

Північна околиця села Зеленянка. Липень. Спів птахів. Стара груша. Стежинка, якою ми прийшли сюди. Щось є тривожне в цій назві, може, тому, що походить вона від слова «стежити». Білий пісочок на дні джерела. Кілька камінчиків, порослих зеленим мохом. Якщо напружити слух, то можна почути дзюрчання. «Джерело» — давнє українське слово. Щось подібне є тільки у вірменській мові. Там «джер» — вода. Українська «за-тока», хорватський «о-ток» — острів. Трохи наближається до українського «джерела» польське «źródło» (жърудло).

З цього джерела, з цієї копанки витікала річка Кам'янка. Там, де вона впадала в Дністер, є однойменне місто. В кінці XIX ст. у тій річці водилась форель.

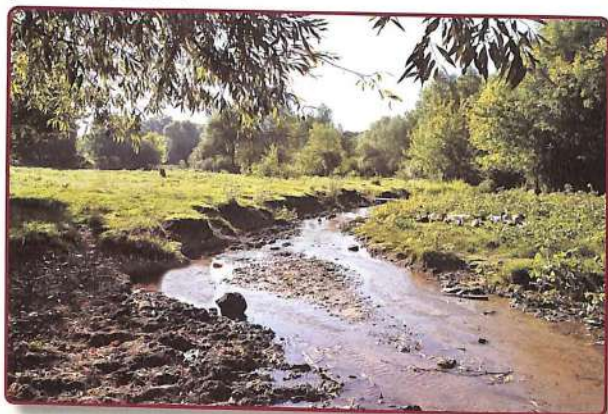
Зеленянське джерело «легітимізоване» інженером Бопланом у 1650 році. Отже, йому понад 360 років. Звідси починалася Зеленянка...

Джерело, з якого витікає річка Кам'янка

Село Зеленянка розташоване біля самого хребта Подільської височини, який є вододілом басейнів Дністра і Південного Бугу, з дністровського боку, в глибокій і широкій мальовничій долині.

Воно тягнеться з-під смт Крижополя паралельно до хребта. Посередині долини тече річка Кам'янка, яка бере початок на північно-східній околиці села — із повноводного джерела під назвою «Німого копанка». Десь за три кілометри річка круто повертає праворуч на південь і в цьому напрямку несе свої води у Дністер. Юхим Сіцінський в «Археологической карте Подольской губернии» локалізує Зеленянку «при верховьях речки Ольшанки».

Річка Кам'янка

Зліва від вододілу в долину врізаються глибокі яри: «Борщевський» (без води), через 1 км — «Арсенів» із маленьким струмочком, за 0,5 км — «Срібна долина», по дну якого теж струменить вода. З лівого боку височить хребет, що відходить від основного вододілу, розрізаний яром, під назвою «Баламутова грушка». Біля нього з південного боку височить найвища гора

села під назвою «Стратієва» або «Чортова». Стоячи на її вершині, можна бачити всю долину.

Існує кілька версій походження назви села. За одними переказами, вона походить від першого поселенця в цих місцях Івана Зеленецького, що мав під Стратієвою горою хутір і пасіку. Нині цього прізвища в селі немає, але за три кілометри, в с. Яворівка Піщанського району, воно побутує і нині.

Назва «Зеленянка» хоч і не поширена, але й не унікальна. Вона зафіксована ще в Немирівському районі Вінницької області та в Красноармійському районі Донецької області. Крім того, цим іменем називається рослина в пустелі.

Походження топоніма Зеленянка досить ясне. Воно

Ось тому і назва села - Зеленянка

слов'янське — від слова «зелений». Як пише краєзнавець Б. Г. Віда, «в літній час з якого боку і з якого горба не дивись на село, ніде не проглядаються дахи будинків — цільне зелене море. Дійсно — Зеленянка».

За переказами старожилів, назви ярів, що підходять до долини, склалися так: «Борщевський» — тому що в цьому

Зеленянка. Дві дороги

великому кутку села жили в основному Борщевські. До речі, це могло свідчити про заселення Зеленьки виходцями з Борщова (нині Тернопільська область). «Арсенів яр» — глибокий, має багато джерел, відходить від вододілу на південний захід, до основної долини. Нині порослий лісом, як і Борщевський. Колись його землі належали селянину на ім'я Арсень, звідси й назва. «Срібна долина», широка, вкрита колись дрімучим лісом під назвою «Козарин лісок» за два кілометри від села, була місцем рятунку людей під час татаро-ногайських набігів, оскільки село розташовувалося поряд зі Шпаковим (Кучманським) шляхом.

Люди ховалися в Козарин лісок, забираючи з собою весь свій скарб. Чому Козарин? Можливо, в цьому топонімі збереглась пам'ять про перших брацлавських землян — Козарів? Декого ловили, забирали в неволю. Речі залишалися в лісі. З часом ліс вирубали, поля розорали. Видатний історик Поділля, етнограф, мистецтвознавець Євфимій Йосипович Січинський (1859—1937) у своїй праці «Археологічна карта Подільської губернії», виданій у 1901 р. в Москві, писав, що

Околиця Зеленьки

часто під час оранки селяни знаходили багато стародавніх монет. А на полі селянина Кичука при реконструкції будинку знайдено багато срібних монет, дві срібні ложки і срібний пояс. Тому ця місцина стала називатися Срібною, а криниця зі смачною джерельною водою — Срібна криниця.

Велику роботу з дослідження зеленьанських топонімів виконав Б. Г. Віща. Він зазначив, що «вулиці села, кутки, яри, поля і донині звуться так, як звалися в давнину». Так, усім відома «Козакова долина» — перша від Крижополя площа в селі. Названа так через те, що більша її частина належала колись мешканцям села Юстину Чорному, батько якого служив у пана козачком, а як став дорослим — стали його називати козаком. Його долина — Козакова долина.

Куток села і вулиця Лозова зветься з того часу, коли існувала лише її нижня забудована частина (нижня перія), аж до 1920 р. З верхнього боку був рів, за ним поле пані Олександровички (по-місцевому — Лісандровички). Городини селян доходили до річки і за нею по долині аж до Стратієвої гори. Кожен господар по своїй частині долини над річкою мав лози, з яких плів плоти. Лишки лози продавали жителям села, які її не мали на своїх землях».

З цим поясненням можна було б погодитись, якби не одне але. В селі існує прізвище Лозовський. Воно з'явилося тут ще в другій половині XVIII ст. Можливо, його носії були виходцями з Хмільницького, Шаргородського чи Могилів-Подільського районів (у сучасній номенклатурі). Тут були населені пункти Лозова. І селились вони спочатку на одній вулиці. Адаже була в Зеленьці вулиця Поліщуки. Її забудовували і потім там мешкали люди із прізвищем Поліщук. І після 1945 р. там жили Поліщуки: Філіп, Мефодій, Зотій, Герасим, Михайло, Дмитро та ін.

Куток села називався Мелники (тверде л). Походження назви Б. Г. Віща пояснює тим, що за греблею водяного млина поселились люди, які обслуговували млин, — мельники із

прізвищем Кривий; до 1945 р. тут жили Назар, Захар, Олекса, Марко. У назві «Мелники» наголос робився на останнє «и». У своїй статті Б. Г. Віща писав, що «в селі ще говорять — побудував хату «в садку». Це біля нинішнього Будинку культури. Ця земля належала пані Ланевській, яка мала там великий сад. Після 1917 р. цей сад роздали під забудову селянам». Однак варто доповнити, що ця земля належала пані Марії Ланевській-Волк.

На горизонті - Крижопільський елеватор

Яр, який перпендикулярно входить у Срібну долину між колгоспним ставом і Марковою копанкою, колись звався яром «Коло Баламутової грушки». При його виході до долини було поле селянина на прізвисько «Баламут», на тому полі росла самотня груша.

«Стратієва» гора (пізніше — «Чортова») стоїть з південного сходу, якраз навпроти основної долини села — висока, нині засаджена сосною. Рівне поле на її вершині належало селянину із с. Попелюхи (нині Яворівка) на ім'я, мабуть, Євстратій. 86-річна мешканка села Ольга Яківна Крива

твердила, що цей Стратій свою землю здавав в оренду селянам Зеленьки. «Чортовою» вона стала зватись тому, що один із нащадків-мельників — Кривий — був маленького зросту, кривоногий, із короткою шиєю і дещо згорблений, проте дуже швидко бігав. Сільські хлопчак, які закрадалися до нього в груші, прозвали його «Чортом». А оскільки він жив під Стратієвою горою, то її називали також «Чортовою».

Поряд розрісся «Марків садок». Селянин Маркіян

Десь тут заховалося наше дитинство

Малютяк (дідусь по лінії матері В. Хімея), відслуживши у царській армії, отримав землю, на якій викопав ставок, посадив сад. Ще й донині селяни ласують черешнями, яблуками, грушами.

Велику увагу приділив Б. Г. Віща назвам та локалізації полів довкола Зеленьки. Пагорби й улоговина між ними з лівого, південного боку Срібної долини називались «Березина». Нині називають «Коло кар'єру», бо з тих пагорбів брали пісок на будівництво Крижопільського елеватора. Колись Березина належала В. Турковському, на ній росли берези. Поле «Біля

Польова дорога між Зеленькою і Яворівкою

зламано́го хреста» (наголо́с на «е») — поле, де в радянські часи був аеродром. Звідси мешканці Крижополя та навколишніх сіл літали до Вінниці. Тепер тут городи, на яких вирощують картоплю та кукурудзу. Названо поле так тому, що колись там біля шляху стояв зламаний хрест.

Поле праворуч від лісосмуги, що починається від центру села, біля Чернеги, називалось «Корчунок». Попри лісосмугу іде пряма польова дорога від Зеленианки до с. Красносілки. Колись тут був ліс, який викорчували.

Зелень і блакить - кольори зеленианські

Ліворуч від цієї лісосмуги, після ярка за тракторним станом, поле зветься «Могили». За розповідями старожилів, колись тут пролягав шлях до Дністра. На тому місці від якоїсь хвороби померли чумаки, там їх могили.

Б. Г. Віща вважає, що походження цих могил інше. В часи татаро-ногайських набігів мешканці тогочасних міст облаштовували з боку «дикого поля» спостережні пункти. На високих пагорбах насипали додаткові підвищення, на них будували з

дерева «вишку» на відстані досяжності зору, за нею — другу, і так аж до самого міста. На такому спостережному пункті чатував вартовий, який вдивлявся в бік можливої появи ворога. Побачивши куряву від копит кінноти нападників (а такі набіги людоловів відбувалися переважно влітку) чи на горизонті рухому чорну цятку, спостерігач запаливав смолоскип і розмахував ним доти, доки його сигнал не помітили на найближчій в бік міста вежі, де спалахував такий же вісник біди, сідав на коня і чимдуж мчав до своїх. Так звістка по ланцюжку доходила до міста. На дзвіниці церкви міста чи села чергував дзвонар, який бив на сполох у дзвони. Люди, зачувши сигнал, збирали дітей, все цінне і втікали в навколишні ліси та яруги, де й переховувались. Таким важливим містом у наших краях був Шумилів, нинішня Городківка. Як відомо, від Дністра до Городківки й нині ще височать так звані «кургани». Зеленианські могили — залишки ланцюга зі сходу до Шумилова.

На нашу думку, в цьому питанні варто зайняти більш збалансовану позицію. Перш за все зауважимо, що на Брацлавщині поняття «курган» і «могила» були синонімами. У 1836 р. у Вільні вийшла книга «Поезії» нашого земляка, польського поета Олександра Грози. У вірші «Спів запорожців» читаємо:

Jeśli chątka bierze ciebie
Zliczyć broni naszej czyny?
Zlicz mogiły Ukrainy —
Lepiej gwiazdy zlicz na niebie!
Zlicz kurhany Zaporozża —
Lepiej policz piasek morza!
A i kurhan i mogiła
Cały tysiąc wrogów skryła.

(Якщо тебе бере охота порахувати зброї нашої дії, порахуй могили України. Простіше зірки на небі рахувати. Порахуй могили Запоріжжя — легше пісок моря порахувати. А і кургани і могили цілу тисячу ворогів сховали.)

Старовинне кладовище «На Поліщуках»

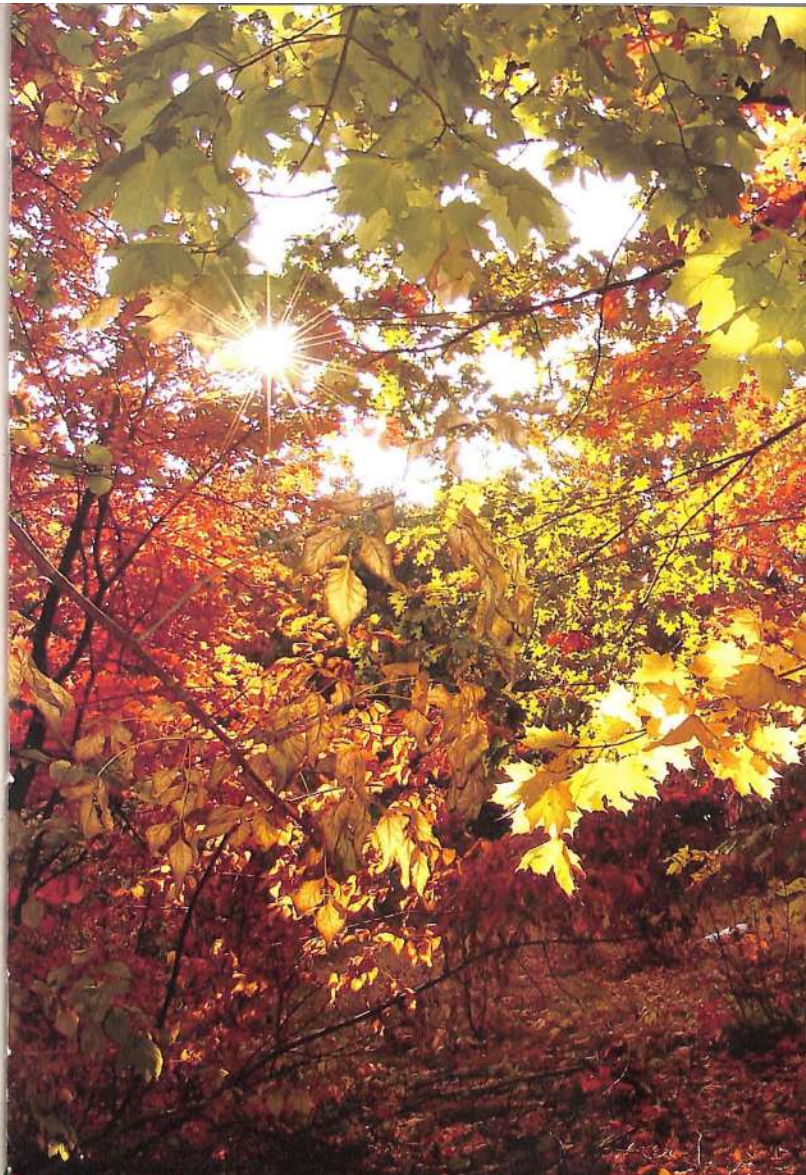
І в праці Ю. Сицінського «Архелогическая карта Подольской губернии» використано одночасно терміни «курган» і «могила». Те, що курган був могилою, на Поділлі знали. Ось що пише Ю. Сицінський: «К югу от села на большой возвышенности громадная могила и две меньшія. В 1891 г. г. Пулявский раскопал один из таких курганов. В насыпи найдены только черепки от горшков ручной работы, звериныя разрозненные кости, уголь и зола. В восточной стороне кургана на глубине около 2 метровъ найдены истлевшія конскія кости, при них железный наконечник дротика съ стержнем, под ними разрозненные и истлевшія челевеческія кости, при нихъ зерна угля, грубые черепки горшков и кремневый кинжал формою лаврового листа, отжеденные самими отбойнами».

Отже, це запутане питання можна вирішити так. Тут справді були кургани, які з часом були розорані селянами. Адже в нинішньому Крижопільському районі Ю. Сицінський нарахував понад 50 курганів. Чи ставились над ними «вишки»? Може, деколи й ставились. Але ключовим словом тут є «могила».

У 1649 р. було утворено Брацлавський полк. На теренах нашого району діяли сотні в Гарячківці, Вербці, Вільшанці та М'ястківці (нині Городківка). Крім участі в походах, козаки сотень несли ще й сторожову службу на так званих форпостах. Що таке форпост? Це був редут із земляними укріпленнями, ровом, валом, оточений рогатками і надобнями. А всередині розташовувалися казарма, конюшні й побутові приміщення.

Сторожували козаки також поблизу сотенних міст. Полковник Г. Горленко в 1675 р. доповідав гетьманові: «Около города своего ежедневно по всем дорогам приказал я казакам своим сторожью иметь и всякого утра в поле проезжаясь объезжать велел».

Здавна в Україні була відома система фігурних маяків. У 1723 р. військова колегія вирішила вдосконалити цю систему. На південних землях України наказувалося спорудити на

відстані 100—150 сажнів (200—300 м) один від одного маяки-піраміди, караули яких попереджали б про небезпеку в разі татарського нападу. Маяки повинні бути «в вишину по 3 сажне трехаршинных везде пограничным местам, форпостам, караулах по больших и малых дорогах, от тех же форпостов лежащих, строили в таком разстоянии, чтоб один маяк от другого горячий был виден».

Наліво від «Могил», від річки вгору до лісу, поле зветься «На ковбасах» (наголос на першому «а»). Старожили пояснюють, що на цьому полі були довгі гони (смуги землі селян), як «ковбаси». Далі наліво — «Кутики». Поле кутом доходить до лісу. За селом на лівому березі річки до середини Стратієвої гори були «Угодія». Походження назви не встановлено. На нашу думку, «угодьє» — місце, яке було предметом сільсько-господарського використання (ліс, озеро, поле та ін.).

Вище — «Поляна» (наголос на «о»). Вважається, що назва походить від поляни в лісі. Ще вище поле — на Стратієвій горі. Потім ідуть «Сіножата», або ще «Великі сіножата». За переказами односельчан, колись те поле належало орендареві єврею Веліку.

Униз до Срібної долини на пагорбі, що навпроти ферм колгоспу, поле зветься «Грицькові тернинки». Справді, як пише Борис Віда, ще до 1950 р. там росли кущі тернини, а та земля колись належала селянинові Григорію.

Поле вище Срібної криниці до лісосмуги, що відділяє зеленянські і яворівські поля, зветься «Біла згореного дуба». Анастасія Омелянівна Лучинецька підтвердила, що коли фашисти прийшли в село, вони розпитували, де стоїть «Згорілий дуб». Можливо, він був зафіксований у них на мапах. Цьому мікротопоніму передував дійсний факт: у дуб ударила блискавка.

Поля, що тягнуться під залізницею, мали різні назви. Найбільш далеке від села, під Яворівкою, — «Коло білої будки». Там є місток на залізничному полотні, дренажні труби, а

З піску цього кар'єру побудовано Крижопіль

поряд був будиночок наглядча залізниці. Більшість будинків біля залізниці, як пише Б. Г. Віда, побудовані з червоної цегли, не оштукатурені. А цей був оштукатурений і побілений. Ще кажуть на той закуток поля «Коло труби».

Поле ближче до Крижополя від Білої будки називають «Вище Балабанівського яру», або «Вище ями». Землю на пагорбах цього яру мав селянин Малютяк Яків Тодорович, повуличному «Балабанівський». А «Яма» — та, що з неї брали пісок для насипу залізниці. Тому й кажуть «Балабанівська яма».

Звідки з'явилося слово «Балабан» у зеленянській мікротопоніміці? Кримсько-татарською мовою «балабан» означає «великий». Тоді «балабан» — це назва одного з видів степових соколів. Так постійно йменувався князь Роман Святославович, герой поеми Бояна. Прізвище Балабан трапляється в румунській, чеській, хорватській, українській та польській мовах.

Отже, філологічні дослідження цього прізвища дуже цікаві. Але ще цікавішою виявилась дійсність. Б. Г. Віда розповідав, що його дід Яків Тодорович Малютяк був ветеринаром. А в

Дорога додому

Крижополі теж полегшував життя братів наших менших поляк на прізвище Балабанський. Як тут не згадати ще одного поляка-ветеринара, який став одним із засновників ветеринарної медицини на Побережжі, жителя села Вербка Кароля Вишневського!

Якось Балабанський мав відлучитись на кілька днів. Він попросив Якова Малютяка замінити його. Той прийшов, одягнув халат і почав приймати відвідувачів. Хтось помилково назвав зеленянчанина «Балабанським». Це почули гострі на язик його земляки, і з того часу Яків Малютяк став Балабанським і ввійшов навіть у топоніміку села.

Далі лежить поле «Вище Арсеньового яру», ще далі — «Вище Барцевського яру». Закінчується на «Фоновій ямі». Пагорб за селом нижче від колишнього аеродрому називають «Підмет». Б. Г. Віща пише: «Назва «Підмет» поширена в Україні. Так називали поля, що пролягали до річки під пагорбами, це були видолинки з родючою землею, які віддавалися, так

би мовити, в розпорядження жінок, які сіяли на цих ділянках коноплі, садили капусту, огірки тощо. Таких «Підметів» було в селі декілька, але назва збереглася лише за цим пагорбом».

Поле, що на пагорбі вище «копанки Німого», до залізниці називають «За Павлушкою». На це поле виходить дорога з Козакової долини, потім звертає під прямим кутом до залізниці, де колись був переїзд до села. Дорога з села вела під будинок і город селянина Павла Франчука, по-сільському «Павлушки».

Поле за школою (тепер вже колишньою) до залізниці називають «За церквою» або «Біля Бадейчикова садка». Відразу під селом був садок селянина Івана Івановича Кичука, по-вуличному «Бадьо-Бадейчик». В «Словарі української мови» Бориса Грінченка читаємо: «Бадьо — Батя. Етим іменем називають також в некоторых местах всякого старшего по летам мужчину».

Поле на «Косій дорозі» лежить між Арсеньовим та Балабанівським ярами, через яке колись пролягала дорога навскіс від колишніх колгоспних ферм до початку Арсеньового яру під залізницею.

Отже, великий емпіричний матеріал, який зібрав Б. Г. Віща, потребує певних теоретичних узагальнень. Топонімічна ідентифікація зеленянських полів, лісів, гір — складна річ, у якій ми розрізняємо кілька часових пластів.

Якими ж були принципи номінації зеленянського простору? Робились посилання на об'єкти соціального призначення: церкву, млин, хрест, будку, трубу. Вулиці називались за географічним чи етнічним походженням першопоселенців. Серед зеленянських мікротопонімів переважають українські назви. Всі вони, як правило, пов'язані з господарською (хліборобською) діяльністю людини. Давались назви і за аналогією. Наприклад, два горби коло залізниці називаються «Яйці».

У назвах зеленянських полів, пагорбів, ділянок відображаються також соціально-культурні уявлення епохи, забобони (Чортова гора), гумор (Павлушка, Бадьо-Бадейчик).

Мікротопоніми відігравали суттєву роль при купівлі чи даруванні землі. Якщо звернемось до «Дарственной записи», про яку ми вже згадували, то І. М. Шидловський передав старшій сестрі Матроні, яка вийшла заміж в с. Зеленинка (по чоловіку Франчук), пів морга землі в урочищі «Громошина». Молодшій дочці Ірині він дарував орну землю — пів морга в урочищі «Юркова», а пів морга землі — в урочищі «Мелникова».

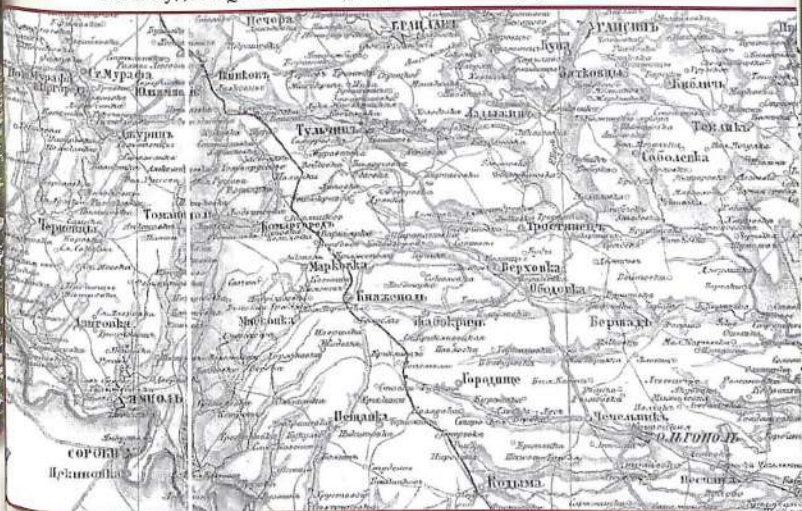

Ромашкове поле

Так, згідно з «Дарственной записью» від 8 грудня 1919 р., житель села Старо-Попелюхи Ольгопільського повіту Подільської губернії Іван Миколайович Шидловський дарував молодшій дочці Ірині «додаток в урочищі Тури». Цікаво, що на карті Боплана біля сучасної Яворівки є «Turî las». Виходячи з цього можемо простежити генезу мікротопоніма.

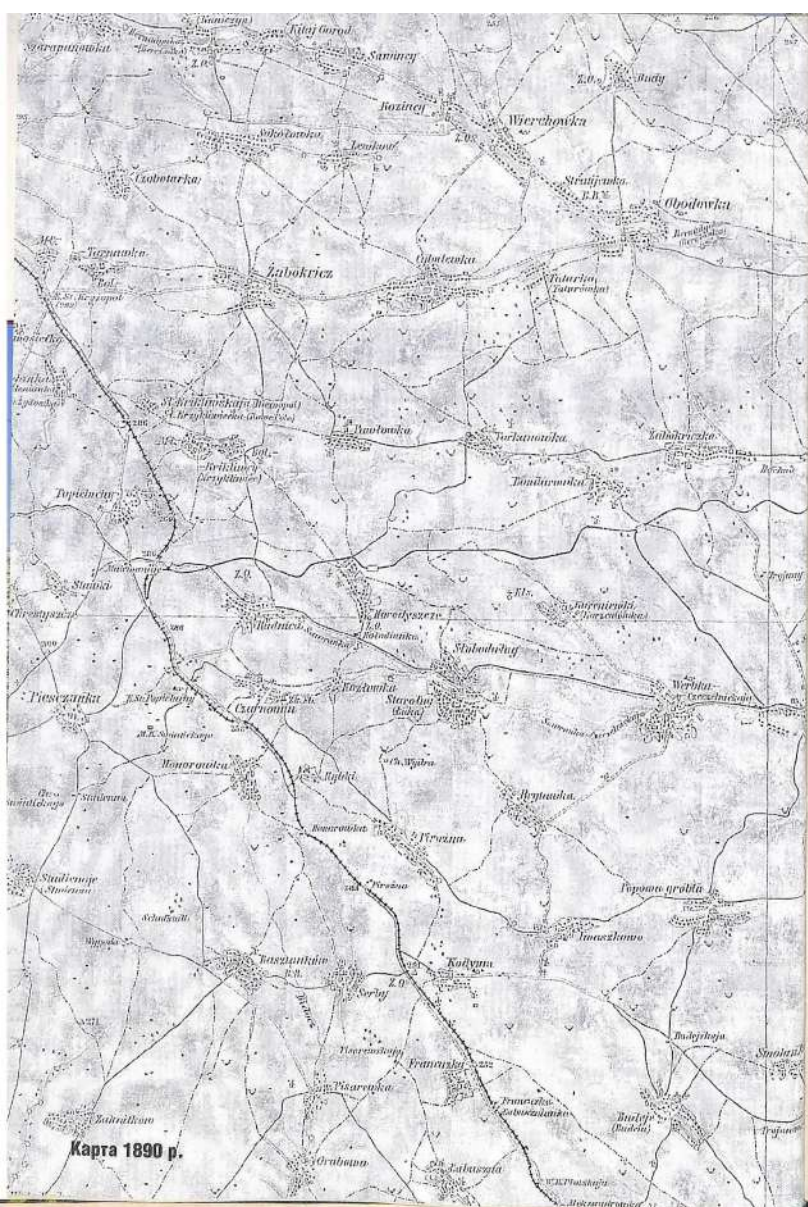
Це стосується також іншого лісу, біля сучасного села Заболотне. На карті Боплана він позначений «Tołpasczow las». Нині цей ліс теж називається Толпачов. Ще один гідронім, назву річки «Kamienca», бачимо на карті Боплана. Назва її теж не змінилась відтоді.

Такі мікротопоніми і гідроніми становлять найдавніший пласт. Проте відсоток їх у загальній кількості невеликий. Більшість зеленинських мікротопонімів походить, на нашу думку, з ХІХ ст. Це можна пояснити реформою 1861 р., коли землю почали роздавати селянам на полях. Ще ряд мікротопонімів з'явився після будівництва залізниці. Деякі з них побутують від ХХ ст.

Карта 1871 р.

«Шпаків шлях» дістав назву від Федора Білецького, київського воєводи Йосифа Потоцького. У січні 1703 р. три тисячі повсталих на чолі з Федором Шпаком на Поділлі загрожували

навіть Кам'янець-Подільській фортеці. Для втихомирення виступів з Польщі в Україну вислали військо, яке очолив польський коронний гетьман Адам-Миколай Сенявський. Повстання було придушене. Ф. Шпак перейшов до Молдовії. На початку 1704 р., зібравши півторатисячний загін, Шпак оголосив себе полковником Війська Запорізького та розпочав справжню війну проти шляхти в Подністров'ї. Іван Мазепа з волі царя Петра I взяв участь у придушенні селянсько-козацького повстання і надав допомогу полякам. Доля Ф. Шпака невідома. Після прибуття його до обозу гетьмана біля Поголівці про нього більше нічого невідомо.

У 1852 р. священник Никодим Міхневич із с. Стара Вербка Ольгопільського повіту зібрав етнографічні повідомлення про населення регіону. У своїй статті він зазначив, що в Одесу від містечка М'ястківка (нині Городківка) через с. Гарячківка пролягав так званий «Шпаків шлях». Біля поселення Попелюхи (нині Яворівка) він повертав у Балтський повіт через містечко Кодима. Історики другої половини XIX ст. вказували, що Шпаків шлях пролягав від Немирова поміж Брацлавом і Красним, далі йшов біля Шпикова, а потім поміж Тиманівкою і М'ястківкою до Кодими і Крутів.

За свідченнями письменника Анатолія Свидницького, Шпаків шлях пролягав тією ж місцевістю, що й сучасний шлях Кодима — Балта. За легендою, записаною Никодимом Міхневичем, Шпаків шлях отримав назву від «невідомого українського козака Шпака, який проїздив цією дорогою зі своїм загоном, але, зустрівшись із російськими частинами в часи імператриці Катерини II, поклав тут свою голову».

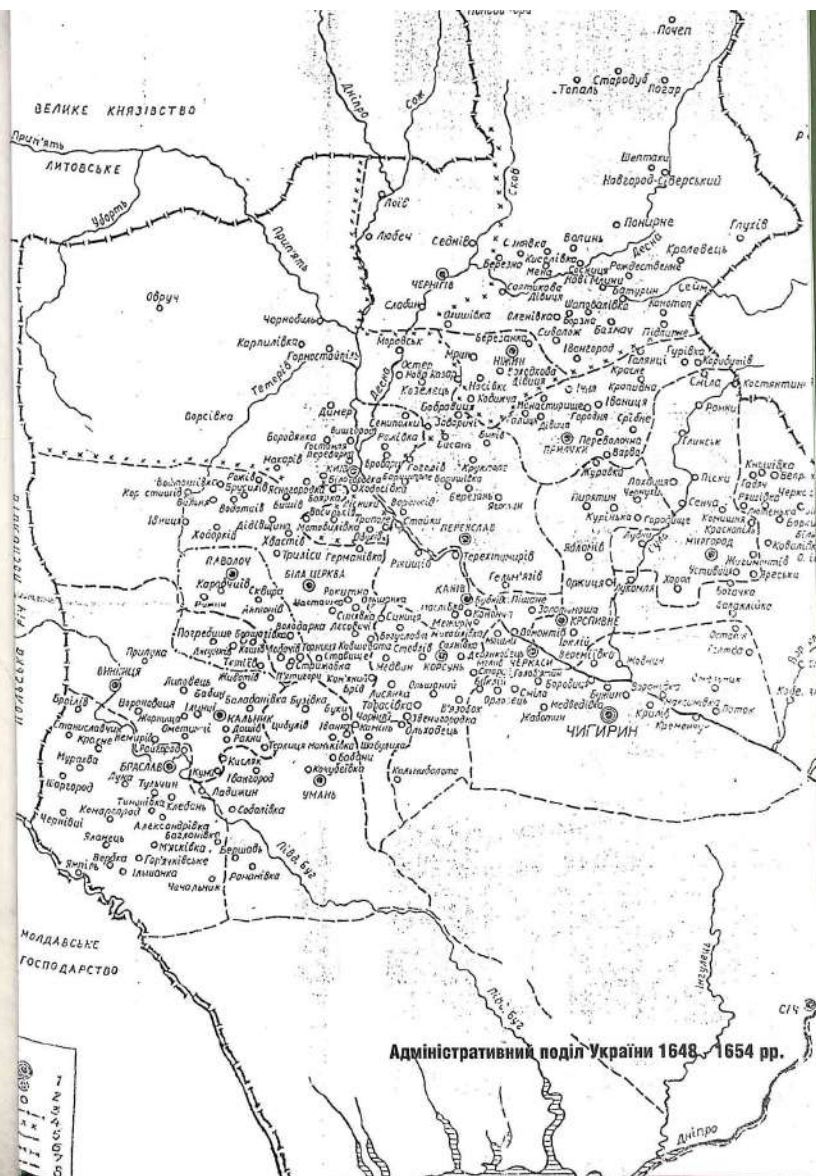
За іншою версією, Шпак був одним із відомих чумацьких отаманів, який добре знав чумацьку справу, шляхи та найкращі місця для перепочинку чумаків.

Народна пам'ять зберегла і згадку про отамана Ф. Шпака. Саме він після захоплення Немирова полковником Самусем у

1702 р. взятих там у полон поляків продав туркам у Дубоссари.

Зафіксовано легенду, яку розповідали мешканці сіл Яворівка (Попелюхи) і Зеленианка. В Чорному лісі (розташованому на південний схід від Яворівки, поряд із залізницею Одеса — Київ) над ярмом ріс величезний дуб, під яким була печера розбійника Шпака. Він вилазив на верхівку і дивився на шлях, чи не їде багатий подорожній. Грабував багачів, часто роблячи їм «червоні чобітки» — обрізаючи шкіру нижче колін.

Таким чином, в різних джерелах походження назви «Шпаків шлях» має різні варіанти, а сам Шпак виступає в різних соціальних ролях — і як козак, і як осадник, і як чумак, і як розбійник.

Село, на яке претендували кілька держав

Якщо робити акцент на систематизованих на початку ХХІ ст. археологічних матеріалах, пов'язаних з нашим районом, то його соціальний простір починається приблизно 6 тисяч років тому. Нагадаємо читачеві, що соціальний простір — це народонаселення Крижопілля. Якщо розглянути його під кутом походження і формування, то починається цей простір з племен трипільської культури. Трипільці — пришельці з Балкан, які в нашому регіоні змішалися з субстратною (місцевою) буго-дністровською культурою. Варто запам'ятати цю модель. Вона буде повторюватися на нашій території й надалі (в різних варіантах і з різними результатами).

Наявність на нашій території пам'яток епохи бронзи свідчить про те, що тут відбувався активний розвиток продуктивних сил і виробничих відносин. Внаслідок цього «Крижопільське» суспільство поступово перейшло від первіснообщинного ладу до станово-класового. Поселення чорноліської культури на південному заході Жабокрича вже належать до праслов'янської етнічної спільноти. Поселення черняхівської культури (Гарячківка, Голубече, Соколівка, Крикливець) теж пов'язані зі слов'янським етносом. В черняхівському суспільстві відбувся перехід до територіальної сусідської общини з виділенням сімей, які вели індивідуальне господарство. Суспільство анти і склавинів, представлене черняхівськими древностями лісостепу, було за своєю природою неоднорідним. Недарма ранньовізантійські автори згадують про слов'янських вождів чи царів-риксів (Бож, Ардагаст, Мусакій, Пірогост, Хільбудій). В 70-х рр. IV ст. остготський король Вінитарій, як повідомляє Йордан, володів антами протягом тільки одного року. Наприкінці IV ст.

відбулося перше масове вторгнення гунів на територію Східної Європи. Гунські орди під керівництвом Баламбера завдали поразки «царству Германаріха».

Через 4,5 тисячі років наші земляки повернулись на Балкани. Прийшовши на Крижопілля як трипільці в 4 тисячолітті до н. е., вони пішли назад як анти і склавини, взявши участь у балканських війнах. Як поселенці, назавжди осіли на завойованих землях. Тому жителі Зеленики і Красносілки можуть розуміти жителя хорватського Спліта чи сербського Смедерева.

Ті з наших земляків, що пішли на Балкани, стали об'єктом нападу турків-сельджуків. На тих, що залишилися на Побужжі, чи на Поділлі (як кому подобається), теж напали тюркські племена — татари. Що ж, боротьба кочовиків з хліборобами тривала. А може, це була битва патріотів і космополітів?

Наші землі увійшли в межі Золотої Орди до одного татарського улусу, який дістав назву Подільського. А якщо точніше, то входила наша територія до Брацлавської тьми. Державний устрій Золотої Орди (все ж таки гарна назва!) мав напіввійськовий характер. Правителі території водночас були військовими начальниками і зі своєї території за наказом хана виставляли певну кількість війська. Тьма — це округ, який виставляв 10 тисяч воїнів. Якщо Подільський улус поділявся на три тьми, то місцеве населення змушене було забезпечити 30-тисячну татарську орду, яка кочувала в степах на південних околицях улусу.

Скоріш за все, хан Золотої Орди застосовував до наших предків ту ж політику, що й турецький султан на Балканах — рекрутацію слов'янських хлопців — «девшірме». Щоправда, турецької, перської й арабської мов татари наших земляків не вчили.

В 1359 р., зі смертю хана Бірди-бека, Золота Орда почала розпадатись. Цим скористалося Литовське князівство. Три брати завжди відігравали велику роль на Русі. Згадаймо хоча б Кия, Щека і Хорива. Три литовські сини Коріата пішли в

Подільську землю, «увійшли в приязнь з атаманами» й почали боронити Поділля, а баскакам данину не давали. Настала подільська «реконкіста». Тоді ж в Іспанії тривала іспанська реконкіста, тобто відвоювання землі в інших азіатів — арабів. Тільки подільське відвоювання мало не довготривалий, а «разовий» характер.

Після битви на Синіх Водах (1362 р.) Поділля увійшло до складу Великого князівства Литовського як окрема адміністративна одиниця — Подільська земля. Намагання золотоординських ханів закріпитись на Поділлі виявились невдалими. Не захотіли наші земляки сказати їм «Тантой таніцсандаа баяртай» — «Я радий з вами познайомитись». Оскільки вони були селянами, то їм ближче було литовське «земес юкас» — «сільське господарство».

У складі якого б державного організму не перебувало Поділля (Золота Орда, Литовська держава, Угорське королівство, Річ Посполита), воно вважалось периферією. Бути на периферії — не завжди погано. Англія тоді теж мала периферійне геополітичне становище, але її економічний рівень був високий. Можливо, тому, що є різна периферійність. В наукових працях Є. Годованого докладно розкрито проблему периферійності Поділля щодо державних центрів — Варшави, Будапешта, Вільна тощо.

Території нинішніх населених пунктів Зеленианка і Красносілка належали до Східного Поділля. В XV ст. воно входило до складу Київського князівства, у першій половині XVI ст. — до Волинської землі. Лише в 1566 р. було створено Брацлавське воеводство. Наші землі належали до Брацлавського повіту. В 1569 р. на Люблінському сеймі Брацлавське воеводство було інкорпороване до складу Польщі, в межах якої воно перебувало з перервою аж до 1793 р.

За Зборівським мирним договором 1649 р. Брацлавщина увійшла до Козацької держави Богдана Хмельницького. Землі

нинішнього Крижопільського району належали до Вербської, Вільшанської, Гарячківської, М'ястківської, Олександрівської сотень Брацлавського полку. До якої сотні входило містечко Зелене (нині Зеленианка), ми не знаємо. Можливо, до Гарячківської сотні, можливо, до М'ястківської.

Після Бучацького мирного договору 18 жовтня 1672 р. Брацлавщина і Південна Київщина склали Руське князівство, яким керував гетьман Петро Дорошенко під протекторатом Туреччини. Містечко Зелене, залишаючись географічно на тому ж місці, теж перейшло під булаву П. Дорошенка. В 1676 р. мешканці дізнались, що їхнім правителем султан призначив сина Богдана Хмельницького Юрія. Столицею Князівства Сарматії і Малої Русі став Немирів. В 1681 р. правити нашими землями почав молдовський володар Г. Дука. В 1684 р. козаки відібрали в Дуки владу і посадили в Немирові гетьмана А. Могилу. Той знову відродив Брацлавський полк. На чолі його став А. Абазин. За наказом польського гетьмана А. Сенявського його стратили (посадили на палю).

Наведемо думку Федора Глінки, коли він писав про польських королів. Але будемо мати на увазі наших керівників — П. Дорошенка, Ю. Хмельницького, Г. Дуку, А. Абазіна. Якби вони могли передбачити майбутнє, то булаву і палац свій вони б проміняли на патерицю і пастуший курінь. Гетьманське крісло землі нашої було те саме, що будинок, побудований на вершині Везувію.

1789 року складено список парафій Брацлавського повіту. Туди входила й М'ястківська парафія. Отже, можна припустити, що Зелене і Жидівка входили до М'ястківської парафії.

В 1793 р. було створено Брацлавську губернію. У 1795 р. зазначено такі повіти: Брацлавський, Вінницький, Звенигородський та Київський. Зрозуміло, що наші населені пункти входили до Брацлавського повіту. Ще генерал-губернатор Кречетников у 1793 р. у більших містах і містечках ввів посади земських

смотрителів, які призначалися для виконання поліційних функцій. Влада земського смотрителя поширювалась на так звану округу, територія якої охоплювала 70—80 населених пунктів. Найбільш вірогідно, що наші населені пункти входили до Ямпільської або до Тульчинської округи.

1 травня 1795 р. Катерина II видала рескрипт про створення замість Ізяславської та Брацлавської губерній трьох намісництв — Брацлавського, Волинського та Подільського. 22 травня 1795 р. царським указом затверджено адміністративний штат Брацлавського намісництва з 13 повітів. В 1796 році було створено Ольгопільський повіт, куди увійшла Зеленянка. Адміністративним центром повіту стало м. Чечельник, а в 1811 р. — Ольгопіль.

В 1797 р. намісництва були скасовані й з'явилася, зокрема, Подільська губернія.

Після реформи 1861 р. введено адміністративно-територіальний поділ на волості. Волосні правління були становими органами місцевого самоврядування для селян. Село Зеленянка увійшло до Чоботарської волості (нині село Заболотне).

Починаючи з 1917 р., центр Подільської губернії переміщується з Кам'янця-Подільського до Вінниці.

За постановою ВУЦВК від 7 березня 1923 р. «Про адміністративно-територіальний поділ Подільської губернії» повіти було ліквідовано й утворено 6 округів. Нас цікавить Тульчинський, до якого увійшли 13 районів: Брацлавський, Вапнярський, Великокісницький, Кам'янський, Крижопільський, М'ястківський, Ободівський, Піщанський, Томашпільський, Тростянецький, Тульчинський, Чечельницький, Шпиківський. В 1925 р. губернії було ліквідовано.

В 1930 р. Тульчинський округ було розформовано і приєднано його території до Вінницького та Уманського округів. Таким чином, Зеленянка увійшла до Вінницького округу. В 1931 р. М'ястківський район

було приєднано до Крижопільського району.

Вінницьку область було утворено 27.02.1932 р. Сюди увійшов і Крижопільський район. Влітку 1941 р. після окупації німецькими та румунськими загарбниками південна частина Вінницької області відійшла до румунської зони окупації (т. зв. Трансністрія). Зеленянка і Красносілка належали до Джугастрянського жудецулу (повіту). Після звільнення області від окупантів на її території поновлено довоєнний адміністративно-територіальний поділ.

21 січня 1959 р. територію Ободівського району було зараховано до Крижопільського, Тростянецького і Чечельницького районів. 30 грудня 1962 р. Президія Верховної Ради України видала указ «Про укрупнення сільських районів Української РСР». Відповідно до нього, було утворено Крижопільський район шляхом об'єднання Крижопільського, Піщанського і Томашпільського районів.

Проте дуже швидко стала очевидною непродуктивність рішення про укрупнення районів. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 3 грудня 1966 р. було утворено ще 6 районів, зокрема Піщанський і Томашпільський.

Варто наголосити, що в січні 1796 р. Голубече, Новосілка (нині західна частина с. Голубече), Тернівка, Зеленянка, Франківка, Соколівка, Чоботарка, Жабокрич, Львів, М'ястківка, Висока Гребля, Гарячківка належали до Бершадського повіту. До Ямпільського повіту входили 1797 р. Шарапанівка, Савчине, Мала Кісниця, Андріяшівка, Каєтанка, Княже.

На 1 січня 1869 р. на території нинішнього Крижопільського району були волості:

1. Крикливецька (Крикливець, Ілєве Поле, Попелюхи).
2. Соколівська (Соколівка, Левків).
3. Шарапанівська (Шарапанівка, Чоботарка).
4. Тернівська (Тернівка, Голубече, Новосілка, Зеленянка).
5. Жабокрицька (Жабокрич).

6. Гарячківська (Гарячківка, Ставки, Жидівці (Жидівка), Хрестище).

Усі ці волості належали до другої мирової дільниці.

До третьої мирової дільниці належали:

1. М'ястківка (М'ястківка, Висока Гребля).

2. Вільшанка (Вільшанка, Петранівка, Каєтанівка, Джу-гастра, Леонівка, Вербка Волоська).

В 1925 р. до Тульчинського округу входили:

1. Крижопільський район (сільради: Голуб'яче, Жабокрич, Зеленька, Крикливець Волоський, Крижопіль, Куниче, Львів, Мала Кісниця, Радянське (Княже), Соколівка, Велика Тернівка, Чоботарка, Стара Шарапанівка).

2. М'ястківський район (сільради: Андріяшівка, Вербка Волоська, Вільшанка Поберезька, Гарячківка, Дахталія, Джу-гастра Велика, Леонівка, М'ястківка, Раковське (Ротмистрівка), Савчино).

Місце розташування Зеленьки виявилось дивовижним в історії. Наша земля стала свідком багатьох історичних подій, причому пов'язаних з головними етапами європейської історії. Тут залишили свої археологічні сліди і трипільці, і зарубинецькі племена, і черняхівці; скіфи і сармати залишили тут свої таємні кургани.

За всім цим «броунівським рухом» простежувалася закономірність: взаємовідносини Сходу і Заходу. Міркуйте самі. Трипільці прийшли на нашу територію з Заходу. Потім зі степів Калмикії і Північного Кавказу прийшли скотарі. Відтоді історична доля племен, які проживали тут, все більше залежала від подій не тільки в Європі, а й в Азії. В I тис. до н. е. шлях катакомбників повторили скіфи, які теж прийшли зі Сходу. В II—V ст. н. е. люди, які жили на поселеннях черняхівської культури, пережили період розквіту і занепаду Римської імперії. Потім Азія знову вислала гунів, які відіграли деструктивну роль на нашій території. Потім ці землі увійшли до Київської Русі. А об'єднала різні

племена християнська релігія, результат взаємодії і Сходу, і Заходу, і Азії, і Європи. Приклад християнства яскраво доводить, який позитивний ефект може бути, якщо в культурній співпраці об'єднуються Азія і Європа.

Але повернімося до наших земель. Азія продовжувала впливати на них. Це і печеніги, і половці, і татаро-монголи, і Золота Орда. А потім татари і турки пішли по Кучманському шляху. Азіати виконували не тільки негативну роль. Вони вчили наших предків воювати. Козаки, очевидно, були творчим зусиллям, симбіозом як Азії, так і Європи.

Знов, як і раніше, тут воювали і товаришували хліборобський і кочовий світи, воювали і товаришували Схід і Захід.

В першій половині XVII ст. почалася власна історія Зеленьки. Вона входила до різних державних утворень. Без цього її існування було б неможливим. До феноменальних особливостей Зеленьки зараховуємо те, що в ній народилось або мешкало багато талановитих і корисних для суспільства людей. Але про це далі...

Найбільших потрясінь і людських втрат зазнало Брацлавське воєводство під час Польсько-української війни 1648—1654 рр. та Руїни (однак про це згодом). Вершиною лихоліття для краю стала Польсько-турецька війна 1672—1678 рр., унаслідок якої Польща втратила фактичний контроль над цією територією. До кінця XVII ст. південна Брацлавщина обезлюдніла. Скоріше за все, зникло і Зелене.

Чим же пояснити, що на початку XVIII ст. містечко Зелене перетворилось на село Зеленьку? Велике значення мав той факт, що з 1715 р. і впродовж першої половини XVIII ст. польська адміністрація та магнати проводили нову колонізацію південних кресів королівства, здебільшого переселяючи на спустошені землі, із застосуванням податкових пільг та з примусу, посполитих переважно з воєводств Руського (Галичина) та Волинського.

Певне світло на походження назви «Зеленянка» може пролити стаття польського дослідника Владислава Макарського «Onomastyczno-osadniczy obraz regionu Skolego w swietle pewnego dokumentu z konca XIV w» («Ономастично-осадницький образ регіону Сколе в світлі певного документа XIV століття»). Автор фіксує в теперішньому Сколівському районі Львівської області гідронім «Зелемянка» і наголошує, що він траплявся ще в XIV столітті. «Зелемянка» означала тінисту річку, обсажену деревами, яка має зелений колір води. Цей факт дозволяє зробити припущення, що у створенні села Зеленянка взяли участь виходці із Сколівщини.

Відомо, що річка, яка текла через Зеленянку до Дмитрашківки, називалась Зеленянка, а після Дмитрашківки — Кам'янка. Якщо взяти до уваги, що назви річок, гідроніми, найдавніші (з'являються спочатку вони, а потім назви населених пунктів), то можна уявити таку послідовність. Колоністи зі Сколівського району називають річку Зеленянкою. Потім, через певний проміжок часу, іменем річки називається населений пункт.

Гідроніми відігравали значну роль у створенні ономастичної карти Крижопільського району і в XVII ст. Прикладом може бути село Вільшанка (назва походить від однойменної річки), Дохнопіль (нині Крикливець) — від річки Дохна, Велика і Мала Кісниця (назва походить від річки Кісниця). До цієї гідронімної групи населених пунктів нинішнього Крижопільського району можна, судячи з вищезазначеного, зарахувати і Зеленянку.

Про період існування населеного пункту Зеленянка з середини XVII ст. до середини XVIII ст. відомо мало. Можна зробити обережний висновок, що він розділив долю своїх сусідів — Гарячківки, М'ястківки, які підлягли спустошенню, а їхнє населення, в основному козаки, або загинуло у Визвольній війні 1648—1654 рр., або пішло на Лівобережжя. Хто жив у Зеленому (Зеленянці) в XVII ст.? Відповісти на це складно,

оскільки немає конкретних матеріалів. Але все-таки історія до нас милостива. Вона зберегла списки козаків, наших сусідів з Вільшанської, Гарячківської, Вербської, М'ястківської сотень Брацлавського полку. Знаючи склад цих сотень, прізвища козаків, звідки вони приходили сюди, ми можемо, хоч і гіпотетично, дати на це відповідь. Отже, у Вільшанці з 50 козаків 16 мали прізвища з закінченням на -енко, у Вербці з 40 козаків 7 прізвищ закінчувались на -енко. У М'ястківській сотні 14 відсотків становила покозачена шляхта. Приходили сюди з Подністров'я, з Молдови, з Бару, Баланівки, Тульчинського і Тростянецького районів. Мабуть, такі ж процеси відбувались і в Зеленому (Зеленянці). Тому з великою часткою ймовірності можемо припустити, що були тут і носії корінних брацлавських прізвищ на -енко, і покозачена шляхта (на чолі з М. Зеленьським), і виходці з Молдови, Придністров'я, сусідніх із Зеленянкою населених пунктів. Все це можна кваліфікувати як «ближню колонізацію», на відміну від «дальньої колонізації», яка відбулась у XVIII ст., і Зеленянка заселялась здалеку — з Карпат, Волині, навіть зі східної Польщі.

На початку XVIII ст. Зеленянка заселяється переважно виходцями із заходу України. У 1749 р. тут будується, за одними джерелами, церква Святої Трійці, за іншими — Іоанна Богослова. Починається третій період існування Зеленянки, який, на відміну від першого — селянсько-козацького, і другого — періоду Руїни, можна назвати селянським.

Після включення Зеленянки до складу Російської держави було видано наказ:

«По силе состоявшегося 1794 года июня 23 дня Ея императорского величества и в народе публикованного указа дал сию скаску о состоящих в упомянутом селе Зеленянка жителях мужского и женского пола, не исключая самых малолетних и престарелых, по самой истине без всякой утайки, а буде кем впредь обличен являюсь, или по

свидетельству найдется, что кого... утаил, то повинен положенному по Указам штрафу безо всякого послабления».

Такі укази називали «ревізька казка». У них називали поіменні списки осіб, які мали сплачувати подушний податок і відбувати рекрутську повинність у Російській імперії. Одиницею обліку була «ревізька душа». Власником села Зеленинка був «господин генерал-поручник» Антон Йосипович Пулавський. Цікавий то був рід. Він мав і героїв американської революції 1775—1783 рр., і вождів Барської конфедерації. У 1788 р. батько зеленинського власника Йосип у м. Бар підписав відозву Барської конфедерації до земель Речі Посполитої із закликом підтримати конфедерацію в боротьбі проти католиків і російського втручання у справи Польщі. Таким чином, спостерігається певна амбівалентність дій конфедератів. Вони мали рацію, коли виступили проти втручання, і помилялися у своїй пристрасній боротьбі проти православних. Цей розлам не минув для них даремно. Згодом ми знаходимо повідомлення про Й. Пулавського в листі князя М. Репніна за 17 червня 1768 р. Там написано, що Пулавський був начальником тисячі повстанців і перебував в Сороках на Дністрі. 29 червня 1768 р. генерал-майор М. Кречетников повідомив, що наказав привести до себе Йосипа з поселення Пулави. Ще раз довелося натрапити на прізвище батька власника Зеленинки в рапорті М. Кречетникова про четвертування І. Гонти К. Браницьким.

Юзеф Пулавський, як пише Вікторія Колесник, «завдяки здібностям і знанням став одним із найкращих польських юристів». У 1756 р. він набув у князя А. Четвертинського Голубецький ключ (Голубече, Новосілка, Тернівка, Причків, Железнянка і Жидівка). З шести населених пунктів досить загадковими залишаються два — Железнянка і Причків. Їх немає в сучасній топонімічній номенклатурі. Щоправда, Жидівки і Новосілки теж немає, але ми знаємо, що Жидівку було перейменовано спочатку в Романовку, а потім у Красносілку, а Новосілка —

це частина Голубечого. Железняк, скоріш за все, це сучасна Зеленька, а от що таке Причків — поки що невідомо.

Юзеф Пулавський, один із керівників Барської конфедерації, змушений був відійти на турецьку територію. Тут загострилися його стосунки з двома іншими керівниками конфедерації — М. Красінським та Й. Потоцьким. Його було заарештовано. Потоцький розквартирувався в Копанці над Дністром. Там перебував до кінця своїх днів і Ю. Пулавський. 20 квітня 1769 р. він помер. Його нібито поховали в степу, у Волощині. Проте краківський документ подає, що Пулавського поховали в Яссах, у францисканців.

Ще цікавішими й драматичнішими були долі його трьох синів. Найстарший Францішек Ксавери прожив найменше — 26 років. Проте встиг зробити багато. Барський конфедерат, паж при дворі Августа III, посол до кримського хана, полковник, емігрант, партизан. Це до нього можна застосувати латинське прислів'я «Finis coronat opus» (Кінець вінчає справу). Отримавши повідомлення, що брат Казимир потрапив до росіян у полон, повернувся, щоб допомогти йому, але сам загинув. За однією з версій, Францішка застрелив з пістолета російський командувач Каstellі, на якого той кинувся з шаблею. За іншою — його закололи.

Середній син Казимир прожив 34 роки. Барський конфедерат, учасник американської війни за незалежність. Після штурму столиці штату Джорджія був смертельно поранений. Неприятним його було перенесено на бриг «Wasr». Тут він і помер. Через тропічну спеку його тіло поховали в океані. Національний герой США.

Наймолодший син Антоні прожив 66 років. Барський конфедерат. Був у полоні у росіян. В складі російського війська воював проти О. Пугачова, був лояльним до короля та Катерини II. З батьківського спадку отримав Голубецький ключ в Ольгопільському повіті, в тому числі

Зеленьку. Помер у 1813 р., похований у підземеллі костелу в Берездові (Житомирська обл.).

Основні зеленянські прізвища кінця XVIII ст. дійшли донині через непрості XIX і XX століття: Лозовський, Лозінський, Поліщук, Шевчук, Кривий, Решітник. Вони творилися за різними ознаками, зокрема за родом занять. До них належать Ткачов, Бондарчук, Чабан, Сторожук, Шевчик. Маємо й певну кількість прізвищ, утворених за територіальним походженням: Поліщук, Гарячківський, Лозовський. Траплялися прізвища за зовнішнім виглядом — Кривий. Численну групу серед відіменних прізвищ зеленянчан становлять вторинні утворення, які поставили спеціально для того, щоб характеризувати дітей за їх батьками. У межах таких секундарних утворень вирізняються своєю кількістю прізвища з присвійно-прикметниковим суфіксом -ов, які своєю основою вказують на ім'я засновника роду по чоловічій лінії. Це Федорів, Ніколаєв, Гаврилів, Василів, Данилов, Андріїв, Тимофіїв, Яковлев. Нині таких прізвищ у Зеленьці майже не збереглось. Були також такі прізвища, як Булган, Хаван. Серед неосілих селян траплялося прізвище Крижановський. До речі, прізвище матері Ф. Шопена було Крижановська. 1794 року чоловіків у Зеленьці було 238, а жінок — 145. Було тут 94 будинки. У 1846 р. — 506 осіб.

Як свідчить «Słownik geograficzny», в кінці XIX ст. у Зеленьці було 918 жителів на противагу 383 у 1794 р. Отже, за XIX ст. населення села збільшилось майже втричі. У самому кінці XIX ст. у Зеленьці нараховувалося 1182 особи обох статей (за даними Ю. Сіцинського).

Цікаві висновки можна зробити, аналізуючи «Перечневую ведомость, о лицах, бывших и небывших у исповеди и святого причастия по свято Иоанно-Богословской церкви с. Зеленьки».

У 1896 р. тут було 135 дворів, де проживало 1117 осіб. Через рік дворів було 140, а населення становило 1143 особи. У 1898 р. кількість дворів — 146, а мешканців було 1187. У 1899 р.

населення збільшилось на 10 осіб. У 1900 р. тут проживало 1243 особи. Того ж року в селі втретє фіксується наявність 5 євреїв. Надалі простежуємо тенденцію до зростання кількості населення. У 1901 році — 1258 осіб, 1902 році — 1309 осіб, при тому кількість дворів зросла до 158 ½. Тоді ж у Зеленянці проживало 23 католики та 6 євреїв. У 1904 р. у «Відомостях» вказано, що 11 мешканців Зеленянки перебувають на військовій службі, а всього тут проживало 1368 осіб.

У 1904—1905 рр. Росія вела війну з Японією. Із Зеленянки 13 чоловіків служили у війську. В тому році були зареєстровані «тимчасовопроживаючі» — «потомственный дворянин» Каленик Зиновій Свидзинський, його дружина Марцеліна Антонієва, «старшоробочий» залізничі містечка Крижопіль, селянин Мойсей Шереметев із дружиною та сестрою, Ігнат Климентійович Расков з дружиною, що проживали при станції Крижопіль.

У 1906 р. О. М. Кучер віком 27 років був посланий в «арештантські роти». У 1907 р. в арештантські роти було відправлено і 32-річного П. І. Карамана. В тому ж році серед «тимчасово проживаючих» згадується П. Д. Свидзинський, можливо, родич Каленика Свидзинського, «старшоробочий» залізничі 4 дільниці, селянин с. Стримба Балтського повіту Антон Болтянов, дружина і п'ятеро дітей. Перебував у селі мешканець м. Тростянець Василь Маєвський. Тоді ж фіксується «лично-почетная гражданка» містечка Жабокрича Олімпіада Костянтинівна Главицька віком 34 роки. У селі також мешкали селянин Волосо-Криклиця Григорій Іванович Коваль з дружиною та сином, а також Нікіфоров з Вербки. У 1908 р. в селі було 1379 жителів і 170 дворів.

У 1910 р. Микита Сазонович Сторожук віком 35 років, його дружина Марія Антонівна віком 29 років та син «вибули в Оренбург». Можливо, це пов'язано з проведенням Столипінської аграрної реформи. Так чи інакше, але в наступному році від'їзд із села тривав. Його покинув селянин Кривий з дружиною.

Якщо у 1896—1908 рр. простежуємо постійну тенденцію до збільшення кількості дворів та жителів, то в 1911 р. розпочався процес відпливу з села. Так, у тому році зафіксовано вже 1377 осіб, що мешкали у 168 ½ дворах.

Проте вперше позитивна динаміка збільшення населення села була порушена під час Російсько-японської війни 1904—1905 рр. та російської революції 1905—1907 рр. Якщо в 1904 р. в селі проживало 1368 осіб, то в 1907 р. — 1337, тобто на 31 особу менше. Можливо, це загиблі на фронтах? Кількість дворів теж зменшилась на чотири.

Продовжуючи розглядати проблему населення с. Зеленянки, зазначимо, що цікавим буде простежити динаміку появи в селі тих чи інших прізвищ. В «Ревізькій казці» за 1794 р. зазначено основний масив прізвищ, назвемо їх умовно «патриціанські», автохтонні. Це Лозовський, Лозінський, Поліщук, Шевчик, Кривий, Решітник, Сторожук, Бондарчук, Чабан, Голод, Гаряківський тощо. Вони красномовно свідчать про регіони, звідки приходили міграційні потоки до Зеленянки. Поліщуки — з Полісся, Гаряківський — з Гаряківки, Лозовський — з Лозови.

В «Исповедальной ведомости» за 1846 р. зазначено нові прізвища: Лиховид, Кичук, Савула, Пундик, Таркуца, Юрчик, Караманчук, Вовк, Франчук, Телимон, Малюта, Піліновський, Голодюк, Маціборко. До речі, є в Зеленянці прізвища Побережний і Цирканюк. Проте в «Ведомости церкви Иоанна Богослова» за 1907 р. трапляються прізвища Побережник і Церковнюк.

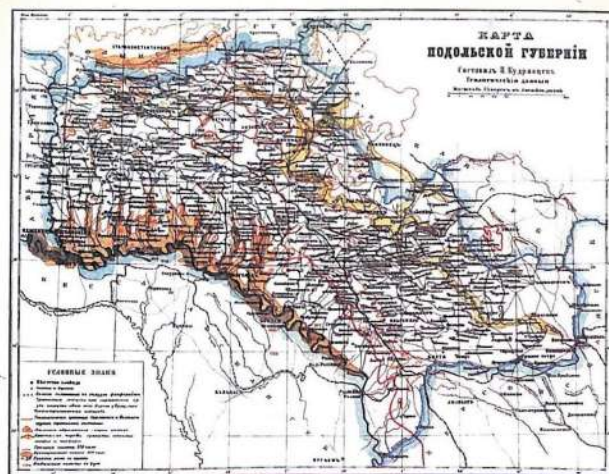
...В списках розстріляних на полігоні Бутово під Москвою є така інформація: «Радченко Петр Федорович, род. 1900, Винницкая обл., Скрижапольский р-н, с. Зеленянка, украинец, безпартийный, мастер паровозно-парового хозяйства. Адрес: ул. Соколина Гора, комн. 18. Расстрелян 27.09.1937. Место захоронения: Бутово». Але в «Ведомости» за 1900 р. немає

запису про новонародженого хлопчика Петра Федоровича Радченка. Отже, пошуки треба продовжувати...

Голодюк — прізвище насправді не нове. В «Казці» за 1794 р. нам уже траплялося прізвище Голод. Це може свідчити лише про продовження процесу утворення чи, скоріше, творення прізвищ: Голод — Голодюк. В «Казці» було прізвище Мариборка. Можливо, це Маціборко з «Ведомости» за 1846 р. Писар міг записувати прізвища неточно, на слух. Проте і прізвища від 1846 р. записано ще не в остаточній редакції. Савула — це, можливо, далі Сауляк, Таркуца — Таркуцяк, Телилимон — Телелим, Малюта — Малютяк, Маціборко — Маціборчук. У той період в селі з'являється також прізвище Юзьков. Загалом, перша половина XIX ст. — «темний період» в історії Зеленянки. Його не можна дослідити через відсутність писемних джерел. Не залишилось від того часу і якихось речових слідів. За винятком кам'яного хреста на кладовищі коло «Поліщуків», датованого 1804 роком. Цілком можливо, що чоловіки Зеленянки брали участь у Бородинській битві 1812 року, були серед 127 тисяч російських солдатів в «битві народів» під Лейпцигом, стояли на Сенатській площі в 1825 році... Якщо учасником декабристського руху був Кальм-Подоський з Джу-гастри, то чому на берег Неви в Санкт-Петербурзі не міг вийти Таркуцяк з Зеленянки? Вірогідність участі жителя Зеленянки в повстанні Устима Кармалюка теж досить велика. Але все це на рівні припущень. Більш «писемною» є історія Зеленянки другої половини XIX ст. Розгляньмо її докладніше. І почнімо з земельної реформи 1861 року.

У 1860—1861 рр. в Подільській губернії проживало 1748466 осіб. З них кріпаків було аж 1041051. Отже, реформи були необхідні, і в 1861 р. їх провів уряд Олександра II. Панщину було ліквідовано, але поміщики ще довго опирались, не бажаючи втрачати свої права на селян.

Почалися спричинені реформою 1861 року Жабокрицькі

Карта Подільської губернії

селянські заворушення — виступи селян містечка Жабокрич і сіл Ольгопільського, Брацлавського, Гайсинського повітів Подільської губернії. В Українській Радянській Енциклопедії (т. 4, с. 103) зазначено: «Обурені її (реформи) грабіжницькими умовами селяни 3 (15) квітня відмовились виконувати панщину і розіслали гінців до навколишніх сіл із закликом про допомогу». Були тут і мешканці Зеленянки. «Під впливом подій у Жабокричі відмовилися виконувати панщину селяни Тернівки, Зеленянки, Кириасівки, Соколівки, Павлівки, Китайгорода, Попелюх, Торканівки та інших сіл Поділля, де жило понад 40 тис. чоловік. У села, охоплені заворушеннями, було направлено війська, які жорстоко придушили виступи селян».

26 квітня 1861 р. виконувач обов'язків Подільського губернатора Брауншвейг надіслав Київському генерал-губернаторові

змістовний звіт з висвітленням подій, ужитих заходів, а також з пропозиціями вирішення селянської проблеми. Наведемо фрагмент повідомлення: «За всеми убеждениями, объяснениями и толкованиями крестьянам Положения они и слушать не хотят того, чтобы до утверждения уставной грамоты в течение двух лет по-прежнему работали, говоря, что они уже освобождены от всех повинностей господских и выполнять их не будут, хотя бы они, крестьяне, подвержены были самым строгим наказаниям... Получив донесение накануне праздников, я не признал удобным приступить к мерам наказания в этих местностях, а поручил исправнику стараться убедить крестьян словами в вине их, распространяя между ними сколько возможно, известить о наказаниях, произведенных в Жабокриче и других местах... после сделанных мной распоряжений... Население помещичьих имений пришли в более спокойное положение, крестьяне Жабокрича и других селений Бжозовского не собираются уже в толпах, как доселе было».

Села Голубече (Вейдлиха) и Зеленинка (Рубчинского) после того, как исправник расквартировал там одну роту и предал аресту главных зачинщиков возмущения, смирились и некоторые из крестьян этих имений отбывали уже господскую повинность, но крестьяне м. Мястковки по-прежнему остались в неповиновении. По числу населения Мястковки — 1800 душ, исправник предполагал разместить там один батальон Минского полка, но как две роты этого батальона заняли пост в Княжем, третья размещена в с. Голубече, то одной четвертой роты он признал недостаточным для действий по усмирению неповиновущихся в Мястковке крестьян, и поэтому, арестовав главных возмутителей и отдав их под военный караул, исправник отнесся к командиру Минского пехотного полка и высылке туда 3 батальона этого полка, квартирующего в Бершади, с прибытием которого туда тотчас исправник намерен распорядиться и самими действиями.

Отвратить и предупредить гибельные последствия такого порядка вещей, по мнению моему, одно средство — как можно скорее ввести в действие местное для здешнего края Положение посредством скорейшего составления и утверждения в помещичьих имениях уставных грамот и образования согласно Положению собственного крестьянского управления, а для всего этого необходимо, чтобы мировые посредники были на своих местах и исполняли, возложенные на них Положением, обязанности».

Перед аналізом цього документа кілька рядків необхідно присвятити понятійному апарату чи, скоріше, його термінології. Брауншвейг послуговується терміном «возмущение», тобто «повстання, заколот». Радянська історична наука, як уже було зазначено, використовувала термін «заворушення». Крім того, бачимо терміни «движения», «волнения».

Текст ХІХ ст., тому деякі терміни потребують тлумачення. Так, «исправник» — начальник поліції в повіті.

А тепер власне до аналізу. Хто є автором звіту і коли його було видано, про це вже сказано вище. Документ написано через необхідність проаналізувати ситуацію й ухвалити рішення. Звернімо увагу також на його фактографічний зміст.

Подільський губернатор вважає причиною «жабокрицьких подій» небажання селян ще два роки працювати на панів. Метою державних репресій проти подільських селян було «усмирение» їх. Тому запропоновано застосувати для цього такий підхід.

На першому етапі справник повинен був переконати селян, що вони здійснюють протиправні дії, і розповісти про кару, якої зазнали непокірні селяни Жабокрича. Разом із тим влада застосовувала більш радикальний засіб тиску на селян — розквартирування у вищезазначених селах військ і арешт «главных возмутителей». Автор зазначив, що це мало свій ефект. Проте, на його думку, репресивних дій недостатньо.

Тому він виклав свої пропозиції.

Попри те, що Брауншвейг належав до владного класу і перебував в антагонізмі до селян, він не фальсифікує фактів, а зображує досить об'єктивну картину подій. Каталізатором їх до певної міри стали виступи селян в Жабокричі, М'ястківці (нині Городківка).

Шостого травня 1861 р. ольгопільський земський справник повідомив київському генерал-губернатору: «отказываются от исполнения господских работ... крестьяне следующих имен: м. Мястковки (Ярошинского), с. Голубече (Вейдиха), с. Леоновки (Кальма-Подоского), с. Джугастры (Маньковского), с. Зеленинки (Рубчинского).

Порівняння двох рапортів дозволяє зробити висновок, що виступи селян в Ольгопільському повіті нагадували вогнище, яке то спалахувало, то згасало. Причому хмизу до вогню підкидали самі поміщики. Саме так сталося в Жабокричі на початку травня 1861 р.

Рапорт ольгопільського справника цінний для етнографа ще й тим, що в ньому повідомляється, як святкували Пасху мешканці наших сіл, зокрема і Зеленинки, в 1861 р.: «во время праздников (Пасхи. — Авт.) крестьяне всех вообще имений были преданы крайнему пьянству и предпринимать против них какие-либо меры представлялось опасным».

В 1866 р. на зеленинських землях пана Рубчинського почалося будівництво залізниці Одеса — Київ. Про вплив залізниці на розвиток суспільства написано багато наукових праць. Доповнимо тільки те, що допоможе уявити, якою була Зеленинка в 1869 р. В тому році залізницею проїхав журналіст одеської газети «Новороссийские ведомости». Результат подорожі — його стаття «Путешествие по железной дороге». Подорожував він і по території нинішнього Крижопільського району. Кореспондента вразили великі плантації цукрового буряку. Він був

здивований заможністю селян і чистотою сіл та хат. Журналіст зазначав, що коло кожної хати є сад і квітники. Самі подільські села в «садах слив, груш, яблук, черешень». Звісно, він не знав назв цих мальовничих живописних сіл уздовж залізниці. Але, очевидно, журналіст помітив з вікна вагона Зеленинку так, як бачить її нині пасажир електрички Вапнярка — Одеса. Кореспондент звернув увагу на проблему екології в нашій місцевості. Цьому «сприяло» будівництво залізниці. Міркуйте самі. З одного дуба виробляли три шпали. Тільки на встановлення шпал ішов величезний дубовий ліс із 428000 дерев. Можливо, саме тоді і зникла зелена діброва в околицях Зеленинки, залишившись на мапах як топографічна назва. Зеленинське поле, на якому століттями обробляли землю, змінює свої функції. Воно вже не годує, а об'єднує міста, держави, людей. Для цього тут будують мости, будки, вокзали. Всіх вокзалів на одесько-київській лінії було 33. Вокзалів першого класу — два: Київ і Волочиск, другого класу — чотири: Козятин, Бердичів, Антонівка, Жмеринка. До третього класу належали три вокзали: Вінниця, Крижопіль і Борщів. Решта 24 станції були четвертого класу. Цікаво, що мешканцю Зеленинки (і не тільки) на станції Крижопіль виписували квиток не до Одеси, а до Куликового Поля.

Тадеуш Епштейн у книзі «Polska własność ziemiska na Ukrainie» («Польська поміщицька власність в Україні (Київська, Подільська та Волинська губернії) в 1890 році») пише, що в Зеленинці було четверо поміщиків. Дземешкевичу Зигмунду належала 261 десятина, Ланевській-Волк Марії — 62 десятини, Кнотте Леоніда мала тут теж 62 десятини, Вейдліхові Альфонсу належало 249 десятин.

В «Списке землевладельцев Ольгопольского уезда на 1914 год» зазначено, що «Дземешкевич Фаддей Сигизмундович владеет 266 дес. земли в с. Зеленинка Чоботарской волости». Натомість про інших земельних власників нічого не

відомо. Знаємо тільки, що на початку ХХ ст. зеленианський приватний розсадник В. А. Турковського був найкращим в Ольгопільському повіті.

Краєзнавець Б. Г. Віда теж стверджує, що «шляхтич Турковський займається вирощуванням саджанців плодкових ягідних та декоративних дерев». (Цікавий випадок, зазначає дослідник, трапився із селянином Кравцем Яковом, який у 1945 р., перебуваючи в Німеччині в складі радянських військ, побачив сорти яблук, які ростуть у Зеленианці й нині).

Цих фактів достатньо для розуміння, що зеленианський шляхтич Турковський був непересічною людиною. І в цьому ми ще раз переконуємося, коли читаємо в польському журналі «Ogrodnik Polski» (Польський садівник) від 1 лютого 1900 р. статтю Й. Залевського «Ще раз про фруктову виставку у Вінниці». У ній йшлося про створення комісії для визначення назв яблук та груш, підготовку рекомендацій, які фрукти найкраще вирощувати на Поділлі.

...Багато визначних подій відбулось 1900 р. в Україні. Тут і виступи селян, і страйки робітників, і відкриття електричного фунікулера в Одесі, і пам'ятника О. С. Пушкіну в Чернігові, і початок діяльності історичного наукового Товариства дослідників Волині, і виставка яблук та фруктів у Вінниці.

До складу помологічної комісії (помологія — наукова дисципліна, яка вивчає плодово-ягідні рослини, сорти) ввійшли найбільш авторитетні садівники Подільської губернії: І. Усіков, управитель садами князя А. Гагаріна в Подільській губернії, А. Буяльський, помілог, колишній вихованець помологічного інституту в Празі. Наш земляк В. Турковський був представлений як власник садового підприємства «Зеленианка» в Крижополі. До складу комісії входив і В. Немець.

Комісія визначала сорти, які варто вирощувати на подільській землі. До сортів першої категорії серед яблук вона зараховувала, зокрема, Штетитну Червону, Королеву Ренет

Касельську, Тирольку, Глогерівку, Кантівку Гданську, Ренету Ландсберзьку, Кузинець, Ренету Обердівку, Горохівку Велику. До груш першої категорії — Палацівку, Глек, Панну, Добру Людівку, Наполеону, Фламандку, Бору Білу, Бергамот Швейцарський, Бору Ділу. З агрономічної точки зору нам важко судити, який вигляд вони мали. Зате які ж гарні назви, особливо груш!

Назви груш другої категорії теж цікаві: Апорт, Зоря, Жебрак Червоний, Горняк, Железняк, Восковате.

Найбільш поширеними на Поділлі з представлених на виставці сортів були Штетина, Королева Ренет, Зоря, Тиролька, Кантівка, Апорт, Фламандка, Дела.

Прочитавши статтю, ми переконалися, що В. Турковський був помілогом. Природно, захотілося більше дізнатися про людину такої рідкісної, але водночас необхідної професії. Для цього ми проаналізували дуже інформативну книгу В. Колесник «Відомі поляки в історії Вінниччини». Тут описано діяльність військовиків, вчених, художників, поетів, лікарів, музикантів, архітекторів, філантропів, акторів, релігійних діячів, фотографів. Помолога Турковського не було. Тому довелося самим спробувати реконструювати його життя.

Сучасниками В. Турковського були росіянин Іван Мічурін та українець Лев Смирненко. Обое народилися в селах. Можливо, це й зумовило інтерес до природи, зокрема до вивчення особливостей плодово-ягідних рослин. Не виключено, що й Турковський народився десь «ближче до природи».

Коли він з'явився в Зеленианці? «Słownik geograficzny» за 1880 р. фіксує в селі поміщиків Вейдліха, Рубчинського, Демешкевича, дрібних поміщиків Волк-Ланевську, Кнотте та інших. Можливо, Турковський був серед «інших».

Якщо про людину знаєш мало, то кожен факт з її життя на вагу золота. Володимир Постолатій, уродженець Зеленианки, розповідав, що його дід, Пилип Полідук, був кучером у

В. Турковського. Перед революцією пан доручив йому в кареті, запряженій чотирма кіньми щугом, відвезти до Кракова дружину і дітей. Сам він через кілька тижнів, не взявши нічого, лише невеличку шкатулку, теж покинув Зеленянку. Покинув назавжди. (Як у воду дивився. Його колегу, вченого-помолога Лева Смирєнка, в ніч на Різдво, 6 січня 1920 р., вбили у власному будинку).

Зеленянка багато чим завдячує цьому полякові. Перший барбарис тут посадив В. Турковський, перші помідори — В. Турковський, першу конюшину — він же. Чотири гектари винограднику теж посадив він, В. Турковський.

Коли під час румунської окупації в село приїхала цурка (дочка) В. Турковського Цезя (Цезарина), люди ще пам'ятали її батька і дякували...

Уже 1912 р. в Зеленянці починається третій демографічний підйом. Тут мешкають 1398 осіб у 170 дворах. Тобто приблизно 8 осіб на один двір. У 1913 р. позитивна динаміка збільшення населення тривала. Всього фіксується 1408 мешканців, зате кількість дворів трохи зменшилася — 169 ½.

Тут зробимо відступ і наголосимо, що в 1896 р. в селі проживали колишні "однодворці". Владислав Григорович Яблонський римсько-католицького віровизнання, Пелагія Василівна Александрович (44 роки), Ігнатій Васильович Бахін (63 роки), його дружина Ганна Федорівна, Григорій Божемський, Федір Дзюба, Олександр Осташевський, Микола Шидловський, Митрофан Андрійович Томашевський, дружина і дві дочки, Фекла (32 роки) і Марія, Онуфрій Томашевський. У 1846 р. Андрій Кирилович Томашевський віком 32 роки, батько Митрофана Томашевського, писався як "однодворець". Звідки вони взяли тут? Після польського повстання 1830–1831 рр. царат розпочав перевіряти права шляхти на російське дворянство. В результаті тисячі шляхтичів були понижені в соціальному статусі. Таким чином, ці зеленянські шляхтичі стали однодворцями.

Добре, що хоч не державними селянами.

Описуючи кількісний і якісний склад населення Зеленянки, не можна не помітити його, так би мовити, "геронтологічний" аспект. Серед зеленянських "патріархів" кінця XIX — початку XX століття можна назвати Йосипа Федорова віком 86 років, Онуфрія Кравця віком 85 років.

У «Географічному словнику» кінця XIX ст., виданому у Варшаві, історія Зеленянки подається так: «Село в Ольгопільському повіті, волості Чоботарка, католицька парафія — М'ястківка. 4 версти від станції Крижопіль, 189 будинків, 918 мешканців, 595 десятин селянської землі, 43 — церковної». Село було колокаційним, тобто належало багатьом власникам. Вейдліх, як писав «Словник», мав 250 десятин, Рубчинський — 239 десятин, Демешкович — 260 десятин. Крім того, в селі є дрібні поміщики — Волк-Ланевський, Кнотте та інші. Церква Святої Трійці відновлена в 1749 р., налічувала 950 парафіян.

В «Єпархіальних відомостях» читаємо, що нову церкву в селі побудовано у 1744 р. на кошти парафіян, вона була дерев'яна, складена з дубових квадратних брусів, кругом обведена навісом, трибання. Завдяки доходам від землі, а також пожертвам парафіян настоятель о. Василь Чайковський у 1864 р. відкрив у Зеленянці церковно-парафіяльну школу. В 1871 р. було зроблено капітальний ремонт церкви, у 1876 році вбудовано новий двоярусний іконостас, у 1888 році споруджено нове приміщення школи, яке проіснувало до 1988 р. Про церкву докладніше далі, але хотілось би зупинитись ось на чому. Нам здається, що в цих двох датах побудови церкви (1744 і 1749) суперечності немає. Просто перша дата — це початок будівництва, а друга — його закінчення.

Відомостей про участь чоловіків Зеленянки в Першій світовій війні надзвичайно мало. Пилип Демчук (до речі, рідний брат бабусі Євгена Годованого) служив у залізничному баталь-

йоні в Царському Селі. Він супроводжував царя Миколу II під час його поїздки по Російській імперії. Збереглась фотографія, на якій зображено солдатів цього батальйону (в тому числі й Демчука) разом з Миколою II. Пилип Демчук був нагороджений двома медалями «За усердие».

Перша світова війна розпочалась 19 липня 1914 р. На фронт було мобілізовано багато чоловіків з теперішнього Крижопільського району. Повним георгіївським кавалером став уродженець села Крикливець Мойсей Баденюк. Григорій Сміщук у книзі «Батькова слава» пише: «В останньому бою Мойсей Гаврилович, пам'ятає, був контужений, та все-таки доставив у полк декілька австрійських солдатів і від комісування категорично відмовився. Лише два дні пробув у околотку і — знову в роту».

Ще про одного учасника Першої світової війни, уродженця села Гарячківка Євтихія Родіоновича Непийводи, повного георгіївського кавалера, написано у книзі «Долинами Марківки та Вільшанки» (2011 р.). 2013 р. Євгену Годованому на електронну пошту надійшло повідомлення з Лос-Анджелеса від Валентина Непийводи. Він писав про подальшу долю свого прадіда: «У 1916 році Є. Р. Непийводі було присвоєно звання поручника наказом царя Миколи II по армії і флоту, з призначенням грошового жалування. В подальшому він залишився з Денікіним і розділив його долю. Про прадіда в родині всі мовчали. Я б без твоєї підказки небагато знайшов, а свою історію ми зобов'язані знати».

Двічі георгіївським кавалером повернувся з Першої світової війни земляк Непийводи Василь Лимич. Двома георгіївськими хрестами нагородили Миколу Яковича Крохмалюка. Він народився в селі Княже Ямпільського повіту Тиманівської волості (нині с. Княжа Криниця Крижопільського району).

Георгіївські хрести, якими нагороджували наших земляків за бойові подвиги, також мають свою долю. Мойсей Баденюк носив їх на грудях. А ось Микола Крохмалюк, щоб врятувати

сім'ю від голодної смерті, виміняв їх у Вапнярці на якісь продукти.

Збереглась дорожочинна реліквія — фотокартка з часів Першої світової війни. На ній зображено трьох товаришів в окопі. На зворотному боці вдалося розібрати: «Лучінецький Емельян Макарів». Це прадідусь Євгена Годованого, він стоїть «струнко», праву руку поклавши на плече товариша, з лівого боку при поясі — тесак-бебут, миловидне обличчя, вусики. Той, що сидить, має бороду.

Як добре, що є спогади про Першу світову війну. Тисячі спогадів тисяч наших земляків, учасників війни, пішли, як вода в пісок. Збереглися тільки деякі фрагменти. І тому стають дорожочинними, на вагу золота навіть такі лаконічні документи, як «Личная книжка № 18» Івана Якимовича Плаксія, уродженця с. Зеленьки Подільської губернії Ольгопільського повіту Чоботарської волості. Військове звання в старій армії — рядовий. Брав участь в австро-німецькій кампанії. Поранений і контужений.

1914, 1915, 1916, 1917. Солдати все менше розуміли, за що їх вбивають, ранять і контузять. Збереглися деякі фрагменти пам'яті. Тому те нечисленне, що передалось від прадідів до правнуків, дорого коштує. Ось, наприклад, розповідь солдата Першої світової війни з села Мала Тернівка Мефодія Бореяка. Він згадував, як позиції російської та австрійської армій розділяла гірська річка. Це було в Карпатах. І як ті й інші ходили туди по воду. І як стріляли. А потім навчилися жити мирно. Бо не хотіли війни.

Ці солдати в Карпатах нагадують французьких солдатів, описаних у «Вогні» Анрі Барбюсом: «З окопів вилізають тіні... топчуться і гарчать, як ведмеді. Це — ми. Ми закутані, як жителі арктичних країн. Шерсть, брезент, ковдри обволікають нас, дивно округляють і стирчать на всі боки».

Тому не дивно, що, коли 27 лютого 1917 р. в Петрограді

розпочалась революція, в ній активну участь взяли і солдати, і матроси.

Причому виступали проти царя не тільки солдати-окопники, але і його «придворні» частини. Уродженець Зеленянки Пилип Демчук, як уже згадувалося, служив у залізничній охороні Миколи II. Він розповідав, як у лютому дні солдати його батальйону почепили на шинелі червоні банти.

Які ж процеси тоді відбувались на території нашого району? По-перше, гостро стояло питання про землю. 19 жовтня 1917 р. управитель маєтку села Джугастра дав телеграму в Подільську губернську комісію про самочинний поділ землі та господарства маєтку: «В Джугастрянському маєтку М'ястківської волості Ольгопільського повіту селяни розпочали розподіл землі та реманенту. Вони мають намір виселити всіх службовців. Прошу вжити негайних заходів і врятувати культурні господарства від розорення і розкрадання заготовленого зерна для армії».

10 грудня 1917 р. Подільська губернська комісія телеграфувала в Комісію з охорони ладу в Україні в м. Київ про розграбування маєтків у селах Романівка (нині Красносілка), Гарячківка та Гонорівка Ольгопільського повіту: «Погромна хвиля проходить далі. Пограбовані маєтки в Романівці, Гарячківці та Гонорівці. Прошу озброєної сили. Губкомісар Степура».

Погроми відбувалися не тільки за класовою чи соціальною ознакою. На жаль, частими були і єврейські погроми. Причому антисемітами були не тільки українці чи поляки. 12 липня 1917 р. брати Юкельзони повідомили в Ольгопіль про антисемітську агітацію серед населення містечка Піщанка: «Йосип Хайлович і солдат Фішель Юкельзон виступили проти єврейського населення: Євреї — вороги селян. Юкельзон завдав Клейнерману удару і закликав «взятись за знищення жидів». При цьому вони називали себе християнами».

5 листопада 1917 р. в донесенні начальника Ольгопільської повітової міліції повідомлялося про єврейський погром в містечку

Піщанка.

За своєю драматургією піщанський погром був подібний до м'ястківського. І там, і там його здійснювали селяни, які приїжджали з «ближніх і дальніх населених пунктів» (у Піщанці — з Гонорівки і Хрестищ). В Піщанці міліціонер С. Байда «совершенно отсутствовал», а два інші міліціонери втекли. В М'ястківці помічник повітового комісара з загоном козаків не надав жодної допомоги.

Особливістю піщанського погрому було й те, що більша частина погромників була одягнена в солдатську форму. Стверджувати, що «одягнутий в солдатську форму — це солдат», не можна. Такий однострій можна було придбати на базарі в

Групове фото залізничної охорони царя Миколи II, 13-й зліва у верхньому ряду Пилип Михайлович Демчук

Крижополі чи Жабокричі. Але й заперечувати роль солдатів у соціальних процесах, які відбувалися в нашому районі в 1917 р., теж не варто. Як же це все перегукується з сучасними подіями в Україні!

Причому солдати брали участь не тільки в єврейських погромах. Краєзнавець В. Стодольський наводить спогади П. Т. Хитрого: «На мітингу біля церкви виступив моряк, він приїхав з Одеси і перебував у Тимофія Лаврука. Потім говорили фронтовики-соколівчани, які перебували на лікуванні в селі після поранення на фронті — Андрій Яковенко, Василь Капітан. З хати Лаврука принесли багато червоних бантів і роздали людям. Селяни цілувалися. Говорили про волю, про свободу».

В жовтні 1917 р. солдати розквартированого в Крижополі 287-го піхотного полку зібрались на мітинг, щоб заявити про свою відмову йти на фронт.

Війна була загарбницькою, несправедливою, інтереси воюючих сторін були чужими для рядових солдатів. Вони почали втікати додому. Втік з фронту і житель Вільшанки Григорій Люля. Щоб перехитрити царську охорону, він обмистився глиною і вдавав із себе німого. Утікачем з фронту був і Патратій Левко, але його впіймали і повернули назад.

Колишні фронтовики були особливо активними. Багато з них приходили з фронту чи поверталися з полону з більшовицькими поглядами. Навесні 1918 р. Зиновій Мунтян і Каленій Гуцол роздали селянам панську і церковну землю.

5 листопада 1918 р. заступник прокурора Вінницького окружного суду на XI ділянці Г. Мазаракій доповідав своєму керівництву: «Положение в уезде (Ольгопольском) усложняется тем, что стали прибывать наши военнопленные с Австрии, явно большевистски настроенные... Вообще положение в гор. Ольгополе и его уезде прямо-таки катастрофическое и, если город и уезд останутся без помощи, то неизбежен общий разгром и избиение тех, кого известная часть населения считает своими

противниками».

Щоб краще зрозуміти тодішні події, згадаємо таке. В січні 1918 р. в Крижополі й навколишніх селах було встановлено радянську владу. Проте вже на початку березня сюди ввійшли австрійські та угорські інтервенти. Багато місцевих залізничників та селян із Зеленианки, Чоботарки й Голубечого пішли в партизани. Знову повернулись пани. Почались репресії. У Вільшанці австрійці розстріляли Матвія Флору і Левка Магурана за знайдені в них шаблю і пістолет.

Населення чинило опір. Гинули й австрійські солдати. В районі Шарапанівки виявлено поховання австрійського вояка. Там було знайдено дрібну угорську монету — 10 філерів. Монета була просвердлена, що могло свідчити про те, що «австрієць» насправді був етнічним угорцем і носив монету на ший як оберег.

1 травня 1918 року австро-угорський представник у Варшаві Угран дав телеграму міністру закордонних справ про надання військової допомоги для захисту в Україні польських поміщиків: «Прибывающие из Украины поляки (граф Грохольский и др.) описывают отчаянное положение местных польских помещиков. Между ними и вооруженными украинскими крестьянами ведется настоящая война; украинские органы власти принимают сторону последних. Обработка земли невозможна, и урожай пропадет, если не будут приняты срочные меры».

Тут йдеться про Здіслава Грохольського (1881—1968), власника П'ятничанського, Обіднянського ключів, кількох будинків у Вінниці, Варшаві, лісів у В'ятській губернії, цегельні в Обідному і П'ятничанах. Палац було підпалено, і картини або згоріли, або були розграбовані. Його поведінка типова для польських поміщиків. За правління гетьмана Скоропадського повернувся до П'ятничан, а потім — у Варшаву. Пишемо про нього, бо він наш земляк. Які були причини такої поведінки подолян у той час? Відповідь на це знаходимо в листі начальника Брацлав-

ської повітової міліції до Подільського губернського старости: «Населення розпропагандоване... більшовицькими гаслами, незаконослухняне. Громадянські влади не користуються авторитетом». Цікавий факт зафіксовано щодо міжетнічних стосунків: «Австрійці трохи зверхньо ставляться до населення». Цю зверхність, тобто жорстокість, ми бачили у Вільшанці, Павлівці та інших селах. Німці не були кращими від австрійців. Але

Зеленяньська хата початку ХХ ст.

землю українську вони цінували. Читаємо в спогадах командира 2-го Подільського корпусу П. Єрошевича: «Приїхав до Жмеринки. Через Жмеринку проходять за кордон потяги з різним добром: збіжжя, цукор і т. п. — А що це таке? — Це земля. — Як земля? — А це німці вивозять до себе нашу рідну землю. Усі печінки мені перевернулись, забираєте матеріяли

війни — нові зробимо, забираєте хліб, цукор — нові будуть, але вивозити нашу рідну землю — це мені уявлялось якимсь блюзнірством! Отсе так договір! ... Далеко пізніше, в 1920 р., коли я їхав з Дрездена до Берліна, німець, що їхав зі мною, розбалакавшись, показав мені на одне поле і сказав: «А це ваша земля, вивезена з України. Врожайність дала чудову!». Враховуючи, що до Жмеринки від Зеленянки — поїздом дві години їзди, то цілком імовірно, що землю до Німеччини везли і з наших місць.

Бронепоїзд зупинили біля Зеленианки

Під час Громадянської війни Зеленианка та її околиці стали театром воєнних дій. Андріан Артамонович Гончаров, організатор Придністровського партизанського загону, командир полку в складі 45-ї стрілецької дивізії, репресований в 1937 р., в своїй книзі «Шел отряд по берегу», виданій в Одесі в 1963 р., писав: «Полк наступає вдоль железной дороги — вправо и влево верст до пяти. Все придорожные села заняты петлюровцами».

Можливо, що під «петлюрівцями» Гончаров мав на увазі Буковинський курінь дієвої армії УНР, яким командував сотник Омелян Кантимир. Він входив до складу 3-ї Залізної дивізії, командиром якої був Олександр Удовиченко. В боях під Крижополем О. Кантимир був важко поранений і помер у місті Могилеві.

Спільний наступ українських військ на Одесу розпочався 12 серпня 1919 р. 14-та армія червоних залишила станції Рудниця, Попелюхи, села Студене і Дмитрашківку. Командувач південної групи радянських військ І. Якір вирішив прорвати фронт УНР. Розпочався новий етап Вапнярської операції. Особливо жорстокий і виснажливий характер мали бої армії червоних і УНР за станцію Крижопіль. «Уже 2 тижні тривали уперті бої, — згадував на сторінках своїх спогадів «Бій під Крижополем 15 серпня — 1 вересня 1919 року» сотник Євген Гловінський. — Крижопіль 6 раз переходив з рук в руки. Здавалося, ми тут воюємо, воюємо і будемо воювати весь свій вік».

Хотілось би особливо відзначити, що вороги з повагою ставились один до одного. Командувач 3-ї Залізної дивізії Олександр Вдовиченко писав: «Кидається у вічі стійкість,

виявлювана ворогом і гарне озброєння та одяг козаків. Деякі частини ворога були в шлемах — касках».

Отже, козаки були з обох сторін. Крижопіль обороняв 7-й Синій полк. Чому «Синій»? Бо особовий склад було вдягнено в сині жупани козацького крою та білі шапки зі шликами. В Синьому полку були українці з Волині, Поділля, Буковини. В 404-му радянському полку — українці з Овідіополя, Білявки,

Фото зроблено 20 липня 1938 року в с. Зеленианка Ясок, Троїцького, Градениць. Страшна це річ — громадянська війна...

24—27 жовтня 1919 р. відбулась одна з найбільших битв за весь період збройного конфлікту між збройними силами півдня Росії та УНР. Це був бій біля сіл М'ястківки та Андріяшівки між частинами 8-ї Запорізької дивізії (близько 3 тисяч осіб) з одного боку та Кримським і Другим Таманським кінними полками — з другого. Битва закінчилась відступом українських військ.

Кримський полк «прославився» 2 січня 1920 р. в Крижополі. Про це писав «Денник начальної команди Української Галицької армії (1919—1920)»: «Сьогодні приїхав з Вапнярки в Крижопіль кримський полк; його першим ділом було розграбування склепів. Вечером подалися Кримці на Попелюхи».

Важливі події відбувалися і в околицях Зеленянки. «Денник» повідомляв: «Сьогоднішньої ночі (6 січня 1920 року) спалили повстанці залізничний міст на річці 2 верстви від Крижополя на лінії Крижопіль — Рудниця, на 3 метри довгий, а 4 — високий. Добровольчий бронепоезд протягом слідуного дня направив його».

Залізничний міст коло Зеленянки «експлуатували» і червоні, і повстанці. Причому під «повстанцями» ми повинні розуміти і червоних партизанів, і партизанів, які підкорялися УНР. Роман Шевчук опублікував статтю «Спомини 17-літнього вістуну» в журналі «Літопис Червоної калини» за лютий 1939 р. Він писав: «Коли на большевицько-польському фронті Галицька армія перейшла до поляків, тоді большевики всі наші частини, які стояли у Вапнярці, роззброїли, інтернували та хотіли кудись повивозити. Однак біля Крижополя повстанці розібрали тор та замкнули дорогу на Одесу». Тут, щоправда, не можна точно сказати, чи було розібрано міст, чи тільки залізничні рейки.

В «Деннику» за 11 січня 1920 р. читаємо: «Йдучи похідним порядком, частини Етапу в Дмитрошівці, Зелянці». Звісно, що писар «Денника» міг не зовсім точно назвати чужі для нього,

галичанина, назви наших населених пунктів. Тому тут, без сумніву, йдеться про Зеленянку. Етапу армії було підпорядковано обозні формації. Але, очевидно, писар користувався австрійською мапою 1890 р., а там написано: Zielanka (Zielenianka).

На тлі повідомлень про події 1918—1920 рр. цікавим є фрагмент пам'яті народу про них. Є перед в'їздом у Красносільку місточок через дорогу, яка потім розходить на Крижопіль і Зеленянку. Коли мама художника Миколи Матішіна йшла

на базар у Крижопіль з іншими жінками з Вигоди, почувся цокіт копит. Появився вершник у шкірянці. Він проскакав через міст і зник. Старожили розповідали, що тут колись загинув комісар. Відтоді його привид з'являється на місці загибелі... Пролита кров пішла в землю, зітліли кістки переможців і переможених... Шаблі й маузери в музеях, вирвані з контексту, втратили свій сенс і не лякають легковірних відвідувачів. А ми так і не знайшли відповідної назви для тих страшних подій. Здається, найближче до цього підійшли поляки. Wojna domowa — домашня війна...

Демографічні зміни, які відбулися в Зеленянці за 1914—1924 рр., простежити важко. Джерел надзвичайно мало. І все ж

певні обережні висновки можна зробити. В «Перечневой ведомости, о лицах, бывших и небывших у исповеди и святого причастия по свято Иоанно-Богословской церкви с. Зеленянки» за 1913 р. є запис: «Всего — 1408 жителей, дворов 169 1/2». У «Відчиті про працю Крижопільського районного виконавчого комітету за час з 1-го жовтня 1924 року по 1-ше жовтня 1925 року» читаємо: «З квітня по липень 6. р. включено матеріальний склад селянства в зв'язку з гострим недоїданням був

Зеленянські дівчатка, 1939 рік

тяжкий, але завдяки допомозі, яка була дана, у Тернівці, Зеленянці та Крижополі було відкрито харчові пункти для недоїдаючих дітей, на які було відпущено 250 пудів борошна та 807 крб. 40 коп., які дали значну допомогу голодуючим дітям». Скільки їх було в Зеленянці, невідомо, тому що в документі наводиться загальна для трьох населених пунктів цифра — 1169 душ дітей. Особливо цікавим для встановлення демографічної динаміки є такі цифри: «в селі Зеленянці 1248,8 десятин на 1404 їдця». Нагадаємо, що в 1913 р. село мало 1408 жителів. Таким чином, за 10 років (1914—1924) населення Зеленянки зменшилось на 4 особи. Якщо врахувати, що за десятиліття (1896—1906 рр.) населення зросло на 220 осіб, то період 1914—1924 рр. можна вважати надзвичайно несприятливим для цього населеного пункту.

Більшовицькі експерименти

Зеленянський виконавчий комітет організовано згідно з постановою РНК УРСР від 8 лютого 1919 р. Його основне завдання — встановлення радянської влади на селі.

Колгосп ім. Ворошилова села Зеленянки організований в 1929 р. В колгосп об'єднався 431 двір, кількість населення — 987 осіб, з них 523 особи працездатні.

За колгоспом було закріплено на вічне користування 1542 га землі (дані взяті зі звіту за 1947 р.). Головний напрям діяльності колгоспу — виробництво зернових культур, цукрового буряку і тваринницької продукції. За довоєнний період документів не збереглося.

На 15 квітня 1929 р. в Крижопільському районі існувало 14 колгоспів.

Радянське керівництво, взявши курс на модернізацію промислового потенціалу країни, розуміло, що отримати кошти, сировину і робочі руки для розвитку індустрії можна від селянства. Вихід з цієї ситуації В. Ленін побачив у кооперації, яка давала змогу органічно поєднати приватні та державні інтереси. Рішення XV з'їзду ВКП (б) (1927 р.) передбачали поступовий добровільний процес кооперації.

Проте практика диктувала швидкі темпи та жорсткі методи. Після поїздки Сталіна до Сибіру швидко відбувається трансформація кооперації в колективізацію. Селян почали насильно заганяти до колгоспів.

Події в СРСР кінця 20-х — початку 30-х років нагадують події на Гаїті в Латинській Америці на початку XIX століття. Там утворена внаслідок революції 1804 р. держава теж мала ряд суперечностей. З одного боку — визволені раби, які отримали землю, тяжіли до створення селянських господарств. З іншого

боку — інтереси зміцнення завойованої ними свободи викликали необхідність збереження плантаційного господарства.

Держава не могла відстояти свободу рабів, не маючи значної і добре озброєної армії, апарату управління, флоту, засобів для відновлення зруйнованих війною доріг, мостів та громадських будівель. Задовольнити всі ці потреби селянське господарство не могло жодною мірою.

Не став винятком і експеримент, задуманий більшовиками. Більше того, коли вони оголосили класову боротьбу як метод досягнення мети («...ми назло усем буржуям мирової пожар раздуем»; «ми на штиках своїх багнетів народам світу волю принесем»), українців, які володіли землею, було прирівняно до ворожого класу, який необхідно було знищити. Як альтернатива, пропонувалися вступ до колгоспу і перехід з класу землевласників до класу робітників і селян. Тому влаштування штучного голодомору на території України дозволило Сталіну дати відповідь на питання, поставлене В. Леніним у праці «Розвиток капіталізму в Росії» (1913 р.) стосовно неготовності Росії до соціалістичної революції. Ленін чітко вказував, що наявність земельної власності у селян (яких тоді в Україні було понад 80%) не дозволяє їх залучити до революції. Тому теоретики спочатку і називали революцію 1917 року «пролетарською». Сталін влаштуванням голодомору українського народу вирішив дві проблеми: перша — створив основу для індустріалізації відсталой Росії шляхом концентрації людських ресурсів і коштів; друга — знищив ворожий для ідеології пролетарської революції клас селян-землевласників. До речі, поряд з транспарантами перших днів революції: «Заводи — робітникам», «Землю — селянам», «Смерть буржуям і капіталістам», були й лозунги «Смерть українцям». Це також підкреслює тезу про те, що більшовики українське селянство (землевласників) розглядали як ворожий клас. Для цього влада СРСР взимку 1931—1932 рр. у багатьох районах України вилучила залишки товарного зерна

і майже все продовольче і насіннєве зерно. Такі дії влади спричинили голод на значній території України.

Добрався голод і до Крижопільського району. За даними Крижопільської районної адміністрації, під час голодомору 1932—1933 рр. в с. Гарячківка померли 261 особа, у Вільшанці — 139, в Голубечому — 118, в Жабокричі — 314, в Красносілці — 16, у М'ястківці (Городківці) — 51, у Великому Крикливці — 158, у Левкові — 40, у Леонівці — 35, у Малій Кісниці — 185, в Іллівці — 42, у Мар'янівці — 15, у Малій Тернівці — 73, у Соколівці — 220, у селищі Крижопіль — 53.

Щоб проаналізувати ці дані, потрібна окрема велика стаття. Зокрема, треба відповісти на питання, чому в такому великому населеному пункті, як Городківка, були порівняно невеликі втрати. Чому в невеликому населеному пункті Мала Кісниця такі порівняно великі втрати?

У Зеленянці за означений період померло 44 особи. Спогади про той трагічний час залишила мешканка Зеленянки Февронія Митрофанівна Лозовська, 1915 року народження (сестра бабусі по лінії матері В. Хімея). В 1933 р. їй було вже 18 років, і тому вона досить точно, достовірно і повно відобразила той період. Факти вона не фальшувала. Ось її свідчення: «Почався голод весною. Нас (дітей) у матері залишилось четверо. Мені на той час виповнилось 18 років. Ми від голоду усі попухли. У колгоспі варили баланду і давали людям, щоб трохи поїли. Баланда — це був такий ріденький вівсяний суп. Люди в селі наймалися на роботу до багатших. Щоб не вмерти з голоду, варили і їли лободу, гнили картоплю, бурячиння.

Тодішні власті ходили по дворах і вимітали з горищ останнє зерно, яке ще залишилось. На роботу ходили всі люди і працювали ні за що, працювали дуже важко. Малі діти від голоду падали з ніг, просто під забором засинали. Допомогали, рятували один одного хто чим міг, ділилися навіть маленьким кусочком хліба. Якщо у мене був маленький кусочок хліба, сама не їла, а

ховала, бо дома були ще троє дітей, моїх сестер і братів. Я хотіла трошки поділитись з ними.

Я, як відкусила кусочок хліба, то мені здалося, що я повна сил і здоров'я. В той час, хто працював на току, то старалися вкрасти трошки зерна, набивали його в халяви кирзових чобіт. А потім йшли до тих людей, що мали жорна, щоб трошки змолоти і дома зварити якоїсь баланди. Мій батько Вовк Митрофан через виснаження організму помер у 1932 році. Все до останньої крихти він віддав моїй старшій сестрі Марії, яка була вагітна. Я була наймолодша у родині. Це був дуже страшний голод. Цей голод забрав життя дуже багатьох людей».

В червні 1941 р., після окупації німцями Зеленьки, виконавчий комітет припинив діяльність.

В липні 1941 р. припинив існування і колгосп, замість нього діяла сільськогосподарська община.

В березні 1944 р., після звільнення радянськими військами села, виконавчий комітет свою діяльність відновив, відновив свою діяльність і колгосп ім. Ворошилова.

19 серпня 1954 р. за рішенням 20-ї сесії IV скликання до Зеленьанської сільської ради приєдналася Красносільська сільська рада.

18 вересня 1957 р. загальними зборами членів колгоспу (протокол зборів 9, згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від II/IX-1957 року для упорядкування справи надання імен державних і громадських діячів) колгосп було перейменовано на імені 40-річчя Жовтня. Після того колгосп ім. 40-річчя Жовтня, за рішенням загальних зборів колгоспників від 10 лютого 1961 р., протокол №3, об'єднано з колгоспом ім. Карла Маркса.

Український письменник, лауреат Шевченків-

ської премії Василь Шкляр у книзі «Під ключем журавлиним» пише: «З колгоспом цього села (Зеленьки) красносільці об'єдналися ще 1961 року, слабеньким було тут господарство, однак разом надолужили».

У жовтні 1966 р. Зеленьанська сільська рада перемістилася в село Красносілку і стала називатися Красносільською сільською радою.

У 1988 р. на підставі рішення загальних зборів колгоспників від 29 грудня 1988 р. (протокол № 1) утворено новий колгосп під назвою «Зоря комунізму» с. Зеленька Крижопільського району.

У листопаді 1992 р. на загальних зборах колгоспників колгосп «Зоря комунізму» с. Зеленька реорганізовано в Зеленьанське колективне сільськогосподарське підприємство «Зоря».

СТОВ «Зеленька» ліквідовано ухвалою Господарського суду Вінницької області.

15 березня 1994 р. відбувся схід громадян Зеленьки, на ньому були присутні 386 осіб. Головою зборів був О. В. Кизлюк, секретарем — М. І. Спринчак. На порядку денному стояло питання про вилучення села Зеленьки із складу Красносільської сільської ради народних депутатів та утворення Зеленьанської сільської ради народних депутатів. На зборах вирішили: виходячи з прохання жителів села Зеленьки до районної ради народних депутатів та вищих органів, вирішити питання про вилучення села Зеленьки зі складу Красносільської сільської ради та утворення Зеленьанської сільської ради народних депутатів. За це рішення голосувало 386 осіб.

Зеленьанські жінки. 60-ті роки XX ст.

Друга світова війна. Під німецько-румунською окупацією

Війна йшла до Зеленианки рівно місяць. Німці напали на Радянський Союз 22 червня 1941 р., а 22 липня вони ввійшли в село з кількох напрямків.

Старожили села згадували, як німці йшли польовою дорогою від Красносілки до Зеленианки. Уродженець села Олексій Лозовський згадував, що німці входили в село дорогою, яка функціонує і тепер. Це підтверджує і Борис Віща. Вони йшли вздовж поля «Зламаний хрест», там, де був колись аеродром.

До речі, спілкувалися німецькі солдати з населенням Зеленианки польською мовою. Про це яскраво свідчать слова «матка» — «мати», «млеко» — «молоко», «яйко» — «яйце» тощо. Отже, до України ці солдати були в Польщі або й у Чехії. Чому саме такий словниковий «продуктовий» запас? Бо він допомагав грабувати населення. Бабуся Євгена Годованого розповідала, як німці, переловивши курей, влаштували собі обід під їхньою хатою. Дідусь переживав, що вони можуть її спалити, адже була вона під соломою. Але якось минулося...

Зате перія біля церкви згоріла майже цілком. Одні кажуть, що в результаті артилерійської дуелі між німцями і радянськими солдатами. Другі, що радянські солдати самі її підпалили, щоб було легше відступати.

Василь Семенович Кравець згадував, що німецькі солдати пригощали на долинці коло річки місцевих дітей цукерками, які забрали з крамниці. Питали дорогу на «згорілий дуб».

Після окупації частини Південної України німецьке командування 30 серпня 1941 р. передало під тимчасове управління Румунії територію, яка охоплювала Одеську, Ізмаїльську,

Чернівецьку, південні райони Вінницької, західні райони Миколаївської та Херсонської областей. Румунська адміністрація створила на цих землях адміністративну одиницю — Трансністрію (в перекладі з румунської Задністров'я). Цю назву румунські історики вживали від початку XX ст. для окреслення земель на схід від Дністра, що розглядалися націоналістичною ідеологією як одвічна румунська територія.

Які були підстави в румунських націоналістів, щоб так стверджувати? В «Istorie Universal», підручнику для 5-го класу Республіки Молдова, є карта головних румунських регіонів. Поряд із Мунтенією, Трансільванією, Марамурешом, Банатом, Кришаною, Олтенією, Молдовою, Бессарабією тут указано і Трансністрію! Можливо, румунські ідеологи враховували ще й колонізацію молдованами земель нинішньої Одеської і Вінницької областей. Ще Юзеф Крашевський в 1843 р. писав: «За Балтою слобода молдован — Байтали. Мова їхня — румунська. Ананьївські хутори тягнуться на 18 верст. Більшу їх частину займають молдовани».

Трансністрія мала територію 40 тисяч кв. км, вона складалася з 13 повітів і 65 волостей і налічувала близько 2,2 млн жителів.

Зеленианка входила до Джугастрянського повіту, а до нього — Крижопільський, Томашпільський, Ямпільський та Чернівецький райони. А. Зінченко пише, що співзвучна з румунською назвою села Джугастра стала приводом для встановлення в цьому селі центру повіту і присвоєння йому назви Джугастрянський.

Багато молдовських осадників було і в Крижопільському районі, і в інших південних районах Вінницької області. Про це красномовно свідчать і назви сіл (Вербка Волоська, Волосо-Крикливоць), і прізвища — Флора, Мунтян, Ніколіца, Капріда тощо. До речі, як ставились «королівські» румуни

до нащадків молдовських осадників, невідомо. Це потребує подальшого дослідження. Але, на нашу думку, цих аргументів не досить, щоб оголосити Задністров'я споконвічною румунською територією. Та й ставилась окупаційна влада до цих земель не як до своїх. Вона ввела трудову повинність на всій території, що забезпечувало роботу бірж праці і зводилося до примусової реєстрації та використання робочої сили шляхом застосування штрафів, ув'язнень, конфіскації майна, тілесних покарань та фізичного знищення громадян, оскільки їх оголошено «саботажниками».

Щоправда, окупаційний режим у Трансністрії був дещо ліберальнішим, ніж у Райхскомісаріаті Україна. Хоча Задністров'я трактувалося як колонія, румунська адміністрація не здійснювала масових винищень місцевого населення, а лише намагалася румунізувати його. Ступінь румунізації, однак, був різним. В Ізмаїлі місцеве нерумунське населення отримувало румунські імена і прізвища. В Джугастрянському повіті вона здійснювалася дещо в іншій формі. Повсюдно запроваджувалась румунська мова, справочинство на рівні району, як пише В. Г. Стодольський, велося тільки нею.

Цікавим документальним джерелом для відтворення тодішньої атмосфери є паспорт дідуса Євгена Годованого — Мойсея Івановича Панькова. Він був виданий відділком РС міліції Крижопільського РВ НКВС Вінницької області 16.VI.1936 р. на підставі 3-річного паспорта серії ЕА 197797, виданого 6.VIII.1933 р., та довідки про місце мешкання № 343. В графі «Прописка» — запис від руки: «Locuitorul Panicov Moisei locuiește în cam. Zelenianca raionul Criâjopol, și este cunoscut de noi. Primar T. Vovk Secretar V. Осташевський».

Запис зроблено румунською мовою, але писав його не румун. Мабуть, примар Т. Вовк чи секретар В. Осташевський, українці.

Водночас запис свідчить про те, що справочинство велося

по-румунськи українцями, і робилося це на досить високому рівні. Румунський запис, очевидно, був стандартним і означав: «Мешканець Паньков Мойсей проживає в комуні Зеленьанка Крижопільського району і відомий мені». Отже, не вся радянська адміністративна номенклатура була знищена румунами. Райони залишились, але вони деградували до рівня дореволюційних волостей.

Територія Трансністрії розглядалася Бухарестом як «румунський Сибір», у 1941—1943 рр. сюди масово виселяли з Буковини, Бессарабії євреїв.

Про румунську окупацію вичерпно написав житель Соколівки Володимир Григорович Стодольський. Це повною мірою стосується й Зеленьанки: «Першим заходом «нової влади» була організація збору врожаю. Був скликаний схід селян, на якому зачитали правила поведінки радянських людей. Вводилась комендантська година, скасовувалось слово «товариш», комуністи та комсомольці щосуботи повинні були приходити до жандармерії на перекличку».

Певний час окупанти зберігали термін «колгосп», розраховуючи цим обманути радянських селян, чим зменшити опір режиму, введеному фашистами. Так вважають автори книги «Одеська область в роки Великої Вітчизняної війни». Вони також зазначають, що селяни не підкорялись окупантам, і тому румуни ввели нову назву — «трудова община». На нашу думку, річ тут в іншому. Румуни перенесли на територію Трансністрії свій територіально-адміністративний поділ. Але зробили це, так би мовити, «творчо». Якщо середня ланка в «Романія Марє» називалась «пласи», то тут залишились райони. Зате на зміну «селу» прийшла «комуна», тобто «община». Але якщо «община», то до чого тут «трудова»? Звідки взявся цей термін? Румуни зберегли спочатку не тільки назву «колгосп», але й сам принцип колективного ведення господарства. Не можна також стверджувати, що селяни не підкорялись румунській владі. Стосунки

«українські колгоспники — румунські окупанти» були набагато складніші та суперечливіші. Ми вже писали, що назва «трудова община» порівняно з назвою «колективне господарство» була не зовсім нова. В них є щось спільне. Трудова община, як і колгосп, у чомусь продовжували традиції сільської общини XIX — початку XX ст. Але якщо праця в зеленянському колгоспі до війни була достатньо механізованою, то праця в румунській общині стала більш примітивною. Мабуть, як і в німців, у румунів було два етапи експлуатації «аборигенів». На початковому вони, як і німці, зберегли майже всі податки і норми постачання, встановлені за Радянського Союзу. Всі закони, які діяли до 22 червня 1941 р., були чинними й надалі. Але коли стало зрозуміло, що затяжної війни не уникнути, постало питання про додаткові продовольчі контингенти. Це стало однією з причин запровадження в 1942 р. нових норм постачання сільськогосподарської продукції.

Це підтверджує і префект Джугастрянського повіту полковник Штефан С. Георгіаде в одеській газеті «Молва» від 27 липня 1943 р. Дві румунські армії загинули під Сталінградом. Червона армія наступала на Курській дузі. Потрібно було показати успіхи румунів у тилу, це було б певною компенсацією за поразки на фронті. Проте порівняно з радянським періодом румунське господарювання було кроком назад: «До літа 1942 року було налагоджено 292 трактори проти 820, які були у «совєтів», 4965 плугів проти 10000, які були раніше. Було введено в дію 47 вантажних автомобілів з 800». «Площі під цукровими буряками було зменшено, тому що працювали лише два заводи з чотирьох у повіті. З осені 1942 р. в Джугастрянському повіті було створено 5 конєферм, 18 корівників, 14 овечих ферм, 16 свиноферм, 10 птахоферм». Інтенсифікація тваринництва в той період була не випадковою. Румунська 3-тя армія разом з німецькою армією наступала на Сталінград. Саме туди було відправлено «худоби 3796 голів, свиней 3057 вагою понад

100 кг, ягнят і овець 1566 голів».

Далі полковник Георгіаде пише: «Весь повіт обслуговується 10 священнослужителями, які приїхали з Румунії, і 24 місцевими священниками». Якщо врахувати, що в повіті було 230 трудових общин, то один священник обслуговував 6 населених пунктів. Георгіаде підкреслював, що церковна організація багато в чому сприяла перебудові морального стану населення на румунський лад.

Варто зазначити, що в Трансністрії школа не була відокремлена від церкви, тому в школі було запроваджено Закон Божий. В. Г. Стодольський згадує, що всі, хто одружився за радянського часу, мали примусово брати церковний шлюб, бо було оголошено, що всі цивільні шлюби недійсні, тому щонеділі чи в свята, яких стало багато, в церкві вінчалися десятки пар вже давно одружених людей. Це був добрий заробіток для церковних служителів.

Польський учений Чеслав Мадайчик у своєму дослідженні «Faszyzm i okupacja 1938—1945» підкреслює, що «колгоспів не ліквідовували, а перетворювали їх в румунські кооперативи праці». Яка з цих назв більш точна? При визначенні поняття «община» увага акцентується на її самоорганізації. В кооперативі головне — виробництво колективом якоїсь продукції.

У селах повіту панувало натуральне господарство. Окупанти ввели монополію на тютюн. Дозволялося садити в садби не більше 20 корчів. Тому тютюн, махорка теж обмінювались на сіль, гас, сірники та інші речі. Один кілограм солі коштував пуд, а то й два пуди цукру. Окупанти сприяли виготовленню і продажу самогону.

Окупантів у Зеленянці не поважали. Прощітали крадіжки. Румуни ставили сторожів навіть коло скирт.

Як писав Євген Годований у книзі «Долинами Марківки і Вільшанки», з приходом румунів почалась територіальна, ідеологічна, господарська та культурна експансія. Поведінку

населення Зеленянки можна поділити умовно на три напрями: колаборація (співробітництво з окупантом), лояльність і опір. Колаборація була добровільна і примусова. Опір був пасивним і активним. Наприклад, крадіжками населення протестувало проти несправедливого розподілу матеріальних благ, які виробляла трудова община с. Зеленянки.

Румуни домагалися лояльності шляхом залучення на свій бік населення (відкриття церков, дозвіл на виробництво самогону тощо) і шляхом репресій. В. Г. Стодольський пише в своїй книзі «Моя Соколівка — мамина пісня, колиска і доля...»: «Окупанти мали право бити людей, заарештовувати і тримати голодними у погребі, що зберігся біля контори колгоспу».

Чи вдалося їм протягом 1941—1944 рр. виховати в наших земляків психологію переможених? Навряд. Адже у цих «окупованих переможених» в діючій армії воювали сотні синів, братів, батьків. І вони перемогали цих окупантів під Сталінградом, на Курській дузі, під час Корсунь-Шевченківської операції. З іншого боку, в Зеленянці лунали пісні, відбувались весілля. Життя не можна втиснути в єдину догматичну схему, воно багатогранне, тому людина вибирає собі таке буття, яке відповідає її історичним корінням, яке дозволяє виживати їй у різноманітних ситуаціях.

Таким чином, у Трансністрії загалом і в Джугастрянському повіті зокрема «працювало» два механізми — експлуатації і дискримінації. В лютому 1942 р. маршал І. Антонеску заявив, що Трансністрія стане румунською територією, румунським життєвим простором, з якого буде усунуто чуже населення. Під «чужим населенням» Антонеску, очевидно, розумів українців та євреїв. Т. Мадайчик пише, що тут було створено табори, де перебували більше 100 тисяч противників режиму. Було розпочато румунську колонізацію території, прискорено підготовку до військового і цивільного осадництва, ліквідовано багато культурних закладів. Окупанти знищували сліди української

культури, запровадили примусову працю для осіб віком 16—60 років. Примусова міграція мала охопити українців, а пізніше й інші слов'янські групи. До Трансністрії мали прибувати румуни, яких німці вигнали з Криму і Північного Кавказу.

У січні 1944 р. на території Крижопільського району активізувався партизанський рух. Це було пов'язано перш за все з наступом Червоної армії.

28 січня за зв'язок з партизанами німецько-румунські окупанти разом з поліцаями спалили дотла с. Павлівку. У вогні загинуло 48 громадян, 18 осіб фашисти розстріляли. Було спалено 40 дворів і вбито 15 осіб у с. Мала Тернівка.

19 дворів спалили карателі в с. Зеленянка. Які були причини цієї каральної акції? За що фашисти так покарали село? Мабуть, за те, за що й Павлівку і Малу Тернівку, — за зв'язок з партизанами.

У підпільному русі проти німецько-румунських загарбників брав участь уродженець Зеленянки Павло Кравець. 28 вересня 1943 р. були арештовані члени підпільної організації з села Радянське та станції Крижопіль: Пантелеймон Жилка, Іван Зьомко, Макар Перенчук, Дем'ян Гончар, Митрофан Крохмалюк, Овертій Гаврилюк, Микола Гончар, Давид Липовецький, Анатолій Голубинський, Андрій Сула. Цей арешт був пов'язаний з диверсією на залізниці у вересні 1943 р., яку вчинила група Михайла Підгаєцького.

Колишня підпільниця Любов Олександрівна Костюк (Крохмалюк) (проживала в м. Одеса) згадувала: «На станції Крижополь был буфет, где работал Павел Кравец. Этот буфет на улице Ленина посещали жители города и полицаи с оккупантами. От них Кравец узнавал информацию о дежурстве полицаев в тюрьме и больнице, где лежали тяжело избитые арестованные. Павел Кравец подкупал румынских полицаев, чтоб меня пропускали беспрепятственно в тюрьму и больницу. Я оказывала заключенным помощь».

У січні 1944 р. на території Крижопільського району відбувались інтенсивні процеси, зумовлені наступом Червоної армії. З 10 січня 1944 р. в'язнів перевели з Крижополя в Ямпіль.

Тоді ж на території району активізувався партизанський рух. Населення Зеленианки все частіше згадувало життя за радянської влади, вважало, що той режим був лояльнішим. В 1943 р. було поширено загадку-каламбур: «Якого успіху досяг Гітлер за 1,5 року і чого не зміг досягти Сталін за 23 роки?». Відгадка: «Гітлер примусив українців полюбити радянську владу». Перефразуємо: «Маршал Антонеску примусив українців Трансїстрії полюбити радянську владу». А тим часом бог війни Марс відвернувся від румунів. Вони почали відступати.

Любов Костюк згадує: «При отступлении немецких войск поступил приказ от коменданта станции Крыжополь взорвать тюрьму в Ямполье. Кравец договорился с румынским офицером о том, чтобы я, Костюк Л. А. и Гончар Зина последовали вместе с ним в Ямполь под предлогом, что мы отступаем вместе с немцами».

Зеленианка була розташована в стратегічно важливому місці. Її поля лежали в безпосередній близькості від станції Крижопіль і залізниці. І мости, і залізнична колія були під постійною увагою партизанів ще в Громадянську війну. Партизани Другої світової продовжили цю «естафету». У вересні 1943 р. група М. Підгаєцького розірвала залізничну колію між Крижополем і Рудницею й пустила під укіс поїзд, навантажений далекобійними та зенітними гарматами й танками «Тигр» і боеприпасами. Рух на залізниці припинився на 6 діб.

Щоб краще зрозуміти, що означала ця диверсія біля Зеленианки, треба сказати, що відбувалось тоді на фронті. Після успішного закінчення Курської битви війська Центрального фронту почали звільняти Північну Україну. Степовий

фронт ішов у напрямку Полтави. Отже, події на зеленианських полях сприяли наступу Червоної армії.

Ми не можемо стверджувати, що диверсія на залізниці стала причиною спалення частини Зеленианки. Скоріше за все, каральна акція пов'язана з діями інших партизанських загонів — ім. Хрущова, ім. Леніна, ім. Чапаєва, ім. Щорса, ім. Сталіна.

Існує багато джерел, які свідчать, що життя на окупованих румунами територіях було, незважаючи на терор чи дискримінацію, набагато терпимішим, ніж під нацистською окупацією.

Румуни прагнули цілковитого знищення євреїв, виключення їх з українського суспільства й обмеження свободи їх пересування.

У книзі Льва Шихмана «Возвращение к источникам» багато написано про непрості стосунки українського і єврейського населення в цей період: «Некоторые жители окружающих сел (а це перш за все Зеленианка, Голубече, Тернівка. — Авт.) приходили в гетто, несмотря на строгий запрет и очень суровые наказания, которым они подвергались в случае их разоблачения. Они приносили продукты и снабжали ими еврейское население за очень умеренную плату или только за какую-либо услугу — ремонт бочки, обуви, пошив одежды и другое».

Необхідно навести ще одну цитату того ж автора: «Прошло много лет. Я работал заведующим терапевтического отделения в Крыжополье. Однажды на утренней «пятиминутке» дежурный врач доложил, что ночью поступил больной в очень тяжелом состоянии. На обходе я, как обычно, начал осмотр вновь поступивших больных. Каково же было моё изумление, когда в этом тяжелом больном я узнал бывшего полицая, который принимал активнейшее участие в моём избиении во время оккупации. Он очень страдал, смотрел на меня умоляющим взглядом и шептал: «Доктор, помогите мне!». Я смотрел на него без злора. Мне вспомнилось то страшное время, его перекошенное от злобы лицо, когда он зверски избивал меня. Мог ли думать он,

что тот юноша, извивающийся под ударами дубинки и теряющий сознание от боли, придет ему на помощь в час беды и будет лечить его от страшной болезни? Поистине, неисповедимы пути Господа.

Я смотрел на этого страдающего человека, вспоминал тяжелое время оккупации, и не было в сердце моем гнева и злости. Глубокая грусть охватила меня. Он жил в селе Зеленинка, находящемся в нескольких километрах от Крижополя. Он был не только палачом, но и жертвой».

14 і 15 березня 1944 р. в містечку Крижопіль не стало ні німців, ні румунів, ні поліцаїв. Вулиці спорожніли, можна було зустріти лише поодиноких перехожих. На залізниці цілковита тиша — не проїжджав жоден ешелон. Лев Шихман згадує: «Нам потом рассказывали, что немецкие боевые части, которые отступали, были предупреждены — последний воинский железнодорожный эшелон проезжает через станцию Крижополь 13 марта. Если военные не эвакуируются этим эшелонам, они попадут в плен к советским войскам. Таким образом, мы спаслись от неминуемой гибели».

Ночь на 16 марта не забудется никогда. Мы решили не спускаться в убежище и остались в доме. Как обычно, мы прислушивались к звукам, доносящимся с улицы. Под утро раздался стук в дверь. Мы замерли в тревожном ожидании. И вдруг услышали громкий голос, такой родной и желанный голос, который мы ждали все долгие три года оккупации: «Товарищи, откройте! Мы — советские солдаты!».

Дверь немедленно была открыта, и вошли два советских бойца, молодые парни, румяные, красивые. Одеты были они в овчинные полушубки, на груди висели автоматы с круглыми дисками. Эти автоматы мы видели впервые в жизни, и они вызвали у нас, у мальчишек, острое любопытство. Меня смутило то, что на плечах были погоны. Перед войной их носили только белогвардейцы. Солдат объяснил мне, что сейчас

бойцы Красной армии носят погоны, и я успокоился.

Мы подробно объяснили бойцам обо всех событиях последних дней и всё, что нам было известно об обстановке в нашем районе. Солдаты нас поблагодарили и собрались уходить, несмотря на наши просьбы остаться и хотя бы выпить чаю. Их обнимали, целовали, благодарили. Наконец они ушли. Было раннее утро 16 марта 1944 года. Эту дату я считаю вторым днём моего рождения.

Я вышел на улицу. Небо прояснилось, и блеснули первые лучи солнца, земля немного подсохла. В воздухе чувствовалось дыхание весны. Казалось — природа радуется вместе с нами. Пришла долгожданная свобода, пришло спасение от, казалось, неминуемой смерти. Мы, небольшая горстка евреев, уцелели в этом аду. Но острая душевная боль не давала нам покоя. Мы живы, а тысячи и тысячи наших братьев и сестер покоятся в безымянных могилах».

Війська 2-го Українського фронту, 303-ї Червонопрапорної Верхньодніпровської стрілецької дивізії звільнили Крижопіль з-під чужоземного поневолення. Колишній воїн дивізії, кавалер двох орденів Слави Юрій Назаретов згадував: «Звільнивши Бершадь, ми «Студебекерами», в'їхали в Крижопіль. Дороги були багністі, майже три дні змушені перебувати в селищі. Чекали хоча б найменшого приморозку. А його не було. Спасибі, що населення Крижополя пригостило нас картоплею і квашеною капустою, молоком і фруктами. Але я собі й досі не можу пробачити, що у ті дні не зміг збити фашистського розвідувального літака «раму», хоча й кілька разів стріляв по ньому із протитанкової зброї».

Про ратний подвиг земляків у 1941—1945 рр. писав лауреат обласної журналістської премії імені К. Гришина, журналіст, поет і прозаїк Микола Мусійович Гринчук. Аналіз його праць, а також матеріалів «Книги пам'яті України. Вінницька область, Т. 3» (Київ, 1964 р.) та «Книги пам'яті України. Переможці.

Вінницька область» (Вінниця, 2010 р.) свідчить, що на фронт було мобілізовано понад 200 мешканців Зеленианки. Близько половини їх з війни не повернулося. Вони поховані в Угорщині, Румунії, Чечено-Інгушетії, Гайсині, Житомирській області, в Литві, Керчі, Молдові, Східній Пруссії, Чехословаччині, Псковській області, с. Лютіж Київської області, Австрії, Білорусі, Польщі. Близько 60 осіб загинуло під Яссами.

Що ж це за Ясси такі, де полягло так багато зеленианських хлопців? Завершивши операції на Правобережній Україні, війська 2-го і 3-го Українських фронтів вийшли на лінію Красносільськ — північніше Ясс — Орґеїв — Тирасполь і по Дністру до Чорного моря, створивши Яссько-Кишинівський виступ, який дозволив радянським військам створити передумови для оточення противника.

До серпня 1944 р. на фронті виникла сприятлива ситуація для наступу радянських військ у Румунії. До того часу Радянська армія успішно завершила операції в Білорусі та Західній Україні, під час яких німецьке командування було змушене зняти з південного відтинку фронту і перекинути в Білорусь і Західну Україну 7 дивізій, ослабивши тим самим своє угруповання в Румунії. Німці надавали особливого значення Яссько-Кишинівському напрямку, який прикривав шлях на Балкани. Мета наступу радянських військ полягала в тому, щоб розгромити німецько-румунське угруповання на півдні, визволити Молдавську РСР, вивести з війни союзниць фашистської Німеччини — Румунію і Болгарію і відкрити шлях до визволення народів Південно-Східної Європи від окупантів.

Задум операції полягав у завданні військами 2-го і 3-го Українських фронтів двох одночасних ударів з районів північно-західніше Ясс і південніше Тирасполя на Хуші.

20 серпня війська 2-го Українського фронту прорвали лінію оборони противника західніше Ясс і через 3 дні в районі Хуші з'єдналися з військами 3-го Українського фронту. 18 німецьких

і 20 румунських дивізій опинилися в «котлі».

Американські вчені в книзі «Druga wojna światowa» (Lublin, 1990) пишуть: «З рухливістю, характерною для своїх більш ранніх наступальних операцій, радянські фронти атакували ослаблений південний німецький фронт. Російська стратегія йшла по лінії найменшого опору, а їх здатність спрямувати атаки туди, де противник був найслабший, випливала з великої переваги в чисельності і матеріальному забезпеченні. Росіяни в 1943 р. навчилися, яке велике значення має сконцентрована артилерійська підготовка, й ефективно її використали в 1944 р. при ліквідації німецько-румунських укріплень. Влітку 1944 р. 2-й і 3-й Українські фронти були добре змеханізовані. Тому рухались з такою ж швидкістю, як свого часу німці на першому етапі своєї «блискавичної війни». Швидкість та була 1,5 км за годину».

Американці зазначають, що тактичні методи радянського наступу на захід були двоякі. Перший — противника брали в кліщі. Другий метод був складнішим: кожна армія була одночасно і молотом, і серпом, і косою.

Вони не згодні з кількістю війська, оточеного в «Ясських Каннах», і наводять цифру 12 дивізій. Яссько-Кишинівська операція була «кліщовою» і блискучою з точки зору військового мистецтва. Тому, можливо, і кількість зеленианців, які загинули власне під час операції, була невеликою. В перший день операції, 20 серпня 1944 р., загинув Іван Кирилович Вжишнівський. Було йому 19 років. В серпні 1944 р. загинув 19-літній Олексій Сергійович Вовк. 22 серпня помер відран Прокіп Євстихійович Голодюк. В серпні загинули також Іван Микитович Грубий, Василь Михайлович Костенко. За день до початку операції, 19 серпня, загинув Іван Петрович Лучинецький. В серпні загинув Йосип Якович Малютяк. Дем'ян Омелянович Пилиновський був убитий 25 серпня 1944 р.

Проте більшість наших земляків полягли до початку

«За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.», Василь Якович Голодюк — медаль «За бойові заслуги», Сосон Йосипович Демчук — медалі «За відвагу», «За оборону Сталінграда», «За взяття Берліна», Яків Гнатович Кравець — медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.», Володимир Пилипович Лозовський — орден Слави III ст., медаль «За відвагу», Олексій Григорович Лучинецький — медаль «За відвагу», Олексій Федорович Малютяк — медалі «За взяття Кенігсберга», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.», «За перемогу над Японією», Іван Юхимович Остап — медаль «За відвагу», Макар Кононович Паращук — орден Слави III ст., Павло Зотович Поліщук — медаль «За відвагу», Микола Петрович Постолатій — ордени Вітчизняної війни II ст., «За мужність» III ст., медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.», Максим Михайлович Телелим — медаль «За відвагу», Андрій Петрович Ткаченко — ордени Вітчизняної війни II ст., «За мужність» III ст., медаль «Захиснику Вітчизни», Пантелеймон Гордійович Тріпайло — орден Червоної Зірки, медалі «За бойові заслуги», «За оборону Кавказу», «За взяття Берліна», Іван Кононович Франчук — медаль «За відвагу», Микола Тихонович Химочкін — медалі «За відвагу», «За взяття Кенігсберга», «За перемогу над Японією», Трохим Сергійович Чміль — орден Вітчизняної війни II ст., медалі «За взяття Відня», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.», «Захиснику Вітчизни», Дементій Юстимович Шевчук — медаль «За оборону Сталінграда».

Життя і доля цих героїв — це окрема історія, яка вартує того, щоб про кожного з них зняти художній фільм або написати повість. Наші міркування підтверджуються відомим історичним фактом. Його вперше описав Микола Мусійович Гринчук у книгах «Батькова слава» і «Орли вмирають у польоті». Після

закінчення Яссько-Кишинівської операції оперативна обстановка вимагала передислокації частини військового контингенту на 1-й Український фронт. Ось як про це писав син Героя Радянського Союзу Романа Сміщук Григорій: «На станції Унгени ми готувались до переїзду на інші ділянки фронтів. Через знайомих залізничників довідалися, що обов'язково переїжджатимемо через станції Рудниця, Крижопіль, та чи будуть зупинятись состави на котрійсь з них — для кожного із нас залишалось великою загадкою».

Цей проїзд через Крижопіль запам'ятався багатьом нашим землякам — Миколі Борейку, Василю Маруцаку, батькові Євгена Годованого — Федору Годованому. Батько розповідав, як він посварився за місце коло вікна в тамбурі, щоб дивитися на перон, де могла бути його мама Штефанія з Радянського. Потім вони з цим солдатом (його звали Дмитро, він був з Голубечого) подружились. Їх ешелон в Крижополі не зупинився...

Повернімося до книги М. Гринчука. «На запитання: «Що закралось в його серце?» колишній полковий розвідник, слюсар Крижопільського АТП 30119 Іван Кононович Франчук (уродженець Зеленики. — Авт.), помовчавши хвилину, відповідає: «Теж пригадалось, як я зустрівся на станції зі своїми рідними. А сталося так: «Ми вже знали, що проїжджатимемо через Крижопіль... А коли, а хто першим — ще невідомо... Ось я і домовився із дядьком Пилипом Лозовським: «Якщо ви поїдете першим ешеленом, — кажу до нього, — та буде хоча б найменша зупинка, — повідомте, будьте ласкаві, моїм. Коли ж мені доведеться їхати попереду — я перекажу вашим...».

Першим поїхав таки дядько Пилип. І ось уявіть собі мій стан. Наближаємося товарняком до нашого району, а я вже — увесь там, біля станції. «Переказав чи ні?» — хвилююся. Вийде хтось із моїх чи так і поїду, не побачивши їх? Але як тільки поїзд став пригальмовувати, я одразу ж вистрибнув за двері напіводчиненого вагона... І що б ви думали? Якраз навпроти сьогодишньої

багажної кладовки бачу — сидить моя ненька. «Сину!» — заголосила вона. За нею підбіг тато, брат і сестричка. Через п'ять хвилин поїзд повіз мене на захід... І хоча повернувся я після Перемоги живим-здоровим, все ж того прощання з рідними на вокзалі не забути до дня мого останнього...».

Сцену зустрічі сина з матір'ю на залізничній станції не можна назвати стандартною. Про війну писали багато літераторів — від Гомера до Ремарка. Проте щоб зустріч була одночасно й прощанням... Тільки в кінематографі є щось подібне. У фільмі Григорія Чухрая «Балада про солдата» солдат Альоша Скворцов одночасно і зустрічається, і прощається з мамою.

Об'єктом художньої дійсності у фільмі є вантажівка, що чекає на солдата, щоб відібрати його в матері. Об'єктом художньої дійсності в розповіді Івана Франчука є і поїзд, і станція. Поїзд у новітній літературі — це символ зустрічі й розлуки. Поїзд привіз матері сина — сина-героя, сина-воїна. Поїзд у неї сина і забрав.

Ця зустріч зумовлена низкою чинників. По-перше, зустрітися на пероні могли тільки мешканці навколишніх сіл: Зеленики, Голубечого, Красносілки, Тернівки, Крикливця. По-друге, потрібно було попередити рідних про переїзд ешелонів через станцію. Ті, що їхали в поїзді, свій час віддали війні. А може, війна забрала в них час. Якщо до війни простір був чотиривимірним, то тепер вони рухаються тільки на захід. Півдня і сходу для них поки що не існує. Захід — це не просто географічна сторона світу. Захід — це щось вороже. Там чекає смерть. І це не просто метафора. Іван Франчук вже був на заході, бо Яссько-Кишинівська операція відбулася на румунському заході. Він бачив, як там загинув його ровесник, теж 1925 р. н., Іван Кирилович Вжишнівський.

...Після війни в Зелениці, на сільському кладовищі, була могила невідомого радянського солдата. В селі жила і працювала Люба, називали її «Патронатиха». Самотня, добра, щира.

Чому її так звали? В «Словнику» С. Ожегова зазначено, що «патронат — форма виховання дітей, які втратили батьків, в родинх трудящих за дорученням державних організацій».

У 1924—1925 рр. в Зелениці було відкрито харчові пункти для голодних дітей. Мабуть, Люба там працювала.

Для нас ця зеленинська жінка з чудовим іменем Любов стала символом пам'яті, бо постійно — і восени, і влітку — ходила до могили невідомого солдата, прибирала, приносила скромні квіти і довго мовчала, коли стояла біля неї...

Кіно від дяді Міші

У Зеленянку кіно привозили кілька разів на тиждень. Показу кінокартин передував цікавий процес. Спочатку в багатолюдних місцях — школі, магазині — вивішували афіші з назвою фільму і часом демонстрації. Потім з Крижополя приїжджала «кінопредвижка». Вона зупинялась коло «клубу» — хати розкуркуленого в 30-ті роки односельця.

З кабіни виходив дядя Міша, встановлював та запускав «моторчик». Він був «многостаночником», бо виконував функції водія, касира, білетера і кіномеханіка.

1957 рік. Дядя Міша показував фільм «Летять журавлі». Всі фронтовики були молоді. Одні хотіли забути війну, інші хотіли її пам'ятати. Але всі переживали за головного героя — Бориса. З цими переживаннями можна порівняти лише їх ненависть до Вероніки, яка його зрадила...

Імен та обличч фронтовиків, які сиділи на нефарбованих лавках в сільському клубі, вже й не згадати. А ось Філю забути неможливо. Був він без обох ніг, а ліва рука була скалічена. При пересуванні Філя допомагав собі паличкою, яку тримав у правій руці.

Про нього розповідали якісь казкові історії. Одного разу прибирав у конюшні. Раптом його вдарив кінь. Хлопець втратив свідомість. Коли отямився, ударив коня кулаком і вбив його.

Якось Філя приніс додому мішок зерна. Мати не повірила, що в ньому стільки-то кілограмів. Тоді Філя повернувся на колгоспне господарство, взяв велику дерев'яну вагу, приніс додому і знову зважив. Улітку він приніс з луку цілу копицю скошеного сіна. А потім була війна...

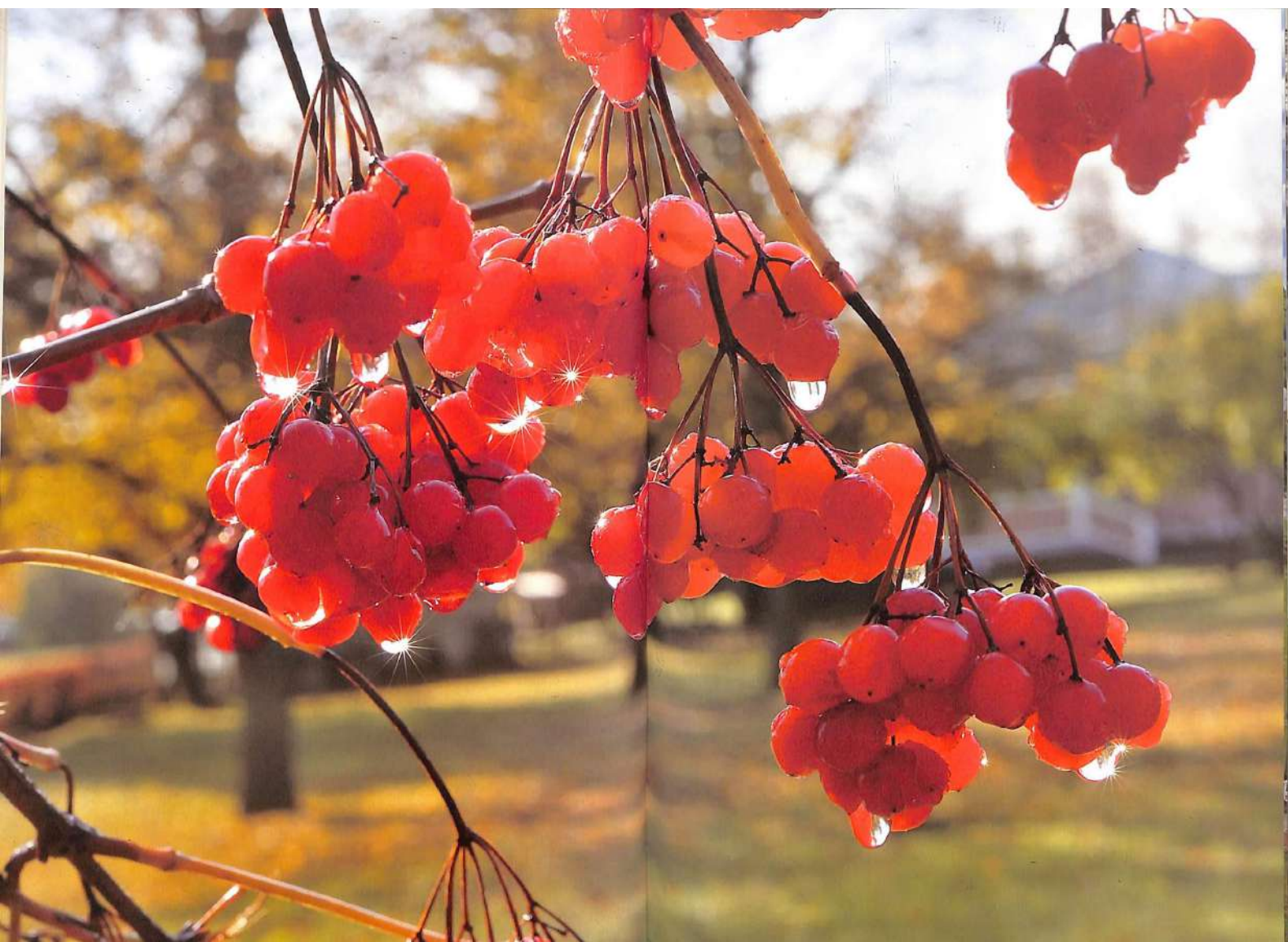
Філя не пропускав жодного фільму про війну. Коли бачив на екрані німців, починав кричати і кидати в них палицею.

1959 рік. Демонструється фільм «Балада про солдата». Фронтовикам близький Альоша Скворцов. Він загинув вісімнадцятирічним. Вони пам'ятали зеленянських «Альош» — Івана Вжишнівського, Олексія Вовка, Пантелеймона Довганя, Івана Малютяка, Івана Побережного, Василя Шевчука. Їм теж було по 18...

Пам'ятали молоді ветерани, що зеленянські солдати лежали в Румунії, Молдові, Угорщині, м. Грозному, м. Гайсині, Житомирській області, Литві, Криму, Східній Пруссії, Чехословаччині, Псковській області, Польщі, Австрії.

Микола Сторожук і Михайло Лозовський теж, як і Андрій Соколов, воювали і потрапили в полон, працювали на французьких шахтах і німецьких полях. Повернувшись, застали рідних живими. Коли вони збирались коло сільського магазину і починали розмовляти між собою по-німецьки, всі навколо дивувались.

...Все далі відходила від Зеленянки війна. Окопи на околиці села заростали травною. В німецькі каски наливали борщ для собак. Підросли діти фронтовиків. І зникала ненависть до німців.

З війни не повернулися 94 жителі села

Багатьох із односельчан, які вернулися з війни, ми, автори цієї книжки, знали особисто. У 50—80-х роках, на жаль, не була зрозуміла роль цих молодих героїв у загальносвітових процесах, незрозуміла їх роль у процесах держави, їх вплив на її розвиток. По суті, їх життя державна система використала для вирішення своїх проблем. Звичайно, вони перемогли загарбника, який хотів їх поневолити. Але їх вплив на подальший розвиток держави був зведений до роботи в колгоспі без паспорта і за трудовні. З позицій нинішнього дня це було рабство. Тобто люди проливали свою кров, віддавали своє життя, а опинилися в рабстві. Підбиваючи підсумок життя цього «покоління фронтовиків», можна зробити висновок, що не було видно адекватної оцінки з боку держави того, що вони зробили для неї. І тільки з часом стало зрозуміло, що це приклад для наступних поколінь. Приклад мужності, стійкості, людської мудрості, виживання. Це переможці. А використати цю перемогу повинна була еліта, яку, на жаль, шляхом репресій винищували в Україні століттями.

Як сказав колись один із переможців-односельчан, «зали-

шитись на тій війні живим — це все одно, що витягнути щасливий білет з мільйона»...

За даними «Книги пам'яті України. Вінницька область. Т. 3», з війни 1941—1945 рр. в Зеленянку не повернулися 94 воїни.

Скільки часу жив зеленянський солдат на тій війні? 32 про-

жили там з 1941 по 1944 рік. Їх можна вважати «довгожителами». 23 хлопці були призвані в березні 1944 р. і загинули в 1944 р. Вони жили від одного до дев'яти місяців. Наприклад, Франц Іванович Крижанівський, призваний у діючу армію в березні 1944 р., в квітні загинув. Данило Дементійович Гончарук, призваний після 22 червня 1941 р., «пропав на фронті» 17 липня 1941 р. Федір Сергіїнович Горячківський, мобілізований у 1941 р., загинув 12 травня 1942 р. Іван Петрович Лучинецький пішов на фронт у 1941 р. і воював менше двох місяців. Василь Петрович Лучинецький, призваний після

22 червня 1941 р., загинув у жовтні 1941 р., Іван Миколайович Хімей, призваний після 22 червня 1941 р., помер у концтаборі в 1943 р.

Ще одну, зрештою, невелику групу, становлять ті, що були призвані в 1941 р. і загинули на полі бою в 1945 р. До них належить Іван Григорович Лучинецький. Пройшовши всю війну, загинув у самому її кінці — 25 квітня 1945 р. Дмитро

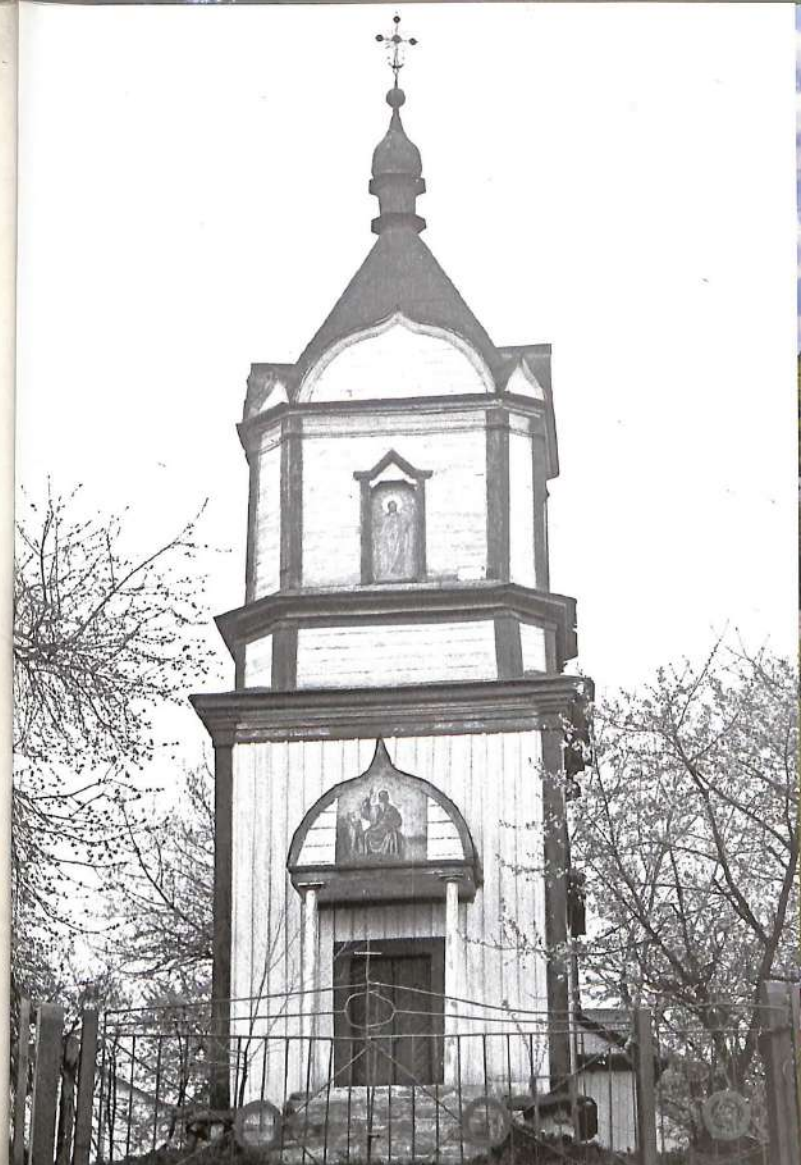
Кладовище радянських солдатів у м. Легніца, Польща.
Тут поховані наші земляки Шевчук Василь Петрович,
Захарук Микита Олексійович, Лучинецький Прокіп Олександрович.

Герасимович Поліщук загинув 11 лютого 1945 р. Захарій Максимович Федоров «пропав» у травні 1945 р.

В 1941 р. загинув лейтенант Григорій Васильович Шевчук. Лейтенант Дмитро Андрійович Франчук поліг в 1943 р. Провоювавши 821 день, загинув на Лютізькому плацдармі Митрофан Семенович Побережний.

В ім'я буття нації та існування держави ці молоді люди віддали своє життя. Д. Г. Поліщуку було 22 роки, З. М. Федорову — 35 років, Д. Д. Гончаруку — 17 років, Ф. І. Крижанівському — 27 років, Ф. С. Горячківському — 32 роки... Смерть зробила з цих сільських хлопців фігури світового масштабу, адже вони брали участь у світовій війні. Тому заслуговують на пам'ять і в Зелениці, і в Європі. Тут вони народились, там вони померли.

Їхні імена викарбувані на могильних плитах незрозумілою для румунів, угорців, австрійців, чехів, словаків, німців, поляків кирилицею. Але, сподіваємося, їхній подвиг належно оцінено всіма в Європі чи, принаймні, частиною європейців...

Історія церкви села Зеленянка

Третього жовтня 2009 р. в селі Зеленянка відбулось урочисте богослужіння з нагоди освячення відбудованого храму святого апостола Іоанна Богослова. В ньому взяли участь патріарх Української православної церкви Київського патріархату Філарет, єпископ Вінницький і Брацлавський Онуфрій, більше 20 священників УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ, будівельники храму, понад дві тисячі жителів села, райцентру та довколишніх сіл. Свято увіковічив у своїх фотографіях уродженець Зеленянки, відомий фотохудожник Микола Демчук.

На відкритті церкви завітав патріарх Філарет. 2009 р.

Церква в Зеленянці має славетний і драматичний шлях. Зі свідчень М. І. Жарких: «Церква Св. Іоанна Богослова збудована у 1744 р. — дерев'яна, триверха, складена з дерев'яних квадратних дубових брусів, пошальована, обведена довкола навісом». Зеленянська церква за своїм зовнішнім виглядом нічим не відрізнялась від інших церков Крижопілля (дерев'яної триверхої церкви Покрови у Малій Кісниці, збудованої в 1753 р., дерев'яної триверхої у селі Куничі, збудованої 1782 р., дерев'яної триверхої церкви Покрови у селі Савчино, збудованої у 1755 р., дерев'яної триверхої церкви Святого Миколая, збудованої в 1744 р.). «Подольські Епархіальні вѣдомости» за 1872 р. писали про церкви нинішнього Крижопільського району: «В них проявился местный архитектурный гений, применявший к ограниченным строительным средствам требования Византийского стиля». Більш конкретно про вигляд церкви писав протоієрей Ю. Сіцинський в книзі «Южно-русское церковное зодчество»: «Большая часть этих церквей представляет здания с тремя куполами, покоящимися на трех срубах, соединенных между собой по направлению от запада к востоку, причем средний сруб больше боковых. У некоторых церквей срубы прямо накрыты

Стара церква в с. Зеленянка. На світліні отець Дормидонт Яновський, який прослужив у Зеленянці понад 40 років.

Більш конкретно про вигляд церкви писав протоієрей Ю. Сіцинський в книзі «Южно-русское церковное зодчество»: «Большая часть этих церквей представляет здания с тремя куполами, покоящимися на трех срубах, соединенных между собой по направлению от запада к востоку, причем средний сруб больше боковых. У некоторых церквей срубы прямо накрыты

куполами, більшої частію восьмигранними».

На жаль, точної історії появи храму в Зеленянці ми не знаємо. Цю прогалину можемо заповнити за допомогою відповідей на деякі питання.

По-перше, хто був власником Зеленянки в момент заснування храму? Відомо, що в 1756 р. Юзеф Пулавський набув у князя Александра Четвертинського Голубецький ключ (Голубече, Новосілка, Тарнівка, Причків, Железнянка (Зеленянка) і Жидівка (нині Красносілка)).

Отже, можемо припустити, що в 1744 р. власником Зеленянки міг бути Александр Четвертинський. Певно, населення села тоді збільшилося настільки, що була усвідомлена потреба

в парафіяльній церкві і, як писали «Подольськія Епархіальныя ведомості», «в душах местных жителей созрело благочестивое усердие и готовность поднять труды на постройку... церкви».

Кому належала ініціатива в цій справі? Як правило, власнику села. Ми не знаємо, як діяв Александр Четвертинський, але нам добре відомо зі статті «Историко-статистическое описание церкви и прихода с. Голубецаго Ольгопольского уезда», як діяв у тих же умовах і в той же час власник сусіднього села Стефан Феліціан Святополк-Четвертинський. Враховуючи, що поведінка магнатів у цьому питанні була стандартною, можемо уявити алгоритм вчинків власника Зеленянки.

Власник Голубецаго задумав побудувати тут уніатську церкву. Він звернувся до тодішнього уніатського митрополита Афанасія Шептицького і попросив дозволу на будівництво церкви. На підставі дозволу А. Шептицького Четвертинський дарчим записом дає церкві ім'я.

Мабуть, так само діяв Александр Святополк-Четвертинський. Але чому саме пам'яті апостола Іоанна присвятив засновник церкви в Зеленянці свою релігійну пожертву, важко сказати. Можливо, в основі цієї благочестивої посвяти лежали якісь добрі родинні традиції, тим більше що його дружина була Іоанна.

В «Библейской энциклопедии» за 1891 р. читаємо: «Иоанн — Апостол и евангелист, один из 12-ти избранных учеников Господа, писатель четвертого Евангелия. Его отец был Заведий, рыбак из Галилеи, а мать, как полагают, Соломия. Он был братом Иакова, тоже апостола... Возгорелось страшное гонение на христиан при Домициане. Во время сего гонения Иоанна, отправленного в узах из Эфеса в Рим, хотели отравить ядом, но яд чудесно не подействовал; потом бросили его в котел с кипящим маслом, но и отсюда он вышел невредим. Святой Апостол и Евангелист Иоанн скончался 94 лет отроду в царствование Трояна и погребен в Эфесе».

Ім'я Іоанна Богослова носила церква села Княже (1746 р.), церква с. Слобода Гарячківка (1752 р.).

Власник села давав презенти на заснування і побудову означеної церкви, місце для церкви, кладовища і місця проживання пресвітерів (служителів церкви), городів і поля на 30 днів і сінокосу на 30 днів. До цієї презенти долучалось і прохання місцевих парафіян про дозвіл заснувати і влаштувати в селі їх нову парафіяльну церкву. І тільки після цієї презенти Шептицький вирішив дати дозвіл. Митрополит посилав на місце свого представника — офіціала, щоб той особисто переконався, наскільки все викладене в презентах відповідає дійсності, а також простежити, щоб від заснування нової церкви не було шкоди іншій сусідній парафії, а також її настоятелю.

Офіціал мусив сам або через місцевого декана благословити місце для нової церкви і покласти перший камінь у її фундамент. Можливо, перший камінь у Зеленянці заклали Севастіян Белінський чи Олексій Балашевич.

Скільки часу тривало будівництво храму в Зеленянці? Відповіді складно. Знаємо тільки, що голубецька церква, подібна до зеленянської і за архітектурою, і за будівельними матеріалами, будувалася 4 роки.

У середині XVIII ст. в нашому краї будівельний матеріал з дуба був доступним і поширеним. Отже, в 1748 р. парафіяни Зеленянки мали радість бачити свою церкву майже закінченою. Тоді Афанасія Шептицького вже не було серед живих і справами митрополії тимчасово керував Флоріан Гребницький, архієпископ Полоцький, Вітебський, Оршанський. Можливо, до нього звернулися мешканці Зеленянки з проханням освятити їхній храм. Можливо, церкву освятив декан Балашевич...

Не виключено, що в облаштуванні іконостаса зеленянського храму брав участь місцевий майстер, селянин села Голубечого Петро Снідар. Він виконував різьбу на іконах та колонах. Можливо, ікони тут малював живописець Василь Єжевський.

У всякому разі, ікони з його підписом за 1775 рік були в сусідній голубецькій церкві.

У 1774 р. Антоній Пулавський домігся зняття секвестру з батьківських маєтностей. Того ж року він відвідав Голубече і, що не виключено, Зеленянку. За особисті послуги він додав «пароху Голубецькому» Вільчинському поля. Як повівся пан

Храм св. Іоанна Богослова в с. Зеленянка, Вінницької обл., де хрестили отця Павла.

Антоній з зеленянським парохом (священником), невідомо.

В серпні 1793 року, як пишуть «Подольскія Епархіальныя вѣдомости», «прихожане села Голубчаго приняли православие». Гадаємо, що це ж зробили і в Зеленянці. Серед них почали розвиватись «благочестивые обычаи». Вони щорічно вирушали в Київ на поклоніння мощам святих угодників Божих.

Однією з таких паломниць була жителька села Качук. Юхим Сіцінський писав, що вона «отправлялась на богомолье

в Ієрусалим и Афон». Такого прізвища в селі не було, і, скоріше за все, її прізвище було Кичук. Із прощі вона принесла в рідне село Іверську ікону Божої Матері. Яким був шлях прочанки? Ймовірно, поїздом до Одеси, де на вулиці Новорибній був притулок для прочан. Там для них виписували «заграничні книжки» — паспорти. Подорож відбувалась на Пасху. З одеського порту добирались пароплавом до Афону. Можливо, що Кичук побувала в Іверському монастирі на Афоні і саме там набула «образ». Ікона ця з дозволу преосвященного Іринія була «препроводжена в церковь с вокзала «Крижополь» крестным ходом». Однак подорожі на Афон не були масовими.

Прощі до Києва, як правило, теж відбувались навесні, пішки; прочани терпляче зносили всі незручності дороги. В самому Києві вони поминали своїх рідних і місцевих пастирів. Поминальні просфори, повертаючись, приносили в дар. Робили вони і посильні «приношення» в місцеву церкву: хто — церковну книгу, хто — ікону, хто — свічку київську.

Крім Києва, відвідували щиросердно Шабський монастир на березі Дністра, навпроти міста Кам'янки, за 5 км від нього, у нинішньому Флорештському районі Молдови, в селі Жабка. Після повернення додому вони захоплено розповідали про церкву, висічену в скалі, про зелені бані й білі стіни храму. Відвідували також інші бессарабські монастирі: Добруський, Сахарнянський, який був далі від Шабського, за містом Рибниці, за 85 верст від Кишинева. Зеленянські прочани зачудовано розповідали землякам про розташований на трьох уступах, один над одним, монастир. Він був оточений зі всіх боків горами. Між горами — один вузький прохід. Внизу виблискує ріка Дністер. Кичучці монастир у Сахарній нагадав Афон. На південь від Жабки, в теперішньому Шолденештському районі Молдови, був Добруський монастир. Зеленянці піднімались на високий горб, який називався Голгофа. Звідти відкривався чудовий краєвид! Монастир, з трьох боків оточений горами,

тішив око, його назва походить від назви села Добруша. Був також звичай відвідувати село Крикливець в день Святого Іоанна Предтечі, 24 червня. Тут у церкві зберігалась чудотворна ікона. Відвідування чудотворних ікон прочани Зеленянки вважали найбільш зручними для таїнства покаяння і позбавлення себе гріхів. Селяни вважали, що в тих місцях Господь особливо дарує прощення грішнику, який кається. Тому всі свята на честь чудотворних ікон називались «одпусти».

В середині XIX ст. архітектура храмів на території нинішнього Крижопільського району почала змінюватись. В 1850 р. з Зеленянської церкви було знято бічні верхи. В церкві Покрови села Мала Кісниця бічні верхи були зняті в 1846 р. В селі Левків дерев'яна триверха церква була закрита через ветхість у 1855 році, у Куничому на місці дерев'яної триверхої церкви в 1839 р. було збудовано нову дерев'яну церкву. Церкву Покрови в селі Савчин — дерев'яну триверху — розібрали в 1879 р., нову церкву збудували в 1877 р. і в Слободо-Шарапанівці. У 1849 р. була перебудована церква і в селі Старо-Гарячківка. В селі Дахталя нова дерев'яна церква Святого Дмитра збудована в 1870 р. В селі Тернівка Комаргородська (нині село Мала Тернівка) нова церква споруджена в 1863 р. В селі Волосько-Крикливець новий храм було засновано в 1873 р. У церкві Св. Миколая в селі Голубечому бічні верхи, так само як у Зеленянці, було знято в 1850 р. Церква Св. Іоанна Богослова в с. Княжому була перебудована в 1851 р.

Які причини цього процесу — перебудування старих храмів і будівництва нових, який тривав у нашому районі в 1839—1888 рр.? Влада вважала, що трибанный храм був символом уніатської релігії, тому, борючись із нею, переслідувала і архітектуру. Була й інша причина. Священники і парафіяни хотіли нових церков. Наприклад, «постоянным предметом заботливости Іоанна Яворовського, священника с. Голубече, была приходская церковь, которая около 40 годов требовала капитальной починки. Но

задушевною его мыслею, которая занимала его в течение всей жизни, была мысль о постройке нового храма в селе Голубечем».

Які були фінансові джерела для зведення нових храмів у нашому районі? Проілюструємо це знову на прикладі с. Голубече. Першим джерелом були пожертви вірян. По-друге, священник переконав селян взяти на відробіток у власників села дубовий ліс на матеріал. По-третє, самі поміщики мали пожертвувати на будівництво церкви частину матеріалу.

Перебудовувався храм і в Зеленянці. В 1864 р. при церкві Іоанна Богослова було відкрито недільну школу, потім — церковно-парафіяльну. Як пише К. Степанюк, «починався навчальний рік у листопаді, в період, коли діти завершували свою роботу в господарствах (пасли худобу, працювали на полях і городах). Закінчувався навчальний рік в ЦПШ на Пасху, після святкування якої весна кликала людей до роботи». Нагадаємо, що першу недільну школу в Україні засновано в Києві у 1859 р. В 1876 р. у храмі було споруджено двоярусний іконостас. В 1860—1870 рр. при церквах нашого району будуються кам'яні дзвіниці. Нова дзвіниця замість старої, облаштованої на чотирьох стовпах, була збудована у Зеленянці в 1871 р. В активізації церковного життя бачимо поєднання державної і суспільної ініціативи. Велику роль у житті Зеленянки відіграв настоятель храму Василь Чайковський. Знову звернімося до великого знавця Поділля Юхима Сіцінського: «Церковной земли 43 десятины 720 сажней, в том числе усадебь 3 десятины и сенокоса с лесом 10 десятин 720 сажней». Зазначимо, що десятина — це 1,09 га, а сажень — 2 м 13 см.

В 1902 р. в Зеленянці мешкало 1302 особи. Переважна більшість селян були православними. В тому ж році тут зафіксовано 23 католики та 6 юдеїв (євреїв). Зеленянка належала до католицької парафії М'ястківка (нині Городківка). Католики села ходили і їздили на Богослужіння до м'ястківського костюлу. Євреї Зеленянки молились у Крижопільській синагозі.

Архімандрит Павло (Григорій Кравець) далеко від дому завжди згадував «дерев'яний храм апостола Іоанна Богослова, який стояв на найвищому місці, і де його триденним немовлям хрестили». Тут же він навчався від дяка Ілії співати і читати. Сам дяк Ілія закінчив Бершадську семінарію, але через те, що одружився із вдовою, не міг стати священником і все життя прослужив дяком-псаломником.

Священник Дормидонт Яновський служив у селі понад 40 років. Про таких, як він, дослідник Поділля Юхим Сіцінський писав: «проповедник, жизненно отзывавшийся в своей проповеди на все радостныя и печальныя случаи их жизни и помогавший крестьянам в нужде».

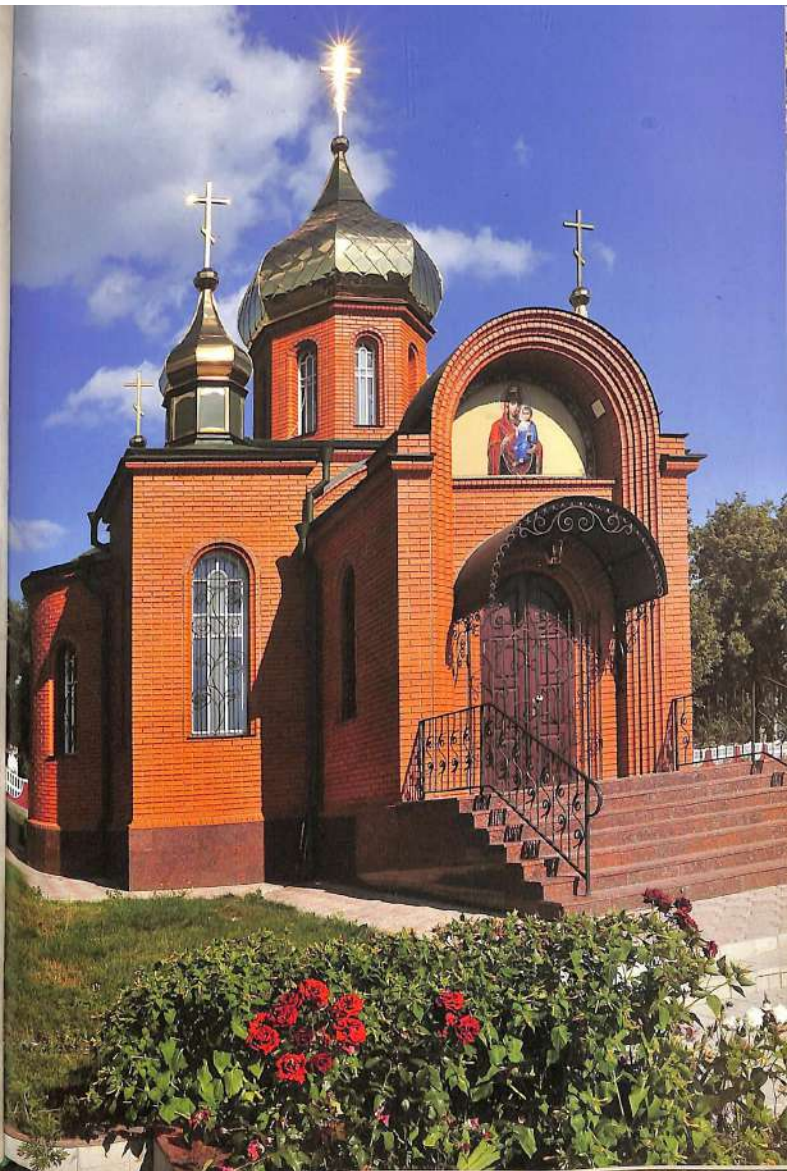
Звернімо увагу на прізвища священників нашого краю. Це допоможе розкрити ще одну важливу проблему. Прізвища такі: Чайковський, Яновський (с. Зеленянка), Тлустовський, Гаєвський, Вільчинський, Яворовський (с. Голубече), Худзінський, Грединський, Грабовський (с. Дмитрашківка), Левицький (м. Балта), Сваричевський, Волосович, Рудський (с. Мошняги), Дунчевський (с. Шляхова), Шургаєвич, Ілінський (с. Павлівка). Як бачимо, це прізвища шляхетські. Річ у тім, що після польського повстання 1830—1831 рр. царат взявся за перевірку законних прав шляхти на російське дворянство. Як писав Ігор Кривошея в своїй праці «Еволюція дворянства Правобережної України наприкінці XVIII — на початку XX століття», «акція по декласації правобережного привілейованого стану мала для шляхетства трагічні наслідки... В результаті неї тисячі шляхтичів було понижено в соціальному статусі — до громадян, однодворців, державних селян».

Тому прізвища священників нашого регіону свідчать тільки про одне: простежується соціальне переплетіння безземельного шляхетства (дворянства) з духовенством.

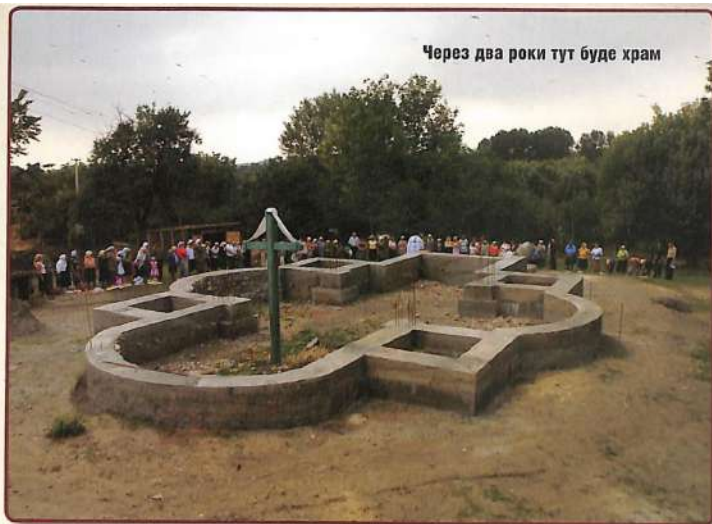
Храм Іоанна Богослова був протягом віків духовним осередком села, однак йому належало розділити нелегку долю

його жителів. У 1984 р. за постановою тодішньої влади його як аварійний було зруйновано, хоча всі жителі села знали, що храм, майстерно споруджений без жодного цвяха 240 років тому, міг простояти ще не одне століття.

У 2007—2008 рр. з ініціативи подружжя Хімеїв — Володимира Васильовича та Галини Матвіївни почалося спорудження нового храму. Архітектором та організатором будівництва став Сергій Хрустальов. Художниками настінного розпису та іконостаса були Сергій Довгань і Дмитро Самошевський із Тульчина. ТОВ «Агромат» (м. Київ) зробило дар церкві — копію чудотворної ікони Іверської Божої Матері, привезеної в с. Зеленянку в XIX ст. Нічне освітлення храму виготовили фірми «Світло-люкс», «Тема» (м. Львів). Іконостас храму виконано за сприяння сім'ї Ольги та Миколи Горобинських

Через два роки тут буде храм

Богослужіння в новозбудованому храмі

Під час святкового богослужіння з нагоди освячення новозбудованого храму ап. Іоанна Богослова

3 жовтня 2009 р. урочистий день освячення церкви Іоанна Богослова в с. Зеленька

Духовні піснеспіви святкового богослужіння у Зеленьці виконував хор «ОРФЕЙ»

Інтер'єр храму Святого апостола Іоанна Богослова с.Зеленянка

(м. Київ). Церковні дзвони виготовлені за кошти Б. Е. Буци та Є. М. Блажівського.

Було створено Фонд сприяння відбудови храму, який очолив уродженець села Іван Фабіанович Андрусяк. Вагому допомогу в організації будівництва храму надав Олександр Якович Мельник.

Сім'я Хімеїв дякує за допомогу в спорудженні храму своїм рідним та друзям: Б. Е. Буці, Є. М. Блажівському, О. П. Гуцолу, В. М. Ложовському, С. А. Делятинському, І. Ф. Андрусяку, О. Я. Мельнику, В. П. Коцю, М. І. Юнку, отцеві Миколаю (Салабаю), О. М. Телелиму, В. В. Мадіборчуку, М. Г. Копачу, отцеві Юрію (Пшеничному), пану Богдану зі Львова, Ю. В. Донченку, І. М. Мовчану, Поліянцу В. В.

Із 2007 року настоятелем храму є протоієрей Петро Підсадний, який був безпосереднім організатором та брав активну участь у будівництві церкви. Богослужіння в ці роки він здійснював у тимчасово спорудженій капличці. Завдяки його ініціативі був створений церковний хор, який і сьогодні бере активну участь у всіх службах храму Іоанна Богослова.

Під час будівництва храму виявилось, що церковна книга зберігалася в родині жителя села Зеленянка Петра Демка, який урочисто, під час освячення церкви передав її до неї.

*... Коли в похилому віці учень Господа
Іван Богослов не міг ходити й тому його
носили, щоб він проголошував пророцтва, він постійно
повторював: «Літемі, любіть одне одного».
І коли його питали, чому він так часто повторює ці
слова, він відповідав: «Це заповідь Господня, і вона
одна замінює всі інші»...*

Криниця біля храму

Український народний одяг із с. Зеленианка і місцеві традиції

За матеріалами дослідження жительки села
Тетяни Гончарук

У 20—30-х рр. ХХ ст. жінки носили сорочку, спідницю, «польку» (верхній одяг), хустину. Дівчатка віком від 4 до 13 років носили «ротію» (такий одяг, як сарафан). Дівчата на голову одягали стрічку, хустку, «коду» (вінок з дрантя вишитий, обшитий пацьорками, і квіточки волошок), а одягалися так, як і жінки. Чоловіки носили сорочку, вовняні штани взимку або полотняні влітку, пояс. Одяг чоловіків відрізнявся від одягу хлопців головним убором. Чорну шапку мали чоловіки. Вони носили її просто. У хлопців були сірі смушкові шапки. Носили вони їх набакир. Верхній одяг у чоловіків — кожух, манта, піджак та ін.

У 40—50-х рр. ХХ ст. люди ходили у кужайках, піджаках, шинелях, на ноги взували валянки, галоші, чоботи, черевики. Чоловіки вже не ходили в полотняних штанах. Далі розповімо про відмінність одягу нашого села від одягу жителів інших сіл.

Сорочка. У давнину носили гребінну сорочку (з конопель), 60 см завширшки. Станок сорочки складався з трьох, а іноді з двох пілок. Сорочка була з поперечним швом. Верхня частина сорочки називалася станок, її окремо вишивали. Нижня частина — підтичка. В стану жіночих сорочок були вставлені клинці з боків, а рукави мали вишиті полики й манькети. Вставки на плечах сорочки були прямокутної форми. Їх пришивали до пілок станка по основі. Збирки накривали підтичкою і так зшивали сорочку. Сорочки були «святошні» (з довгими рукавами) і буденні (з короткими). В жіночій сорочці розрізали пазушку

спереду, вона так і називалась — «пазуха». Також у сорочці був комір — «стоянчик» (у буденці) та відкладений, який зашкочувався і на дві «застьожки» зв'язувався, бо не було гудзиків (у святошній).

Рукави викроювали окремо, вишивали впоперек. Широкий рукав, 25 см, довжина до ліктя в буденці, а в святошній — до руки, з манжетами і з «вухами» (вставками), які пришивали до коміра. Сорочку оздоблювали вишивкою, виконаною техніками «мережка», «хрестик» і «гладь». Кольори вишивок найрізноманітніші — чорний, червоний, зелений, синій, фіолетовий, блакитний, рожевий, жовтий, сивий.

Вишивалися орнаменти. У другій половині ХХ ст. орнаменти вишивалися нитками «муліне». Переважали, головню, рослинні мотиви: польові квіти, троянди і рожі та колоски.

Але в дуже давніх сорочках був геометричний орнамент — з «вужів» тощо. У давнину жінки носили сорочку, випускаючи підтичку з-під спідниці, щоб виднілися 3—4 «цирки» (мережки), які вишивалися білою, чорною, червоною нитками.

Поясний одяг. Спідниця була вовняна і збиралася у зборки. До верху спідниці пришивали пояс з «рочками» (шнурами). Вона була широка і складалася в складочки. Під низом спідниці є підшивка («листва»), вона завширшки до 25 см. Спідницю зав'язували збоку на «трочки» (шнурки). Її прикрашали 4—6 складок внизу нижче рівня «листви» (підшивки) з широкою оксамитовою смугою посередині, по дві-три складки по боках від оксамиту. На спідниці це все було розташоване горизонтально. Спідниці були чорного, зеленого, вишневого, коричневого кольору. Також носили фартух, він був пошитий із ситцю. Складався з однієї або двох частин, зав'язувався на мотузочки (зав'язки). Фартухи були святкові, з білого полотна, з вибитим або вишитим орнаментом, по низу зібрані зборочками, рюшами.

У жінок були «шерстяні» (вовняні) зелені і червоні пояси,

куплені на ярмарку або ткані на верстаті, на рушниковому начинні по два метри. Поверх верхнього одягу (кожуха, манти, польки) жінки також носили пояс.

Плечовий одяг. Поверх сорочки на плечах жінки носили кофту з довгими рукавами. Кофта пряма «долиною», донизу розширена, мала кругленький виріз — «воловничок». «Стоянчик» без збірок. Плечовий одяг носили всі — дівчата і жінки. На свято новіший, а на будень старіший.

Зачіски і вбрання для голови. Зачіска жінок складалася із заплетеного в дві коси волосся, яке закладали на голову вчетверо, з проділом посередині. Волосся примащували сироваткою, «щоб стояло довше». Дівчата носили на голові такі зачіски: дві коси заплетеного волосся, складеного віночком, та волосся, заплетене в одну косу. Весільним головним убором молоді був вінок, який виготовлявся з воску і сухих квітів, барвінку, часнику, з різнокольоровими «биндами» (стрічками). Дівоча зачіска — заплетена коса, волосся могло виглядати з-під хустки. А в жінки волосся сховане під хустку та «каптур» (чепець). Святкове вбрання жінки відрізнялося від буденного багато вишитими рукавами сорочки та «святошною» (святковою) спідницею. Жінки носили «шерстяні» (вовняні) хустки взимку і простенькі полотняні влітку білого, червоного, зеленого, жовтого і чорного кольорів. Пов'язували хустку на шию і під бороду. Також старші жінки в'язали велику хустку, кінці якої вив'язували гудзом на голові, з тороками. Використовували також хустки без тороків. Жінки заміжні «замолодичувались», в'язучи хустку ззаду кінцями. На голові жінки також носили суконну хустку, яку робили на верстаті, та пухову хустку. Нині жінки з традиційного вбрання на голові носять хустку, зав'язану спереду або «замолодичившись» у спеку.

Прикраси. У Зеленянці в минулому жінки і дівчата носили такі прикраси: коралі, «баламути», дукачі, пацьорки. У вухах жінки носили сережки, на руках персні або браслети.

Взуття. В давнину жінки носили чоботи, черевики на високих «корках» з довгими халявами та з «застьожками», які засіялися шнурками. Взували постолі зі шкіри, личаки і «солом'яники». Личаки виготовляли з lika, а «солом'яники» плели із соломи. Чоботи були зі шкіри. Взуття у багатших жінок було червоного, чорного та жовтого, а в бідніших — лише чорного кольору. Жіночі чоботи мали різний крій. Халяви чобіт були з двома швами по боках халяви, вирізані з одного шматка шкіри, з передами і закаблуками. Також халява чобота була з одного шматка шкіри, який зшивали одним швом, ззаду або збоку. Переді і закаблуки викроювали окремо і потім пришивали до халяви. Висота халявок жіночих чобіт була упівлітки. Крій постолів — гостроносі, за формою шматка шкіри «як у пиріжка», носок зшивали поверх ноги по центру. Личаки плели з lika прямим плетінням, солом'яники плели із соломи. Вони мали вигляд глибоких галош. Щоб узутися чоботи, постолі, личаки, солом'яники, ноги потрібно було обмотувати онучами. Їх робили зі старого дрантя (ганчірок). До ноги постолі прив'язували ремінчиками (ушкунками).

У сусідніх селах одягали запаску і плахту. Запаски були вовняні. Це все носили до війни, а після війни вже майже не використовували.

Чоловічий одяг. Давній чоловічий одяг Зеленянки (кінця XIX — початку XX ст.) складався з таких частин: сорочка, штани, пояс, шапка. Багаті краще одягались і мали більше одягу. Чоловічий традиційний костюм став зникати в кінці 40-х — до початку 50-х рр. XX століття. Елементи традиційного старовинного чоловічого вбрання зберігаються в сучасному одязі селян: сорочка, штани, пояс, шапка.

Сорочка. Чоловіки носили недовгу сорочку. Вона називалася «гребінна», виготовлена з конопляного полотна, шилася з двох пілок, а при потребі розширювалася бочками. Чоловічу сорочку шили з лінією перегнутого вдвоє по пітканню пілки

полотна. На плечах інколи були клинці-вставки. Пазухи прорізували спереду, сорочка мала комір «стоянчик». Іноді використовували відкладний. Він був вишитим. Така сорочка називалась «сорочка з маніжкою». Крій рукава був ширшим, згори звужений частково донизу. Рукави вільні. Під рукавами чоловічої сорочки вставляли клинці. Вони мали квадратну форму і називалися «ластовиці». Вишивалася сорочка хрестиком та гладдю, вишивали комір, манжети та маніжку. Сорочку носили навипуск, не заправляючи в штани.

Поясний одяг. Влітку носили полотняні штани, а взимку — вовняні. Крій штанів був такий: широкі холоші, між ними була вставка — матня.

Штани трималися на стані за допомогою «очкурні» (шнура, а з часом і пришивного пояса). Також у чоловіків був пояс шкіряний або плетений чи тканий, до двох метрів завдовжки. Хлопці вперізувалися поясом з двома китайками або зсуканим шнурком.

Чоловічі пояси були різних кольорів: червоного, синього, зеленого, рябого (білий з синім кольором). Тонкий пояс одягали поверх сорочки, грубий — по матні, чугаєві, кожусі. Поясом обмотували стан, а потім випускали кінці пояса, які зав'язували двома вузлами з лівого, правого боку або посередині.

Плечовий одяг. Поверх сорочки на горішній частині тіла чоловіки носили піджак, манту, чугай, кожух з «родичами» (збирками). Виготовляли манту і чугай із сукна, купленого на базарі, а кожухи шили із виправлених шкір овець. Кожухи оздоблювалися зборками («родичами»), гудзиками, червоними китайками і мали вони виложистий комір.

Зачіска та вбрання голови. Чоловіки стригли волосся «під польку». Взимку на голові носили шапки, а влітку одягали бриль, виплетений із соломи власноруч. У 50-х рр. почали носити картузи, пізніше капелюхи.

Взуття. Чоловіки носили чоботи, постоли, личаки,

Святковий одяг прабабусі В. Хімея — Малютяк
(дівоче прізвище Кушнір) Катерини Онуфріївни, 1867 р. н.

солом'яники, туфлі, черевики. Чоботи, туфлі та черевики виготовлялися зі шкіри. Личаки — з липи, солом'яники плелися із соломи, а постолі — зі шматка шкіри та ремінців. Були чоботи чорні та коричневі. Чоловічі чоботи були з двома швами, по боках халяви, які вирізали з одного шматка шкіри (передня частина халяви), та мали закаблуки. Також халявки могли викроювати з одного шматка шкіри, зашивали одним швом ззаду або збоку. До них пришивали окремо вирізані переди і закаблуки. Висота халяви чоловічих чобіт була до коліна. Чоловічі чоботи були тупоносі. Зашивали носок зверху кругом ноги, як збирки. Личаки і солом'яники плели укісним плетінням. Щоб взути чоботи, постолі, личаки, солом'яники, ноги обмотувались на «ушкурнятах» (ремінцях).

Одяг чоловіків Зеленьки нічим не відрізнявся від вбрання чоловіків сусідніх сіл. До війни чоловіки носили манту, чугай, тулуп, свиту, кожух, польку, а після війни почали носити військову форму, куфайки, костюми. У сучасному чоловічому одязі від традиційного майже нічого не залишилося.

Верхній одяг. Верхній одяг у селі носили всі: чоловіки й жінки. Це були свити, манти, чугаїни, кожухи зі збирками, тулупи, польки і куфайки та ін.

Вони були руді та чорні, виготовляли їх з сукна. Крій верхнього одягу, що побутував у нашому селі, був найрізноманітнішим:

1. Спинка була пряма, розширена з боків клинцями або без них;
2. У спинку від стану вниз «вкладали» (вставляли) трикутні клинці.

Завжди верхній одяг був нижче колін. У ньому були рукави і комір «стоянчик» або відкладний. Одяг був двобортний, «з душами». Поли глибоко заходили одна за одну. Він запинався на «бомбочки», які трималися на шкіряній петельці. Кожухи жіночі оздоблювалися смужками або зборками. Різниця

між верхнім одягом у чоловіків та жінок полягала в тому, що в чоловіків полька була чорного кольору, а в жінок — рудого.

Одяг нашого села не відрізнявся від верхнього одягу жителів сіл нашого регіону. Після війни люди почали носити «полушубки», куфайки, шинелі, сачки (верхній одяг, пошитий на ваті). Вбрання, яке носили діти і підлітки, відрізнялося від одягу дорослих лише «ротією» (сарафан, пошитий з сатину чорного кольору, який носили дівчатка) і сорочками. Після війни одяг перестали шити з домотканих матеріалів. На родини, хрес-тини, весілля і похорони одягали нове святкове вбрання, а на сівбу і жнива — старий одяг, щоб не псувати нового.

Мешканці Зеленьки колись належали до «панських» селян. Місцеве населення живе тут з діда-прадіда, але є й переселенці з інших сіл, таких як Голубече, Красносілка, Вільшанка, Крикливець, Іллівка, Заболотне, Гарячківка, Городківка, Княжа Криниця, Сонячне та ін.

Тетяна Гончарук в одязі своїх бабусь: сорочка - Гончарук Марії Іванівни, спідниця Поліщук Ганни Іванівни

Хто Ви, Петре Сніцар?

В «Историко-статистическом описании церкви и прихода с. Голубецаго Ольгопольскаго уезда» (Подольскія Епархиальныя Вѣдомости, 1872) ми натрапили на багатьох достойних осіб: князів Четвертинських, митрополита Афанасія Шептицького, конфедератів Пулавських, священників Яворовських та ін. Але особливу увагу привернуло таке речення: «По преданию, резьба на этих иконах и колоннах, отделяющих одну икону от другой, сделана местным мастером, крестьянином Петром Сницарем». Кожна людина XVIII століття загадкова. Але людина, від життя якої залишилось одне речення, загадковіша стократ. Загадковість є різна. В Петрі була загадковість комети, яка прорізала небосхил і через кілька секунд зникла. Не в найбільш гармонійний час він прийшов на наше Побережжя. Ні, природа тут була чудова. Зелені діброви, форель у прозорій Кам'янці, звірі з довірливими очима... А в світі людей — війна всіх проти всіх.

У номенклатурі сучасних голубецьких прізвищ Сніцарів ми не знайшли. Зате помітили одну особливість. В селі було багато прізвищ, пов'язаних з професіями: Бондар (майстер з виготовлення бочок), Коваль (вручну кував залізні речі), Кучер (правив кіньми в екіпажі), Мельник (працівник млина). До цієї групи належало і прізвище Сніцар. Походило воно від польського «snycerz» — різьбяр по дереву. Таким чином, професія відповідала прізвищу. Гадаємо, що й перші Ковалі в селі були ковалями, перші Бондарі — бондарями, перші Мельники — мельниками. І було це в 20—40-х рр. XVIII ст. Виходячи з цього зробимо спробу створити портрет нашого земляка. Петро

був точною копією батька. Міцний, наполегливий, витривалий. Але плуг і косу він змінив на долото і кнпель — дерев'яний молоток. Батько віддав його вчитись на сніцара. Вчитель Петра був учнем самого Ігнатія Стобенського з Жовкви. Він повів хлопця в церкву. Вони зупинились перед іконостасом. «Дивись, Петре, — сказав майстер, — іконостас має Царські та двоє «дияконських» воріт. Стоїть він на підвищенні — високо і символізує межу між небом і землею». Хлопець зачудовано слухав вчителя: «Іконостас відокремлює вівтар від центральної частини. Вівтарна частина — це пам'ятка Христу, купол-конха — небосхил, амвон — це камінь перед гробницею Христа». І, обнявши юнака за плечі, прошептав: «Я думаю, ти зрозумів, яка місія на тебе чекає».

В 1734 р. наше Побережжя охопив гайдамацький рух під проводом Верлана. На дорозі, яка йшла від Вільшанки до Жабокрича, між Голубечим і Зеленянкою, було небезпечно з'являтися. На Кучманському шляху, в погоні за гайдамаками, скакали козаки Сави Чалого. Конав зачеплений за гак ребром Василь Тумка. Петро вважав, що озлоблених людей примирити може тільки церква. Йому особливо подобалися практичні заняття. Вчитель називав інструменти для різьби. Назви звучали таємничо і незрозуміло. Долото, кнпель, або побіак. Майстер сказав хлопцеві, що найкращим деревом для обробки є липа. Він з задоволенням глянув на широкі плечі й дужі руки Петра. Робота сніцара вимагала фізичної сили.

Три роки навчання пролетіли швидко. Потім були «визволини», по-сучасному — випускний іспит. Згодом Петро отримав патент — свідоцтво про освіту. Сніцар мусив бути освіченим. Адже був він одночасно і ремісником, і художником. Ремесло схиляло його до практики, мистецтво — до теорії. А яка теорія без книг? Він читав Святе письмо, Життя святих. Поступово Петро ставав благочестивою, тобто побожною людиною. Але побожність теж буває різна. Перебування між небом і землею

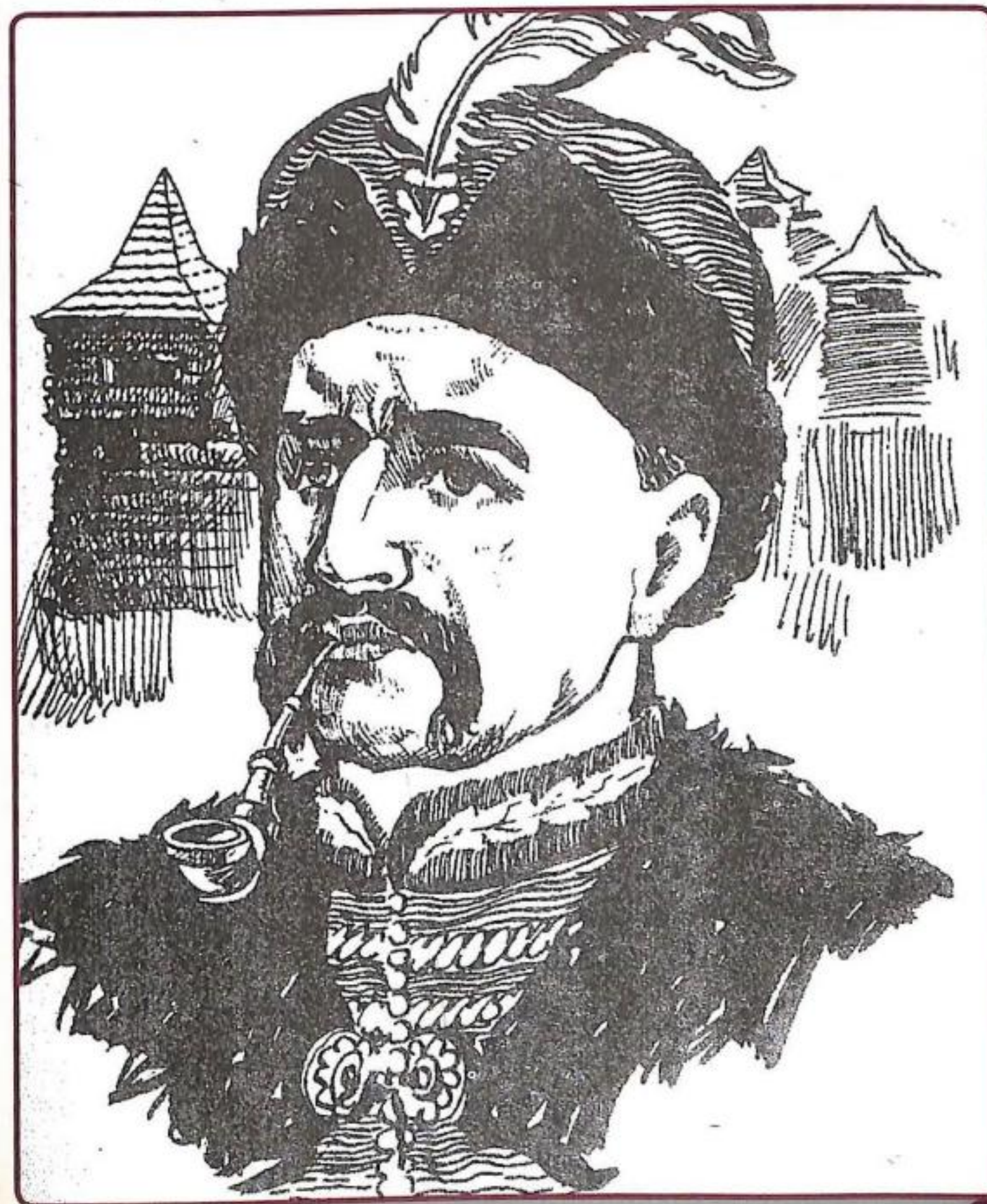
робило його народним філософом. Одного разу він зустрівся з худим, аскетичного вигляду чоловіком. Той ніс до церкви ікону «Тайна вечеря», на якій було написано: «Изобрази Василий Ежевский 1775 г. 15 июня». Зустрічний розповів, що він походить з польської шляхти і пише ікони в Зеленянці, Голубечому, Гарячківці. Мова Єжевського була пересипана старослов'янськими словами. На весілля він казав «сноубленіє», півня називав «алектор», милостиню — «алмужно», кораблі — «гари».

Ми не знаємо подальшої долі Петра Сніцара. В епоху, в якій він жив, було можливо все. Можливо, неминуча боротьба внутрішнього самовдосконалення з недосконалістю світу знищила його. Можливо, його зарізав ніж гайдамаки десь на Куницькому шляху. Можливо, він продовжував різьбити іконостаси, а потім відпочивав у колі дітей і онуків. Як би там не було, Петро Сніцар здійснив своє природне покликання на нашій землі, бо не руйнував, а будував, не спотворював, а прикрашав... І завжди перебував між небом і землею.

Михайло Зеленський, полковник, дипломат, шляхтич

Михайло Зеленський — видатний учасник Національної революції 1648—1676 рр.

Брацлавський полковник (1654—1657; 1659—1661; 1664; 1666 рр.). Дипломат. Шляхтич герба «Прус».

Уперше на історичній сцені він з'являється в 1649 р. в іпостасі сотника. Під час Національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького посада сотника була виборною. Отже, 258 козаків М'ястківської сотні обрали Михайла Зеленського сотником. Це були козаки М'ястківки, Попківців, Шпиківки, Рахнівки, Стіни, Капкова. На території, яку можна прирівняти до волості, М. Зеленський уособлював військову, адміністративну і судову владу. Він очолив сотенну старшину, до якої входили сотенний отаман (городовий), сотенний писар, сотенний осавул, сотенний хорунжий. Як голова сотенного суду М. Зеленський розглядав цивільні й незначні кримінальні справи.

На півдні сусідами була Кримська орда. А була вона в XIV—першій половині XVII ст. могутньою, добре організованою державою. Для переважної більшості татарської людності війна була єдиним фахом, а військова здобич, зокрема торгівля невольниками та експлуатація їх праці, — найголовнішим засобом існування. Отже, Кримська орда не могла економічно існувати без невольників («ясир») та іншої військової здобичі (худоба тощо), і для татар війна від весни до зими, а іноді взимку була ледве не щорічною сезонною працею. Тим-то чорні згарища та руїни майже щороку позначували шляхи татарських нападів (звідси назва «Чорний шлях»), а орда інколи протягом одного дня або й кількох годин могла нанівець знищити колонізаційні здобутки попереднього часу.

А що вже казати про батьківщину Михайла Зеленського — Зеленянку, яка притулилася до одного з найстрашніших шляхів в Європі — Кучманського! Татарська орда, йдучи по Кучманському шляху, продовжувала спустошувати Брацлавщину, Поділля і Галичину. Саме тоді виникла суперечність між показною веселістю і справжнім смутком українців. Деякі польські історики (Шайноха, наприклад) навіть твердили, що українці проводили ночі в танцях, щоб їх не застали зненацька татари.

А прислів'я «Жице як на Побережу» (південна Брацлавщина між Бугом і Дністром), як синонім небезпечного життя, дотепер збереглося в польській мові.

Боротьба між козаками і татарами йшла зі змінним успіхом. Це також відобразилось у польському прислів'ї: «Спіймав козак татарина, а татарин його за чуб тримає».

Цікаво, що легенда про боротьбу між татариним і козаком зафіксована в Зеленянці. Але закінчення її більш інтригуюче і не стереотипне. «Попав з Кучманського шляху в Зеленянку татарин. Він хотів забрати в ясир (полон) жінку, за яку вступився її чоловік. Між татариним і козаком почалась боротьба. Мешканець Зеленянки закричав: «Жінко, допоможи!». Але жінка відповіла, що допоможе тому, хто буде перемагати».

В історичній літературі відображено велику кількість походів татарських і турецьких військ по Кучманському шляху на Поділля і Волинь.

Наведених прикладів досить, щоб зрозуміти, що мешканці Зеленянки жили «на схилі Везувію». А який може бути характер у людей, які живуть на вулкані? Здається, вони були фаталістами, вірили в долю, в те, чого не минути. Вони ніколи не занепадали духом, жартували навіть тоді, коли було важко. Вище особистого добра вони ставили добро колективу. Егоїст та індивідуаліст тут просто не вижив би.

Світ, у якому існували зеленянці, розірвав їх свідомість надвоє: розум залишав їх на землі, віра підносила до неба.

У такій атмосфері зростає Михайло Зеленський. Чим він займався до свого обрання в 1649 р. м'ястківським сотником, ми не знаємо. Та це й не важливо. Михайлом Зеленським він став саме в 1649 р. У другій половині червня 1649 р. бачимо його під фортецею Меджибіж. 30 червня українська армія Богдана Хмельницького і татарський загін хана Іслам-Гірея III підійшли під Збараж. Михайлові Зеленському як людині з Кучманського шляху дивно було бачити татар союзниками. В шести штур-

мах Збаража брала участь м'ястківська сотня. «Найчастіше з нашими б'ються і нападають на наших свавільні полки, як-от Брацлавський, Подністровський, Прилуцький, Задніпровський і Батуринський», — констатували поляки перед Збаразькою битвою.

Подальші події засвідчили, що Михайло Зеленський не дарма зібрав таку кількість козаків. Про це докладно написав Євген Годований у статті «Битва під М'ястківкою». Тепер гіпотетично спробуємо пролити світло на період життя Михайла Зеленського до 1649 р. Як відомо, був він шляхтичем. Польський дослідник Ярема Мацішевський пише: «Займався шляхтич — людина добродушна — політикою та ідеологією, займався подорожами і війною, але був він перш за все поміщиком». Поміщик — це власник одного або кількох сіл, господар на власному фільварку.

У фільварку велося садівництво, городництво, бджолярство, відгодівля свиней і домашньої птиці. Середній фільварок не був дуже великим. Він охоплював 60—80 гектарів земель.

Майже у всіх господарствах того часу — магнатських, шляхетських і селянських — застосовували трипільля. Землю глибоко орали, очищали поле від бур'янів, використовували борони. В шляхетських маєтках на гектар припадала велика кількість великої рогатої худоби, завдяки чому земля у фільварку була краще удобрена. Для підживлення використовували також намул з рибних ставків. Чи був ставок у Зеленянці, невідомо. Але Павло Алеппський, який проїжджав через наші села в 1654 р., писав: «Поблизу кожного міста чи поселення неодмінно бачили великий зариблений ставок, утворений дощовими водами чи річками. Дерев'яну греблю дбайливо вимощено в'язанками хмизу, ущільненими гноєм та соломою; попід греблю течуть потоки, які крутять млини; отже, люди одночасно мають і воду, і рибу, і рушійну силу для млинів».

Продуктивність гектара була досить високою: 7—9 центнерів

жита і пшениці, 8—9 центнерів ячменю і 5—7 центнерів вівса. У фільварках на Поділлі вирощували в основному волів, яких масово експортували суходелом у Сілезію (Шльонськ). Можливо, ще з того часу в нашому районі з'явилося прізвище Шленський чи Старик. «Старик» і «Старка» сілезьким діалектом означає «дідусь» і «бабуся».

Експорт збіжжя теж зростав і в 1618 р. досяг рекордного рівня. Чи продавав зерно за кордон Михайло Зеленський? Обмежимося знову гіпотезою. Ні, не продавав. Чому? На транспорт потрібно було витрачати великі кошти. Тому, на нашу думку, він продавав збіжжя на місцевому ринку, можливо, у М'ястківці чи Жабокричі під час ярмарку. Лише купець займався транспортуванням збіжжя із Зеленянки. Частина його вивозили до Гданська, але більшість була призначена для задоволення потреб внутрішнього ринку.

То звідки черпав основний дохід Михайло Зеленський? З сільськогосподарської продукції, а не з чиншу, чи селянської данини. Оскільки тоді в Зеленянці жили вільні селяни, то їх особливо й не поексплуатуєш. Тому напевно доцільно буде проаналізувати певні історичні процеси. У XVII ст. відбувалася колонізація нашої території шляхом надання певних пільг, тобто «слобод». Таким чином, до 1648 р. в нашому регіоні (в тому числі й у Зеленянці) не так помітне придушення інстинкту власності.

Чи був Михайло Зеленський зацікавленим у збільшенні кількості селянських господарств? Здається, так. На що він міг витрачати гроші? На це відповів поет XVI—XVII ст. Ян Юрковський: на угорське вино, індійські спеції, англійське і німецьке сукно, турецькі шпалери, італійський шовк і прикраси. Я. Юрковський не назвав ще холодної і вогнепальної зброї, якої міг багато мати М. Зеленський, і то дорогої, оздобленої, східного одягу, срібних тарілок, кубків. За іноземні товари, куплені для власного користування, він і його колеги звільнялись від сплати

мита. При умові, що все це він купував в іноземних купців.

Де жив Михайло Зеленський? Зеленьянка в першій половині XVII ст. була дерев'яною. Це стосувалось рівною мірою як селянських хат, так і шляхетського двору. Скоріш за все, будинок майбутнього полковника відзначався простотою, суворістю, мав певні ознаки укріпленого місця. Шляхетський дім будувався роками. До основного, закладеного дідами й батьками, діти і внуки добудовували нові приміщення. Будинок складався з двох частин: панської і челядницької, відділених великими сінями. В панській частині були трапезна, світлиця, спальні, комори. Доцільно припустити, що Михайло Зеленський мав невеликий будинок-фортецю, де вікна виконували скоріше функцію бійниць. Замість скла у вікнах — свинячі чи волові міхури. Підлога теж була простою, з соснових чи дубових дощок.

Оскільки Зеленьянка постійно жила під загрозою татарських нападів, шляхетське господарство теж було укріплене. Оточене частоколом і окопом, часом навіть ровом, мало вежу, зроблену з дерева, хмизу і глини. Двері і брами мали бути сильні, вікна менші, з масивними віконницями й отворами, які служили бійницями в разі нападу.

І ось в 1648 р. цей «гербовий гречкосій» різко змінив свою долю. Чомусите життя він проміняв на життя, сповнене небезпек? Може, відповідь криється у формулі, яку любив повторювати М. Зеленський: «Я з народження Русин, за національністю Поляк».

... Яскраве травневе сонце заливає Зеленьянку. В ній уже нічого не залишилось від Зеленьянки часів М. Зеленського. Нинішня Зеленьянка, її архітектура — це плід XX ст. А нинішні мешканці Зеленьянки? Чи є вони спадкомцями людей часів Михайла Зеленського? Мабуть, ні. І про це скажемо дещо пізніше. Проте не все так просто. В м'ястківській сотні в 1649 р. був козак Гаврищенко Піліновський. Можливо, його нащадки нині живуть у Зеленьянці. Можливо, що нащадки Михайла

Зеленського оселилися в сусідньому селі Яворівка (Попелюхи) під прізвиськом Зеленецький.

Коли говоримо про зеленянське походження Михайла Зеленського, не слід ігнорувати одного переказу, який теж записаний у селі. Біля північного схилу Стратієвої гори, над річкою Кам'янкою, в долині була пасіка. Вона належала Зеленському (в інших варіантах — Зеленецькому, Зеленьянському), який командував чотирма полками (Брацлавським, Ямпільським, Тульчинським, Могилівським). Тут, на пасіці, лікувалися поранені та хворі козаки цих полків.

Найпоширенішою хворобою в козаків, особливо запорізьких, був ревматизм. Найкращий клімат для лікування був на чорноморському узбережжі. Однак там козаки не чулися в безпеці, бо на цій території панували татари. Польський дослідник Владислав Серчик пише, що «західне Поділля і широкі простори Брацлавського воєводства, сухі і сильно нагріті сонцем, сприяли курсу лікування. Можливо, що на зеленянській пасіці доживали віку старі козаки, вже не здатні до бою».

Відомо, що в річці Кам'янці ще в кінці XIX століття водилася форель. Тому козаки на пасіці займались і рибальством. Можливо, вони ловили рибу так, як описав Ян Хризостом Пасек, — за допомогою дресированих видр. На знак господаря видра кидалась у річку, хапала здобич і приносила її до власника, кидаючи під ноги.

Таким чином, пасіка коло Стратієвої гори була для козаків XVII століття чимось на кшталт санаторію в Хмільнику чи Трускавці.

Отже, зеленянські легенди і перекази відображають один з найтрагічніших періодів історії Побережжя — боротьбу з татарами і поляками. Народний епос зберіг пам'ять саме про зеленянських козаків, а не про селян-кріпаків.

Особливістю легенд є те, що козаки ведуть боротьбу з ворогом не на морі, під час захоплення галери, чи на чужині (Болгарія,

Туреччина), а на рідній, зеленянській землі. Це оборонні бої. Цікавою є легенда, в якій відображено неоднозначну, амбівалентну роль подільської жінки в подільській (та й в українській) історії.

Хронологічно легенди і перекази, на нашу думку, належать до другої половини XVII — початку XVIII ст.

Вони дають нам можливість пізнати витoki ментальності сучасних зеленянців. Побачити трансформацію «гербового гречкосія» М. Зеленського в воїна, який показав, що протистояти Татарській орді, яка йдучи по Кучманському шляху, спустошувала Брацлавщину, Поділля і Галичину можна тільки за рахунок чітко організованих колективних дій. Коли добро колективу ставиться вище особистого добра. Егоїст та індивідуаліст тут просто не вижив би.

Архімандрит Павло

Архімандрит Павло (Григорій Кравець)

Зеленянська земля народила соратника Богдана Хмельницького, генералів, учених, митців. Однак перелік цей буде неповним без архімандрита. Цим архімандритом був отець Павло (Григорій Павлович Кравець).

Дідусь отця Павла, Петро Пилипович Кравець, служив начальником залізничної станції «Одеса-Товарна». Після революції був репресований і розстріляний. Бабуся, Варвара Дмитрівна, народилася в багатодітній дворянській родині і була домогосподаркою. Залишившись удовою, вона виховувала п'ятьох дітей, всіма силами намагалась дати їм вищу освіту.

Один син помер, а двоє, щоб зняти клеймо «дітей ворога народу», в 1941 р. добровольцями пішли на фронт. Микола був убитий в одному з перших боїв, а Павло (батько майбутнього архімандрита Павла) потрапив у полон. Утік і дістався в село Зеленянку, де жила його рідна тітка. Місцевість була окупована румунами.

Одружився із сільською дівчиною Марією, єдиною дочкою місцевих селян Караманчуків — Полікарпа та Агрипіни. Полікарп був заможним, «розкуркуленим» селянином, який відбув кілька років на будівництві Біломор-каналу. Завдяки дружині його повернули до села. Вона була дочкою псаломника і тому виховувалась у суворій православній вірі. Її рідною сестрою була Штефанія, бабуся по лінії батька Євгена Годованого.

Павло належав до іншої, міської культури, де релігійні пріоритети були не на першому місці. Коли вони вінчалися в церкві, він не вмів правильно перехреститись, чим здивував усіх присутніх на вінчанні.

Незабаром після весілля, в березні 1944 р., Павло пішов на фронт разом з тестем Полікарпом. Марія народила сина

на свято Вознесіння. На третій день, у неділю, його хрестили і нарекли Григорієм. Так з'явився на світ майбутній настоятель Покровського храму ігумен Павло, в миру Григорій Павлович Кравець.

Марія після пологів рік лежала нерухомо і встала лише після молитви черниці, яку привели з сусіднього села. Закінчилась війна. Батько довго лікувався в шпиталях і вперше побачив сина, коли тому виповнилося два роки. В 1946—1947 рр. був голод і дитину відіслали в село до дідуся і бабусі, у яких була корова, город і садок. Дідусь Полікарп працював у «Заготзерні». Йому видавали збіжжя. Щоправда, зерном у сучасному розумінні це назвати не можна. Спочатку його очищали від землі й мололи на жорнах. З отриманого борошна пекли хліб. Так рятувалися від голоду багато людей, зокрема й родина Полікарпа і Горпини, в якій жив маленький Гриша.

Павло і Марія навчалися в Одесі. Потім приїхали на роботу до Вапнярки, що за 25 кілометрів від Зеленянки. Вони взяли до себе семилітнього сина і віддали до школи. До того часу дідусь і бабуся встигли посіяти в душі внука віру в Бога. Він усім серцем полюбив своїх перших вихователів. Коли юного Гришу питали, кого він більше любить, він відповідав, що дідуся і бабусю, і додавав: «Моє тіло з батьками і в школі, а душа і розум з дідусям і бабусею».

У квартирі мама повісила ікони Божої Матері Тихвинської, Спасителя і святителя Миколая, прикрашені гарним, вишитим рушником. Батько був комуністом і тому ставився до цього негативно, але змушений був терпіти...

Це була вже не просто проблема батьків та дітей. Це був конфлікт світоглядів, непримиренних ідеологій...

Отець Павло неодноразово і з великою любов'ю згадував дитинство. Красиве українське село Зеленянку, білі хатки-мазанки, вербові плоти, багаті садки, ставок з рибою, річку Кам'янку, а на найвищому місці — дерев'яний храм апостола

Іоанна Богослова, де його триденним немовлям хрестили. Тут він учився від дяка Іллі співати і читати. Сам дяк Ілля закінчив Бершадську семінарію, але через те, що одружився з вдовою, не міг стати священиком і все життя прослужив дяком-псаломником. Отець Павло казав, що нотної грамоти не знає, а спів знає так, як його в дитинстві навчили.

Маленьким Гриша не дуже любив гратися з дітьми. Він віддавав перевагу спілкуванню з дідусям і бабусею, у яких увечері збиралися друзі й до пізньої ночі розмовляли. Рідний брат бабусі Пилип служив у залізничній охороні Миколи II і скрізь їздив з ним у царському поїзді. Він цікаво оповідав про царя, про той час. У школі, слухаючи оповіді проти «царя-батюшки», Гриша думав: «Говоріть що хочете, а правду я знаю».

Церква була невеликою, під час служби завжди було тісно. Гришу пропускали наперед і він стояв до кінця служби. Коли боліли ноги, ставав на коліна. Отець Павло згадував: «Ще в ранньому дитинстві я навчився свистіти. Одного разу мене почула бабуся і сказала, що свистом бісів скликають». Відтоді Гриша більше не свистів. Отець Павло розповідав: «Якось я наслухався нецензурщини і в мене «зірвалось», на що бабуся сказала, що поганим брудним словом ми душу свою бруднимо. Я більше ніколи не дозволяв собі цього. Мене навчили грати в карти «в дурня». Я купив карти, приніс додому і ми з сусідським хлопчиком стали грати. Побачила це бабуся і сказала, що той, хто грає в карти, — бісу товариш. Святі люди бачили, як радіють біси грі в карти. З того часу я ніколи не брав карт до рук».

Можна навести багато прикладів, які свідчать, наскільки бабуся Горпина була хорошим вихователем свого внука. Дідусь Полікарп був ревним православним і церковним старостою. Він захищав храм від закриття, і коли його все ж закрили і зруйнували, то всі дізнались, що Полікарп помер. У нього був свій підхід до молитовних правил, він вичитував

щоденно ранкові молитви, читав Псалтир, Євангеліє і встигав усе зробити вдома, у церкві і ще допомагати людям. Він не дозволяв насмішок над вірою, при ньому безбожні речі не вели навіть найбільші атеїсти. Бідним, похилого віку він безоплатно лагодив взуття, тому до нього постійно йшли люди.

Бабусі не подобалося, що вдень віруючі ведуть порожні розмови і втрачають багато часу. Якщо приходив хтось із молодих грамотних людей, вона діставала «Життя святих», розгортала, просила почитати і раділа тому. Але, бувало, люди заявляли, що немає часу, і йшли. Тоді бабуся казала: «Бачиш, діду, як я біса неробства з дому вигнала». Обое усміхалися. Тоді було багато неграмотних. Бабуся одягала окуляри і казала: «Почитаємо алфавіт». Починала читати, і коли доходила до кінця, у хаті вже нікого не було. Приходили прочани, черниці, ченці. Місцевий батюшка бував постійно, і тому хата дідуся, мазанка, покрита соломою, була свого роду «духовним центром».

Батько Гриші, Павло Кравець, комуніст, теж жив по правді. Ніхто від нього не чув лайливих слів. Він завжди був доброзичливим до людей, намагався робити їм добро. Шанував старших, поважав молодших. Пізніше отець Павло напише: «Я вдячний Богу за прекрасних батьків. Усім відомі їх порядність, чистота поведінки, вони не чинили проти совісті, мене виховували суворо. Батьки були запальної вдачі, але так кохали одне одного, що ніколи не сварилися, з дитинства я не чув в родині матюків, не бачив їх п'яними, з цигарками, не кажучи вже про щось гірше; батьки завжди і у всьому поступалися одне одному».

В інтерв'ю в серпні 2008 р. архімандрит Павло сказав: «У нашій родині ніколи не говорили про гроші, жили дуже скромно, заощаджень не робили. Тато і мама, дідусь і бабуся були добрими і щедрими людьми».

Здавалося, Гриша обрав той варіант життя, який запропонував йому батько: інститут, дружину, дітей, кар'єру. Він вступив до Одеського інституту. Однак, приїхавши на літні канікули, ви-

рушив до Києва на урочистості, присвячені князеві Володимирі. По сусідству на квартирі жив студент, син священника з села в Київській області. Прекрасний, чистий хлопець Микола Старинський. Гриша з ним подружився. Часто вони ставили один одному питання: як? чому?, шукали відповідей у людей і книг. Скільки пережили юнаки, коли закривали Києво-Печерську лавру і розганяли ченців! Ходили навколо Лаври, оплакуючи її. Як згадував архімандрит Павло, нині М. Старинський — владика Питирим.

Гриша кидає навчання в інституті, йде в армію. Він згадує: «Жахливо було в армії, коли перед строем військової частини, десь 12 рот на стадіоні, було віддано наказ зняти з мене хрест. І коли я відмовився зняти хрест, повідомивши, що виконую розумні накази, а цей наказ не входить до розряду розумних, командир частини підійшов і з такою злістю рвонув мій хрест, що в мене надовго залишився шрам на шиї від ланцюжка».

Під кінець життя архімандрита Павла на території чотирьох районів Псковської області нараховувалось понад 30 церков. Всі вони відкрились завдяки зусиллям цього подвижника віри православної.

Складні це були часи для вірян. Однак ігумен Павло так віддано і щиро служив людям і Богу, що за милосердя до старих людей став героєм нарису у «Псковській правді». До нього приїжджали кореспонденти столичних журналів «Нечорнозем'я», «Наука і релігія», «Сельская новь». Фотохроніка ТАРС розповсюдила по Радянському Союзу серію фото про його незвичайну парафію. Центральна студія документальних фільмів (режисер Зінаїда Тузова) створила прекрасну стрічку «О земном и небесном». Цей фільм потім демонстрували в багатьох країнах світу...

Його життєвий шлях, ставлення до моральних цінностей, активна релігійна діяльність змусили навіть атеїстів визнати його як першокласного священника, справжнього духовного героя.

*Арефа Блажей,
начальник штабу 37-ї армії*

Село Стара Ушиця (нині Кам'янець-Подільського району Хмельницької області). Родючі землі, м'який клімат. Село захищене від вітрів високими берегами Дністра та Ушиці.

Серед такої розкішної природи людина повинна бути щасливою. Саме тут в 1902 р. народився хлопчик, якому дали незвичне для цих місць ім'я Арефа. В «Библейской энциклопедии» за 1891 р. це ім'я перекладається як «добродетельный» (добродіє). Було двоє Ареф у давній історії. Цар сирійський, тесть Ірода Антиппи, володар Дамаска. Коли апостол Павло перебував у цьому місті, то Арефа Сирійський хотів схопити його. Проте апостола віряни спустили в кошику з вікна по міській стіні й так урятували.

Другим Арефою був цар аравійський кочового племені наватейв.

Зрозуміло, що у хлопчика з таким незвичним ім'ям повинна була бути і незвична доля. Нині вже невідомо з якої причини родина Блажей переїхала на територію нинішнього Крижопільського району. З її проживанням тут пов'язані дві адреси: село Красносілка і село Зеленянка.

Краєзнавець Б. Г. Віца розповідає, що на правому березі Кам'янки, приблизно за 1 км від Зеленянки, був курінь лісника Костянтина Блажея, де жив він з родиною. Дід Бориса Григоровича Яків Малютяк був ветеринаром. До нього часто звертався лісник Блажей по допомогу в лікуванні худоби. Родина лісника шила взуття у дядька Б. Г. Віци — чоботаря Йосипа. Дитинство дітей лісника минуло на Задах. Так називалась південно-західна частина Зеленянки. Десь до 1930 р. Блажеї виїхали з куреня, і лісником став Коберник (Коперник). Виїхали вони, за словами Б. Г. Віци, до Красносілки.

У 1927 р. тут споруджено ставок-саджавку. В 1928 р. збудовано початкову школу, клуб на 150 місць. Красносілка не була такою мальовничою, як Стара Ушиця, і не такою давньою.

Але легенда про походження села здалась Арефі не менш цікавою, ніж давньогрецькі міфи. В середині XVIII ст. на шляху, який ішов на південь, до Чорного моря, стояла корчма. Там торгувала гарна, чорноволоса єврейка. А село почали називати Жидівка...

В 1924 р. Арефу було призвано в Робітниче-селянську червону армію. Служити йому було легко. І ось чому. В селах Зеленянка і Красносілка існував специфічний тип суспільного зв'язку. Головним його компонентом було безпосереднє, щоденне, постійне спілкування віч-на-віч. Спостереженню, оцінці й контролю підлягали всі дії особи, всі її риси.

Які людські риси Арефи Костянтиновича Блажея були потрібні в РСЧА? Чи так вони вже й відрізнялись від якостей уродженців Зеленянки і Красносілки?

Читаємо його характеристику в поданні на нагородження орденом Червоної Зірки: «Скромний, добре освічений і культурний командир, сумлінно ставиться до виконання службового обов'язку, не рахуючись з часом і особистим відпочинком».

Але такі ж риси плекали в селян і громад Зеленянки та Красносілки. Більше того, ці риси сільський спосіб життя й формував. Вони допомогли Арефі повністю адаптуватись до не легкої служби в армії. В 1926 р. А. Блажей знову повертається в армію. В 1939 р. він стає членом ВКП (б).

У Великій Вітчизняній війні брав участь з першого дня — з 22 червня. В районі Мостиськ Дрогобицької області майор А. К. Блажей був посланий для налагодження зв'язку з частинами 6-ї армії. Виконуючи завдання, пробираючись через розташування противника, був поранений осколком у голову. Незважаючи на важке поранення, стікаючи кров'ю, продовжував виконувати завдання командування.

У перший день війни Арефа Костянтинович передав командувачу 8-го механізованого корпусу, генерал-лейтенанту Д. І. Рябишеву наказ командувача Південно-Західного

фронту М. П. Кирпоноса здійснити 120-кілометровий нічний марш в район Львова для переходу в розпорядження командування 6-ї армії І. Н. Музиченка.

А що в цей день робив молодший брат Арефи Костянтиновича Григорій? Читаємо в книзі Миколи Гринчука «Орли вмирають у польоті» щоденник Григорія: «22 червня ми поїхали з Соколівки в Крижопіль на залізничний вокзал. У Крижопіль прибули о 10-тій годині ранку. Вихідний день. Люди, одягнені святково, гуляють по місту. Ми зайшли в залізничний ресторан, поснідали. Я взяв мамі (дружині. — Авт.) квиток на поїзд і о 13-й годині дня мама поїхала до Вінниці, гостювати до дяді Васі, який працював інженером на одному з заводів.

Повертаючись з вокзалу, звернув увагу, що біля гучномовця, який висів біля ресторану в центрі міста, зібралося багато людей.

По радіо виступав В. М. Молотов. Він заявив, що о 4-й годині ранку, цього ж 22 червня 1941 року німецькі фашисти без оголошення війни напали на нашу Вітчизну... Давно закінчився виступ Молотова, але люди не розходилися і промовляли: «Війна — це горе... Що ж воно буде?».

Через два тижні Григорія призывали до лав Червоної армії. Він стає командиром протитанкової гармати 56-го артполку.

А де тоді був старший брат Арефа? Відступав з боями в складі 26-ї армії і потрапив в оточення. Увечері 25 вересня передав командувачу, генерал-лейтенантові Ф. Я. Костенку дані про прорив німецьких військ на околиці Оржиці (населений пункт у Полтавській області. — Авт.), після чого Костенко вирішив іти на прорив.

Сам Арефа Костянтинович виходив з оточення, зібравши й очоливши групу з 23 бійців і командирів. Приєднався до 47-ї дивізії генерал-майора Сидельникова, став начальником штабу і разом з ним вивів дивізію з оточення, в тому числі 96 поранених, а також матеріальну частину. Після виходу з оточення, в жовтні 1941 р., А. К. Блажея призначили начальником опера-

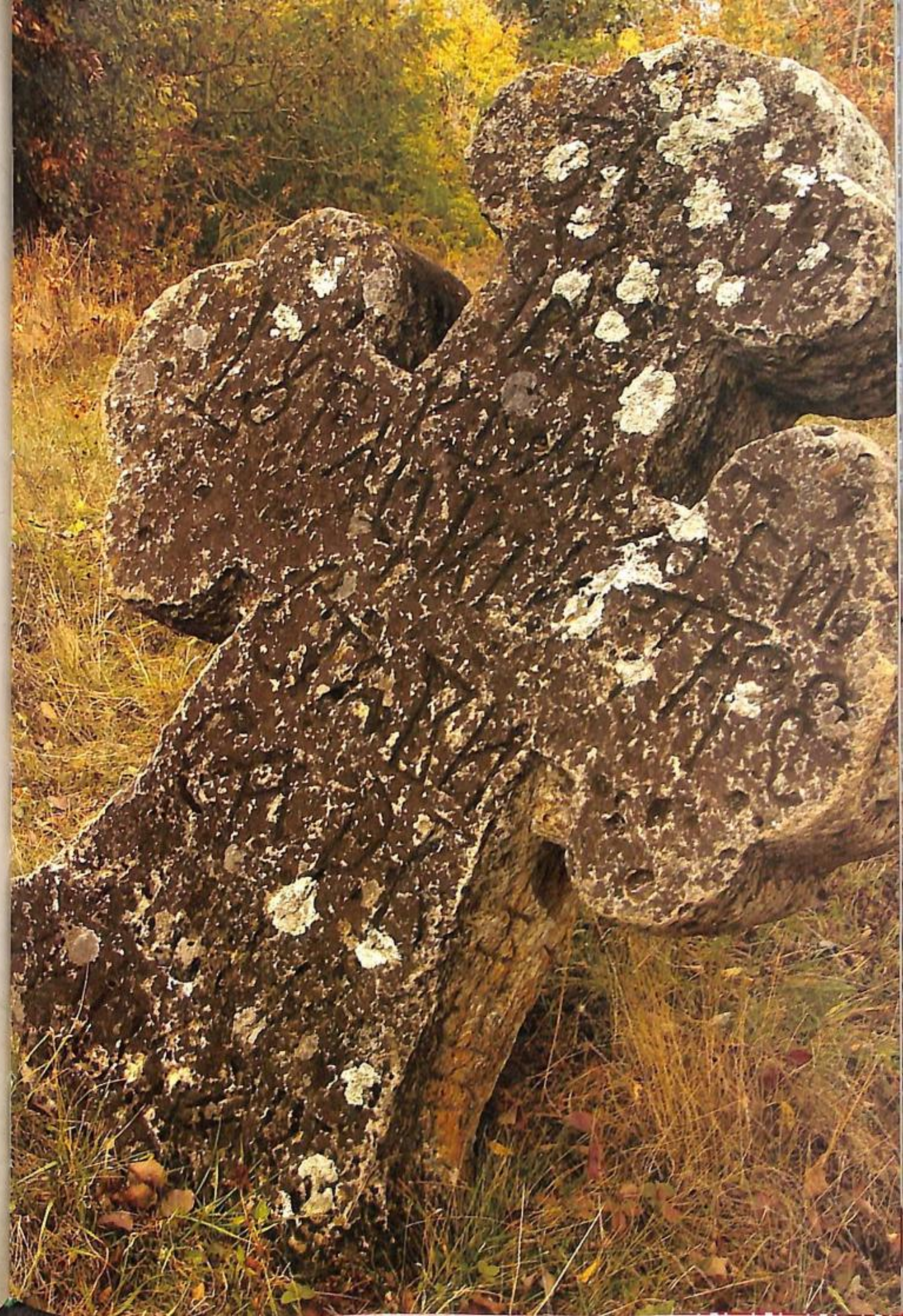
тивного відділу 37-ї армії.

18 жовтня 1941 року коло містечка Сахновщина Григорій Костянтинович був «дуже важко поранений в ноги». Зі щоденника: «Бачу, як фашисти доколюють або добивають наших поранених бійців. Та, на щастя, убивці до мене не дійшли. Змоклий, стікаючи кров'ю, я пролежав до пізнього вечора».

В липні 1943 року полковника Арефу Костянтиновича Блажея було призначено начальником штабу 37-ї армії. У червні 1944 р. йому було присвоєне військове звання генерал-майора, а в 1949 р. - генерал-лейтенента. Він обіймав цю посаду до кінця війни. В складі армій визволяв Вознесенськ, Роздільну, Тирасполь, Бендери.

37-ма армія, начальником штабу якої був Арефа Костянтинович Блажей, наступала на головному напрямку 3-го Українського фронту. Одних лише полонених армія взяла 29 484 осіб. Було розгромлено вороже угруповання «Південна Україна», визволено народи Румунії і Болгарії.

Таким чином, Арефа зеленянський здійснив те, чого не могли здійснити ні Арефа сирійський, ні Арефа аравійський. А отже, саме він може з повним правом називатись «доброчесним».

Такий був час ...
Спогади Василя Івановича Хімея

Хімей Іван з дружиною Ганною та сином Василем, 1931 р.

Народився 21 квітня 1929 р. в селі Зеленька в досить заможній на той час родині. Батько Хімей Іван Миколайович, 1900 року народження, був освіченою людиною, перед війною працював керівником об'єднання кафе, які функціонували на станціях Вапнярка, Крижопіль, Рудниця, Попелюхи. В перші дні війни був мобілізований і виконував обов'язки воєнкома Крижопільського району. Зважаючи на стрімкий наступ німецьких загарбників, було прийнято рішення про евакуацію працівників райвійськкомату разом із документами на схід. Евакуація відбувалась підводами. Я ходив провадити батька до «Марини» (площа в Крижополі, де сходились вулиці 9 січня, Леніна, Заболотного. Назва походить від імені жінки, яка працювала в магазині поруч). Більше я батька не бачив...

Матері, Хімей Ганні Ананьївні, вже після війни прийшла звістка про те, що її чоловік зник безвісти. Тільки у 2011 р. сім'я дізналася, що батько потрапив у полон в 1942 р. і помер у 1943 р. в концтаборі на території Німеччини. Хоча пригадую, як моя мати до останнього дня свого життя сподівалася, що це помилка і чоловік повернеться.

Трішки пам'ятаю 1933 рік. Як зараз бачу двох дівчаток з Херсонської області, які повмирали під панською хатою. На Херсонщині була страшніша голодовка, ніж тут.

Питаєте, де була панська хата? Там, де нині живе Жора Маціборчук. Там все було панське. Панське — означає пана Турковського. Потім роздали землю людям.

Головою сільської ради був Маціборчук Іван. Пізніше головою сільради став Франчук Яким. Важко йому було. Сина спалили, жінка постраждала. Церква була, до приходу румунів працювала.

Коли прийшли німці в липні 1941 року, щось страшне робилося. За Зеленьку три дні бій ішов. Ми сиділи в погребі у Ніколова Дем'яна. «Куба» згоріла. Що таке «Куба»? Це та ву-

лиця, яка йде від церкви до Козакової долини. Наші запалили. Потім червоноармійці перейшли в Зелену Діброву.

Пам'ятаю маленьку гармату. Багато людей намолотили. Мій дід закопав двох солдатів. А там, де клин розплідника, коло «чавунки» («чавунка» — залізниця. — Авт.), було німецьке кладовище. Березові хрести, на них — німецькі каски. Німецьке кладовище було й на території Крижопільської школи № 1, в кутку, з боку пошти.

Тяжко було після війни в Зеленянці. Коровами орали, вручну поле копали. Наробилися, наголодувалися. Я теж ходив на роботу. Тих, хто працював, годували баландою.

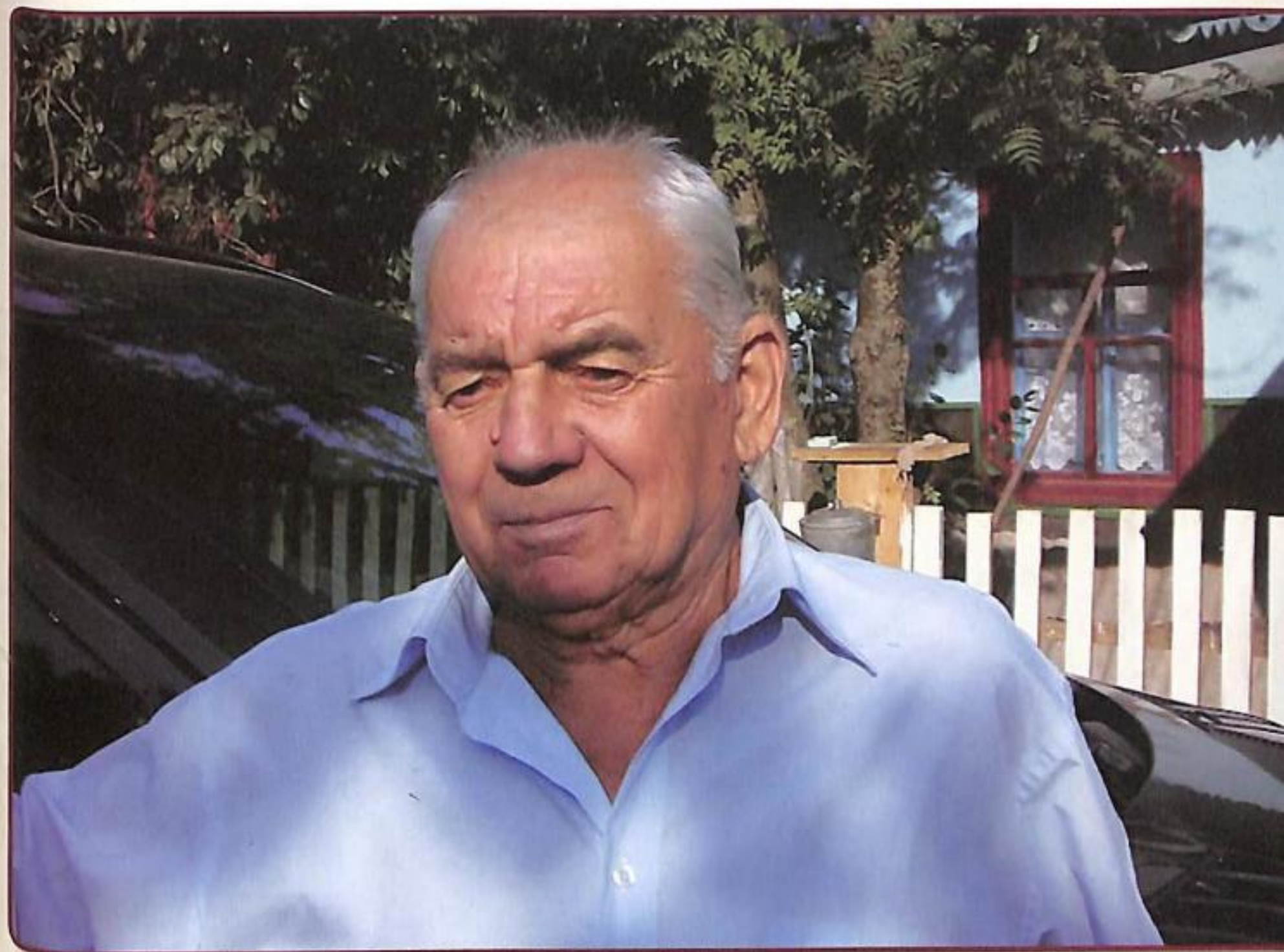
При румунах старостою був Плаксій Гаврило. Людям шкоди він не робив. За румунів ще можна було щось украсти. А при наших красти було небезпечно. Явдоха прив'язала до штанів два кілограми кукурудзи. Отримала за це два роки в'язниці. Павло Піліновський за крадіжку отримав вісім років і відсидів. Був такий Боев, уповноважений Крижопільського раймінзагу. Він силоміць відібрав у колгоспника А. Хімея поросну свинку лише за те, що той до 1 червня не зміг повністю сплатити натуральний податок і залишився винний державі 3 кг м'яса, 51 л молока і 73 штуки яєць.

Розкажу вам цікавий факт. Син Якіма Франчука був у німецькій армії. Десь перед відступом румунів з'явився в селі. Казав людям: «Вам дадуть наказ вивозити хліб, не вивозьте». Був одягнутий у німецьку форму.

Мій батько до війни працював у Крижопільському районному фінансовому відділі. Там, де до війни стояла єврейська школа (цегляний одноповерховий будинок напроти триповерхового будинку школи № 1), був другий військкомат. Там тато проводив мобілізацію. Євдоким Чорний тільки женився. Був мобілізований, але повернувся назад. Батько йому каже: «Брате, ти не чуди. Я відправляю тебе в другу частину». З війни Євдоким не повернувся.

(З «Книги пам'яті України. Вінницька область»: Чорний Євдоким Євтихійович, 1914 р. н., українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 10.08.44 р.).

Пригадую голод 1946—1947 років. Жителі Зеленянки переживали ці роки по-різному: ті, хто мав власну худобу і горо-

Василь Іванович Хімей біля власної оселі

дину, голод відчували не так сильно. А найбільш змушені були їздити по хліб у західні області України. Ці поїздки не завжди були безпечними. На них нападали з метою пограбування, кидали під поїзд. На станції Жмеринка під колеса потяга штовхнули жителя села Зеленянка Сергія Демчука. Там він утратив ногу. Так звані «ключники» кидали мотузки з гаками на дах

потяга і стягали з нього тих, що поверталися з продуктами додому. «Свої» були страшніші, ніж фашисти.

Треті рятувались тим, що давала природа, — ягодами, грибами, фруктами, які сушили і коптили у власних сушарках.

Радянську владу в Зеленянці після війни очолювали Очеретний, Ходацький, Грушевський, Тит Васильович Лозовський, Костянтин Антонович Гребенюк, Пантелеймон Онуфрієвич Корчовий. Сільська рада розміщувалася в селі Зеленянка, до складу якої входило два колгоспи — імені Ворошилова (село Зеленянка) та імені Карла Маркса (село Красносілка).

Голів колгоспу в Зеленянці я пам'ятаю. У 50-х рр. головою

Народна артистка України Оксана Пекун вітає Василя Івановича Хімея з 90 -літтям

колгоспу був Олійник. Потім його вся родина виїхала в Находку.

Потім був Іван Дмитрович Охота. Секретар райкому партії Василь Софронів Бойчук його не злюбив. Тому і вигнав. Охота добивався машини в колгосп, а Бойчук віддав машину родичу.

Добрый і господарський був керівник, нікого не ображав. Десять років був головою колгоспу і в Зеленянці, і в Красносілці. А Олійник теж добру пам'ять про себе залишив — той ставок, що в центрі села. Копали його росіяни-старообрядці з села Шура-Копіївська в Тульчинському районі. Вони розробили цілу технологію копання, очищення і утримання ставків. Для цього вони привезли з собою спеціальні вози та інструменти. Наприклад, на лопату, призначену для копання ставу, старовір міг взяти від 20 до 25 кг землі й кинути на віз. Можна тільки здогадуватись, яку фізичну силу мав робітник! Майстрів земляних робіт називали грабарями, а їх заняття — грабарками. Я не знаю, скільки їм платили. Один чоловік з Молдовії роказував мені, що за робочий день молдованину платили 3—4 леї, а старовіру — 5—6 леїв. Прізвища деякі пам'ятаю: Кисельов, Задачин, Колодєєв. У них тоді в кожного лазня була у дворі.

Добре слово хочу сказати і про пана Турковського. Він тримав у Зеленянці «шкулку» — розплідник, один з перших в нашому регіоні. На колінах лазив і пасинкував помідори. Шкода було його — він каторжно працює, а інші пани приїдуть і кохаються з його жінкою.

В 1961 р. колгоспи ім. Карла Маркса (Красносілка) та ім. Ворошилова (Зеленянка) об'єднали в одне господарство — колгосп ім. Карла Маркса. Головою сільської ради був Павло Олексійович Волощук. Набагато краще зажили селяни. В 1962 р. колгоспники виростили гарний урожай зернових.

У селі було збудовано 4 типові корівники, шестирядний свинарник, конюшню, дитячі ясла, хати колгоспників майже всі перекрилися залізом та шифером.

У 1963 р. було розпочато будівництво нового Будинку культури. Його директором став Олексій Фокович Побережний, який пропрацював на цій посаді не один десяток років. В 1964 р. до Зеленянської сільської ради було приєднано від Ставецької сільської ради Піщанського району село Залісся. Велика робота

Зеленянські музиканти

проводилась сільською радою (голова — Кизлюк Олександр Васильович, секретар — Крива Євгенія-Филимонівна) спільно з секретарем партійної організації Доляком Григорієм Степановичем, щоб залишити молодь у селі. Правління колгоспу юнакам, які поверталися з армії, виділяло грошову допомогу.

Потім головою колгоспу став Микита Якович Діброва, який більше тридцяти років пропрацював на зеленянській землі. Великою опорою в фінансових справах для нього був головний бухгалтер М. В. Гуцол. В березні 1985 р. Микита Якович передав керівництво господарством своєму водію Миколі Леонтійовичу Лозовському, який закінчив Уманський сільськогосподарський інститут.

У ті роки Зеленька славилася своїм духовим оркестром. Пам'ятаю, як в березні 1944 р. зеленянці йшли на війну, то грали

самі собі. Лунали єврейські, молдавські, українські й російські мелодії.

Пригадую, як музиканти приходили на весілля, буденні та прості, в не зовсім почищених від куряви чоботях і в селянській одежі, спілкувалися звичайною мовою, але коли починали грати, то ставали справжніми чарівниками.

Досі важко собі уявити, як могли ті пальці, огрубілі від тяжкої сільської праці, як могли ті губи, обпалені вітром, добувати з якогось куска жовтого металу (інструментів) звуки, які змушували людей і сміятись, і плакати. Вони своєю музикою входили, ні, вривалися в наші душі без стуку, робили з нами все, що хотіли. А хотіли одного: щоб ми були кращими і добрішими.

Як не згадати вас: Маціборчук Георгій Гаврилович, Малютяк Борис Анатолійович, Франчук Василь Федорович, Франчук Михайло Пилипович, Богачук Михайло Іванович,

Гончар Іван Мефодійович, Хімей Михайло Онуфрійович, Кривий Микола Петрович — труба; Телелим Олексій Максимович, Скорук Олексій Андрійович, Скорук Іван Андрійович, Сліпенчук Михайло Степанович — баритон; Гаврилюк Микола Іванович — тенор; Маціборчук Володимир Георгійович, Лозовський Петро Григорович, Побережний Василь Якович,

Зеленянські музиканти

Чернега Іван Григорович — альт; Лозовський Анатолій Пилипович, Поліщук Дмитро Іванович, Демчук Василь Теодосійович — барабан.

Керівником духового оркестру був Василь Якович Голодюк (1917—1986 рр.). Обійняв посаду капельмейстера в 1959 р. Брат Василя Яковича, Леонід, теж був капельмейстером.

Питаєте про мене? Я чотири класи закінчив. Після війни не вчився, не було коштів. На руках у мами були ще брат і сестра, отож брав лопату і поле копати йшов. Зате, коли попав в армію на строкову службу, — пиши, читай. Десять місяців був курсантом у полковій школі. Де служив? В Азербайджані. Мій старшина

— фронтовик. Видно, жалів мене. «Будешь в каптьорке», — сказав. Місцеве населення не дуже добре до нас ставилось. Офіцери казали: «По одному не ходіть». Потім командир викликав мене і каже: «Ти солдат тямущий. Приймай отделение». Так я попав у важку артилерію.

Проводились військові навчання. Майор Топорков мене викликає і каже: «Будуть стрільби. Ти станеш наводчиком». А кожний снаряд — пара хромових чобіт. Прийшов генерал, став з біноклем. Видали нам 3 снаряди. Ціль номер 1. Вогонь. Пошкодження. Ціль № 2 — дзот. Вогонь! Дим пішов. Капітан лиш усміхається. А толк він знав — війну пройшов. Нарешті, ціль № 3 — танк. Лиш дрантя полетіло.

За успішні стрільби, за хорошу службу я отримав відпустку. Приїхав у місто Євлах, за величиною десь таке, як Крижопіль. Річка Кура, старовинна фортеця, пальми... Залізнична станція гарна, з червоним куполом угорі, скоріше на палац чи на церкву схожа... Двоє діб їхав до Ростова. А ось і Крижопіль. Пішов навпрошки, через поле, яке колись пани в карти програли.

Дома був дев'ять діб. Був, але не набувся. Повернувся в армію. Там почув про смерть Сталіна.

У 1955 р., після чотирьох років служби в армії, демобілізувався. Хоч і були пропозиції продовжити служити, однак мріяв повернутися в рідну Зеленянку, де на мене чекали мати та молодші брат і сестра.

Після служби в армії працював у колгоспі. Важкі були часи: доводилося працювати і в тракторній бригаді, і в тваринництві. Але найбільше подобалося займатися рослинництвом, садівництвом. Багато років віддав садово-городній бригаді, яку тривалий час очолював. Обробляли більше 100 га поля, де вирощували помідори, огірки, перець, цибулю тощо. У селі були свій виноградник, баштан, сад.

Дружно жили односельці в 70—80-х рр. В селі побудували великий клуб, де діяли самодіяльний театр, духовий оркестр,

гуртки художньої самодіяльності, шаховий клуб, більярд. Дуже поширеною в нашому селі була толока. Таким способом було побудовано в селі декілька десятків будинків.

З дружиною, Євгенією Марківною, вже більше 60 років разом. Маємо двох дітей — дочку й сина. І хоч діти вже багато років зовуть нас переїхати до них, ми живемо в Зеленянці, де все рідне і зрозуміле — і люди, і город, і річка, і ставок. А який у нас чудовий сосновий ліс довкола села! Діти та онуки часто приїжджають. Та й їхні друзі нас не забувають. Особливо вдячні родинам Снігурів — Миколі та Олександрі з Крижополя, Ревегам — Анатолію та Олені, Івану Тимофійовичу Нескородюку, Володі Дрогобецькому, отцю Петру (настоятелю сільського храму Іоанна Богослова), медичній сестрі Вікторії Гирбі, Михайлу Присяжнюку та його родині, Олені Малютяк та багатьом іншим добрим та щирим людям — нашим землякам.

...Завжди намагався жити по правді, у злагоді з сумлінням. І ніколи не нарікав на долю. Нікого не засуджую. Розумію — такий був час...

Історія зеленянського роду Хімеїв

*О роде мій прекрасний
«Родина, родина від батька й до сина.
Від матері доні добро передам.
Родина, родина – це вся Україна.
З глибоким корінням, з високим гіллям»
(Вадим Крищенко)*

Пізнання свого родоводу, як кажуть, генеалогічного дерева, є одним із найважливіших життєвих завдань то байдужість до цієї справи свідчить про слабкість духу та життєвої сили.

Певний інстинкт змалку змушує дитину розпитувати у батьків та старших родичів про своє коріння. Перекази про долю пращурів неодмінно викликають захоплення й западають у душу і добре запам'ятовуються, бо потребують передачі нащадкам.

Генеалогія споконвіку була окремою галуззю історичної науки. Вона має відпрацьовані критерії, принципи і методику. Дуже часто в минулому генеалогічні розвідки мали стратегічне значення для долі країн і навіть континентів. Генеалогічні розшуки, які неодноразово ставали об'єктом фальсифікацій, завжди проводилися на замовлення представників аристократії й ніколи не стосувалися соціальних низів.

Абсолютна більшість громадян нашої країни мають сільське коріння від діда-прадіда. На святій українській землі вони століттями зустрічали перший день, будували своє життя, засівали її потом і кров'ю, а згодом ішли в неї. Про них не складали

героїчних од, їм не ставили пам'ятників, окрім хрестів. Однак основні віхи їх життя чітко фіксували священники у спеціальних церковних книгах. Саме завдяки цьому можна побудувати дерево роду і передати цей почин прийдешнім.

Принагідно треба мати на увазі, що родова пам'ять в Україні була суттєво вкоріненішою, ніж у Московщині. Прізвища українських селян століттями писалися з іменем та по батькові. Натомість три чверті російських селян до середини ХІХ століття писалися «Йван Петров сын». Іванами Петровими вони стали значно пізніше.

Можна лише здогадуватися, чому в радянські часи не пропагувалося захоплення родовідними дослідженнями. Натомість нині переважна більшість відвідувачів читальних залів державних архівів у графі «мета дослідження» пишуть: «родовід».

Ми хочемо на прикладі вивчення родоводу однієї з зеленянських родин розкрити історію нашого народу — історію звичайних селян, які прагнули саморозвитку, які хотіли забезпечити працею майбутнє дітей, які формувалися як українці і своїм розвитком впливали на розвиток своєї «малої батьківщини». Крім того, на даному історичному матеріалі ми хочемо заохотити кожного українця до пошуку походження свого роду, розуміння його формування під впливом соціально-економічних процесів. І головне — для того, щоб дати відповідь прийдешнім поколінням на запитання: «Хто ми такі? Чому ми такі? Як нам поводитися?».

Це звичайна українська родина, родина одного з авторів цієї книжки В. Хімея, яка проживає в Зеленянці протягом 300 років. Однак, перш ніж розпочати виклад віднайдених даних, слід дізнатися історію «малої батьківщини» і звідки на крижопільській землі з'явилися Хімеї.

Тут слід зробити зауваження про необхідність свідомого повторення частини наукових матеріалів про історію села

Зеленянки, яку ми будемо розглядати в контексті розкриття історії зеленянського роду Хімеїв.

Відомості про Зеленянку є не лише в Державному архіві Вінницької області. Це пов'язано з тим, що значна частина архівних матеріалів колишніх адміністративних утворень Брацлавського воєводства, Брацлавської губернії, Брацлавського намісництва та Бершадського і згодом Ольгопільського повіту Подільської губернії, до яких належало село, зберігалася в губернському центрі — Кам'янці-Подільському і, відповідно, становила неподільні фонди Держархіву Хмельницької області. Великий масив польських метричних книг Поділля за XVIII століття зберігається в Центральному державному історичному архіві м. Києва.

Відомо, що на цьому місці люди селилися ще за часів існування трипільської культури, можливо, і безліч разів потому. Однак перша письмова згадка про містечко Zielone, що згодом дало назву селу, є в списку маєтків Станіслава Конєцпольського, складеному в 1676—1679 рр. (Микола Крикун. Брацлавське воєводство у XVI—XVIII століттях. Статті і матеріали. — Львів, 2008. — С. 224).

Архівні матеріали давнього походження є величезною рідкістю. Це пов'язано з тим, що Брацлавське воєводство було південним кордоном Речі Посполитої, воно потерпало від постійних набігів татарських орд. І не тільки кримських. До 1780-х рр. із Брацлавщиною межувала Єдисанська орда — васал Туреччини. Розташоване на вододілі Дністра та Південного Бугу поселення, що стало у XVIII ст. Зеленянкою, стояло безпосередньо на одному з найбільш сумнозвісних «чорних шляхів», торованих ординцями для нападів на Поділля, Волинь та Західну Україну — Кучманському, і перебувало в постійній небезпеці. Воно було настільки невеликим, що на польській карті 1772 р. його не зазначено. Зате добре видно Кучманський шлях (Юрій Легун, Олександр Петренко. Ревізійний

перепис населення 1795 р.: Брацлавська губернія. — Вінниця, 2003. — Арк. 104).

Найбільших потрясінь і людських втрат зазнало Брацлавське воєводство під час Польсько-української війни 1648—1654 років та Руїни, яка настала після смерті Богдана Хмельницького. Вершиною лихоліття для краю стала Польсько-турецька війна 1672—1678 рр., внаслідок якої Польща втратила фактичний контроль над цією територією. До кінця XVII ст. південна Брацлавщина фактично збезлюдніла. Тоді ж майже повністю були знищені й документи місцевих адміністративних установ, судів, церков і монастирів. Скоріш за все, зникло і Зелене.

Тільки від 1715 р. починається останній період польського панування на Побужжі. З цього року й упродовж першої половини XVIII ст. польська адміністрація та магнати провадили нову колонізацію південних кресів королівства, здебільшого переселяючи на спустошені землі із застосуванням податкових пільг та примусу посполитих переважно з воєводств Руського (Галичина) та Волинського, про що згадують окремі дослідники історії Поділля. Це також підтверджується і рухом на ці землі дрібної прикарпатської шляхти, про що залишилося достатньо документів.

Саме відтоді починається історія Зеленянки. Прізвища жителів села: Франчуки, Голодюки, Вихристюки, Кічуки, Малютяки та, власне, і Хімеї — яскраво свідчать про галицьке походження.

Архівні відомості про давню історію Прикарпаття, звідки на нові землі вирушили Хімеєві односельчани, розпорошені між Україною, сучасною Австрійською Республікою та Республікою Польща. Це великою мірою утруднює генеалогічний пошук. Однак слід пам'ятати, що населення Карпат є сталим упродовж багатьох століть, і тому прикарпатська гілка Хімеїв — основна, тому що має набагато глибше коріння.

Вперше на карті село Зеленянка фіксується у 1805 р. (Юрій

Легун, Олександр Петренко. Ревізійний перепис населення 1795 р.: Брацлавська губернія. — Вінниця, 2003. — Арк. 258). Цікаво відзначити, що упродовж майже півстоліття його населення мало досить малий приріст.

Переважна більшість наявної архівної інформації стосується метричних відомостей про жителів Зеленянки. Ці документи створювали дяки церкви Св. Іоанна Богослова, яка входила до 4-го благочинництва (благочинного округу) Подільської консисторії (метричні церковні книги, сповідальні розписи, ревізійні переписи тощо). За вказаними книгами при їх уважному і ретельному опрацюванні можна відтворити генеалогічне дерево роду упродовж принаймні 1794—1930-х рр. За ними також можна відтворити процес еволюції родів.

Оскільки в дореволюційний час владу передусім цікавила контрольна та ідеологічна функція церкви, на місцях в основному збереглися дані про сільські храми. Найповніший виклад історичних даних міститься у розвідці знаного подільського краєзнавця Юхима Сицинського. Наводимо витяг із книги: «Зеленянка село — розположено в долине при небольшой речке, впадающей в р. Днестр. Почва частью черноземная, частью глинистая. Старожилы говорят, что село основано в лесу, и первый поселенец, имевший здесь хутор и пасеку, назывался Иван Зеленецкий, от фамилии которого произошло название села. З. некогда принадлежала Пулавским, принимавшим деятельное участие в Барской конфедератки, чрез что они впади в громадныя долги, а вследствие этого имени их, в том числе и З., одно за другим стали переходить в руки арендных владельцев, из которых некоторые временно вступали во владение до выручки долга, а другие вступали в постоянное владение какою-нибудь их частью; в конце концов З. перешла в руки трех разных владельцев. Из настоятелей прихода с. Зеленянки известен Василий Чайковский своею заботливостью о приходской церкви; при нем произведена была

капитальная ремонтная работа церкви, устроен новый иконостас в церкви и построена новая колокольня. Церковной земли 43 дес. 720 саж., в том числе усад. 3 д. и сенокоса с лесом 10 д. 720 с. Прич. помещения строятся. Церк.-прих. школа открыта в 1864 году; в 1888 г. общество устроило для нее новый дом».

Факсимільне перевидання книги Ю. Й. Сицинського «Приходы и церкви Подольской епархии. Под редакцией священника Евфимия Сецинского. — Біла Церква: Вид. О. Пшонковський, 2008».

Додаткові дані про історію Зеленянки можуть міститися в таких виданнях, за хронологією:

Лобатинський С. М. Историко-статистическое описание приходов и церквей Брацлавского уезда Подольской епархии с историческим очерком Брацлавского воеводства. — Подольские епархиальные ведомости. — 1875. — № 11, 13, 19—22; 1876. — № 1, 3—5.

Шипович И. О. О границах бывшей Брацлавщины, исторической жизни в ней, отношений Брацлавщины и Подольи. — Винница, — 1914.

Сицинський Ю. Й. Нариси історії Поділля. — Винница, — 1927.

Винокур І. С. Історія Лісостепоного Подністров'я та Південного Побужжя. — Одеса, 1985.

Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX—XX ст.: Історіографія. Бібліографія. Матеріали. — Кам'янець-Подільський, 1993.

Петренко О. С. Брацлавське намісництво. — Вінниця, 2001.

Петренко О. С., Легун Ю. В. Ревізійний перепис населення 1795 р.: Брацлавська губернія. — Ч. 1: Бершадський повіт. — Т. 1. — Вінниця, 2003.

Крикун М. Г. Брацлавське воеводство у XVI—XVIII ст. — Львів, 2008.

Згідно з вищенаведеною інформацією, Хімеї мали з'явитися на Крижопільщині в сорокових роках XVIII століття, найвірогідніше, одночасно з іншими односельцями під час компактного переселення. 1744 рік, рік будівництва сільської церкви, може слугувати своєрідним початком історії нинішньої Зеленянки.

До дат, вказаних у метричних книгах, також слід ставитися ретельно. Вони вказані за чинним у тогочасній Російській імперії юліанським календарем. За ним різниця між тодішньою і сучасною системою дат становила: упродовж XVIII століття — 11 днів, XIX століття — 12 днів і в XX столітті до 1920 р. (за спільним узгодженням між фахівцями з генеалогії) — 13 днів відповідно. Тобто до вказаної в документі дати слід додавати зазначену кількість днів, приміром 1+12. Наприклад, запис 4 юлія 1860 р. відповідає 17 липня. Сучасна дата подається в дужках. Слід також мати на увазі, що запис про народження вносився в день хрещення або через певний час після цього обряду. Іноді різниця становила кілька місяців.

Також, що природно, увага концентрувалася на особах чоловічої статі — продовжувачах роду. Враховуючи велику дитячу смертність, записи про смерть зазвичай кількісно перевищують число народжених щороку, до уваги бралася лише інформація про народження.

Дослідники завжди звертають увагу на непоодинокі випадки перекручень у віці селян. Водночас існує ймовірність щодо неповного відображення народжень, шлюбів та смертей, хоча за це дячки несли серйозну, навіть кримінальну відповідальність. Однак ми повною мірою довіряємо столітнім чорнильним рядкам. Кожен запис — незаперечний факт, кожен аркуш — невідомий документ.

На основі опрацьованих архівних документів у Вінниці, Хмельницькому та Києві можна із впевненістю сказати, що всі зеленянські Хімеї є прямими родичами. Це встановлено за результатом перегляду сповідальних відомостей (переліку

селян, які ставали до сповіді), що зберігаються в Державному архіві Хмельницької області (Фонд № 315, опис 1, справи 6815 та 7864) по церкві Іоанна Богослова за 1802 рік. Хімеї **Григорій, Іван**, записаний **Хімейчуком**, та **Олексій** мають спільне по батькові — *Михайлов*. Будь-яких відомостей про Михайла в жодній з досліджених справ немає. Водночас жоден із братів не згадується в сповідальних відомостях за 1846 рік.

Виходячи з вказаного віку найстаршого брата — **Олексія** (рік народження виводиться — 1756) можна вважати, що найбільш вірогідним часом народження родоначальника **Михайла Хімея** є перша половина 1730-х років. Але слід мати на увазі, що підлітком-одинаком з похідною валкою він до Зеленянки навряд чи потрапив. На давньому зеленянському цвинтарі неодмінно мають лежати його батьки, які зважилися вирушити в нелегке і невизначене майбуття. Їх вік на час переселення, будемо вважати, становив 35—40 років. Отже, Хімеї Зеленянки гарантовано мають трьохсотлітню історію.

Надалі виклад родоводу набуває хронологічної послідовності. Перша за часом письмова згадка про Хімеїв у метричній книзі церкви Іоанна Богослова за 1794—1814 рр., що зберігається в Центральному державному історичному архіві, м. Київ (фонд № 224, опис 1, справа 408), датується 1796 роком. З урахуванням віку документів та певної унікальності самої справи наводяться всі наявні записи про Хімеїв.

1. На аркуші 5 є запис про народження сина **Онуфрія** у **Григорія Хімея** та його дружини **Катерини**, яке відбулося 21 червня за ст. стилем (2 липня) 1796 року.

2. Далі, на цьому ж аркуші, — запис про народження сина **Івана** в **Олексія Хімея** та його дружини **Софії**, яке відбулося через день, 22 червня за ст. стилем (3 липня) 1796 року.

3. На аркуші 9 — запис про хрещення 11 липня за ст. стилем (23 липня) 1798 року сина **Василя**, який народився в **Олексія Хімея** та його дружини **Софії**.

4. На аркуші 10 — запис про хрещення 29 січня за ст. стилем (10 лютого) 1799 року дочки **Агафії**, яка народилася в **Івана Хімея** та його дружини **Катерини**.

5. На звороті аркуша 12 — запис про народження сина **Йосипа** в **Олексія Хімея** та його дружини **Софії**, яке відбулося 15 вересня за ст. стилем (28 вересня) 1800 року.

6. На аркуші 13 — запис про народження сина **Симона** в **Івана Хімея** та його дружини **Ганни**, яке відбулося 10 травня за ст. стилем (23 травня) 1801 року. Через два роки **Іван Хімей** встиг овдовіти та вдруге одружитися.

7. На звороті аркуша 13 — запис про народження дочки **Христини** у **Григорія Хімея** та його дружини **Катерини**, яке відбулося 24 липня за ст. стилем (6 серпня) 1801 року.

8. На звороті аркуша 52 — запис про шлюб сина **Михайла Хімея** — **Матвія** та **Євдокії Олексіївни Шевчук**, який відбувся 27 жовтня за ст. стилем (9 листопада) 1801 року. Це єдина згадка про четвертого **Михайлового** сина **Матвія**. Більше ніде про нього, його сім'ю чи дітей записів немає.

9. На аркуші 16 — запис про народження сина **Федора** в **Олексія Хімея** та його дружини **Софії**, яке відбулося 16 травня за ст. стилем (29 травня) 1803 року.

10. На звороті аркуша 16 — запис про народження сина **Івана** в **Івана Хімея** та його дружини **Ганни**, яке відбулося 14 вересня за ст. стилем (27 вересня) 1803 року.

11. На аркуші 17 — запис про народження сина **Амвросія** у **Григорія Хімея** та його дружини **Катерини Євстафіївни**, яке відбулося 2 березня за ст. стилем (15 березня) 1804 року.

12. На аркуші 19 — запис про народження сина **Лаврентія** в **Івана Хімея** та його дружини **Ганни Михайлівни**, яке відбулося 10 серпня за ст. стилем (23 серпня) 1805 року.

13. На звороті аркуша 22 — запис про народження сина **Івана** у **Григорія Хімея** та його дружини **Катерини Євстафіївни**, яке відбулося 30 січня за ст. стилем (12 лютого) 1807 року.

14. На аркуші 24 — запис про народження сина **Микити** в **Івана Хімея** та його дружини **Марії**, яке відбулося 19 вересня за ст. стилем (2 жовтня) 1807 року. Знов **Іван** овдовів та втретє оженився.

15. На аркуші 32 — запис про народження сина **Нестора** у **Григорія Хімея** та його дружини **Катерини Євстафіївни**, яке відбулося 27 листопада за ст. стилем (10 грудня) 1809 року.

Порівнявши дані метричної книги та сповідальних відомостей, можна побачити певну невідповідність у віці вказаних дітей. Це наочне свідчення масового пасивного спротиву існуючій у той час подушній податі.

16. У метричній книзі церкви Св. Іоанна Богослова села Зеленьянка за 1826 рік, що зберігається в Державному архіві Хмельницької області (фонд № 315, опис 1, справа 7281), на звороті аркуша 678 є запис про народження сина **Антонія** в **Івана Івановича Хімея** та його дружини **Дарії Яківни**, яке відбулося 10 липня за ст. стилем (23 липня) 1826 року. Цей запис має важливе значення для дослідження прямого родоводу **Володимира Хімея**.

17. У сповідальних відомостях церкви Св. Іоанна Богослова за 1846 рік є лише записи про подружжя **Івана Олексійовича Хімея** та його дружини **Параскеви Миронівни** з племінником **Савою**, його дружиною **Марією** та дочкою **Наталією**, а також його брата **Івана Григоровича Хімея** з дочкою **Марією**.

18. Через декілька аркушів згадується **Микита Іванович Хімей**, його дружина **Пелагея Микитівна** та діти **Андрій**, **Євдокія** та **Агафія**.

Саме відсутність відомостей про інших Хімеїв становить певну інтригу в дослідженні родоводу. Аналіз наявних даних свідчить, що найімовірнішим батьком **Карпа Івановича Хімея** був **Іван Іванович Хімей**. Його відсутність разом із сім'єю у сповідальнику 1846 року — цілком природне явище. Не виключено, що **І. І. Хімей** з родиною перебував на заробітках,

наприклад, при якомусь із цукрових заводів, що почали будуватися на Поділлі. Водночас не слід знімати з уваги можливість прямих родинних стосунків з **Іваном Олексійовичем Хімеєм**.

Основний масив метричних книг церкви Св. Іоанна Богослова села Зеленианка зберігається в Державному архіві Вінницької області (ДАВО, фонд № 904, опис 24; фонд № Р-6129, опис 24). Саме завдяки метричним книгам можна простежити розвиток роду Хімеїв та родинних зв'язків з Малютяками, починаючи з 1858 року й упродовж наступних 70 років.

19. Першим у цьому ряду є запис на звороті аркуша 26 (ф. 904, оп. 24, спр. 3) про народження сина **Євмена в Карпа Івановича Хімея** та його дружини **Марії Семенівни**, яке відбулося 17 вересня за ст. стилем (30 вересня) 1858 року.

20. Причина, через яку увага приділяється запису на звороті аркуша 56 (ф. 904, оп. 24, спр. 3) про народження дочки **Тетяни в Йосипа Тимофійовича Верстюка** та його дружини **Килини Пантелеймонівни**, що відбулося 13 січня за ст. стилем (26 січня) 1860 року, наведемо далі.

21. На звороті аркуша 57 (ф. 904, оп. 24, спр. 3) є запис про народження сина **Тимофія в Євдокима Прокоповича Малютяка** та його дружини **Ксенії Григорівни**, яке відбулося 18 лютого за ст. стилем (2 березня) 1860 року.

22. На звороті аркуша 59 (ф. 904, оп. 24, спр. 3) є запис про народження сина **Миколи (прадіда) в Карпа Івановича Хімея** та його дружини **Марії Семенівни**, яке відбулося 9 травня за ст. стилем (22 травня) 1860 року.

23. На звороті аркуша 122 (ф. 904, оп. 24, спр. 3) — запис про народження дочки **Олени в Карпа Івановича Хімея** та його дружини **Марії Семенівни**, яке відбулося 18 травня за ст. стилем (1 червня) 1863 року.

24. На звороті аркуша 176 (ф. 904, оп. 24, спр. 3) — запис про народження сина **Олексія в Карпа Івановича Хімея** та його дружини **Марії Семенівни**, яке відбулося 12 лютого за

ст. стилем (25 лютого) 1866 року.

25. На звороті аркуша 203 (ф. 904, оп. 24, спр. 3) — запис про народження дочки **Катерини в Онуфрія Кушніра**, яке відбулося 19 листопада за ст. стилем (2 грудня) 1867 року. Долею їй випало стати ріднею **Малютяків**.

26. На звороті аркуша 247 (ф. 904, оп. 24, спр. 3) — запис про народження сина **Митрофана в Івана Григоровича Вовка** та його дружини **Марфи Хомівни**, яке відбулося 4 червня за ст. стилем (17 червня) 1869 року.

27. Дуже важлива інформація міститься в записі на звороті аркуша 141 (ф. 904, оп. 24, спр. 39) про смерть **Карпа Івановича Хімея** (дати життя 1824—1876), яка настала 18 грудня за ст. стилем (31 грудня) 1876 року.

28. На звороті аркуша 218 (ф. 904, оп. 24, спр. 39) — запис про народження дочки **Ганни в Юлії Йосипівни Пруської**, яке відбулося 3 лютого за ст. стилем (16 лютого) 1880 року. Їй також судилося поріднитися з **Малютяками** та **Хімеями**. Такі записи були доволі характерними упродовж ХІХ століття. Біля цього запису стоїть позначка «нез.». (народжені поза шлюбом) переслідувало людину майже все життя. Від початку ХХ ст. таких позначок не робили.

29. На звороті аркуша 47 (ф. 904, оп. 24, спр. 67) — запис про шлюб **Миколи Карповича Хімея** та **Тетяни Йосипівни Верстюк**, який відбувся 8 листопада за ст. стилем (21 листопада) 1882 року.

30. На звороті аркуша 65 (ф. 904, оп. 24, спр. 67) — запис про народження первістки дочки **Марфи в Миколи Карповича Хімея** та його дружини **Тетяни Йосипівни**, яке відбулося 8 липня за ст. стилем (21 липня) 1883 року.

31. На звороті аркуша 93 (ф. 904, оп. 24, спр. 67) — запис про народження сина **Никифора в Лаврентія Карповича Хімея** та його дружини **Теклі Іванівни**, яке відбулося 13 березня за ст. стилем (26 березня) 1884 року.

32. На звороті аркуша 126 (ф. 904, оп. 24, спр. 67) — запис про народження дочки **Євдокії** в **Миколи Карповича Хімея** та його дружини **Тетяни Йосипівни**, яке відбулося 1 квітня за ст. стилем (14 квітня) 1885 року.

33. На звороті аркуша 165 (ф. 904, оп. 24, спр. 67) — запис про народження сина **Матвія** в **Лаврентія Карповича Хімея** та його дружини **Теклі Іванівни**, яке відбулося 9 серпня за ст. стилем (22 серпня) 1886 року.

34. На звороті аркуша 175 (ф. 904, оп. 24, спр. 67) — запис про шлюб **Тимофія Євдокимовича Малютяка** та **Катерини Онуфріївни Кушнір**, який відбувся 18 травня за ст. стилем (1 червня) 1886 року.

35. На звороті аркуша 193 (ф. 904, оп. 24, спр. 67) — запис про народження сина **Антонія** в **Миколи Карповича Хімея** та його дружини **Тетяни Йосипівни**, яке відбулося 17 січня за ст. стилем (30 січня) 1887 року.

36. На звороті аркуша 18 (ф. 904, оп. 24, спр. 89) — запис про народження дочки **Ганни** в **Лаврентія Карповича Хімея** та його дружини **Теклі Іванівни**, яке відбулося 9 листопада за ст. стилем (22 листопада) 1888 року.

37. На звороті аркуша 47 (ф. 904, оп. 24, спр. 89) — запис про народження сина **Якова** в **Миколи Карповича Хімея** та його дружини **Тетяни Йосипівни**, яке відбулося 30 травня за ст. стилем (12 червня) 1889 року.

38. На звороті аркуша 89 (ф. 904, оп. 24, спр. 89) — запис про народження сина **Ларіона** в **Тимофія Євдокимовича Малютяка** та його дружини **Катерини Онуфріївни**, яке відбулося 6 липня за ст. стилем (19 липня) 1890 року.

39. На звороті аркуша 124 (ф. 904, оп. 24, спр. 89) — запис про народження сина **Порфирія** в **Лаврентія Карповича Хімея** та його дружини **Теклі Іванівни**, яке відбулося 26 лютого за ст. стилем (11 березня) 1891 року.

40. На звороті аркуша 167 (ф. 904, оп. 24, спр. 89) —

запис про народження дочки **Теклі** в **Олексія Карповича Хімея** та його дружини **Марії Юліанівни**, яке відбулося 9 червня за ст. стилем (22 червня) 1892 року.

41. На звороті аркуша 201 (ф. 904, оп. 24, спр. 89) — запис про народження сина **Мартина** в **Миколи Карповича Хімея** та його дружини **Тетяни Йосипівни**, яке відбулося 14 квітня за ст. стилем (27 квітня) 1893 року.

42. На звороті аркуша 206 (ф. 904, оп. 24, спр. 89) — запис про народження дочки **Горпини** в **Тимофія Євдокимовича Малютяка** та його дружини **Катерини Онуфріївни**, яке відбулося 23 липня за ст. стилем (5 серпня) 1893 року.

43. На звороті аркуша 238 (ф. 904, оп. 24, спр. 89) — запис про народження дочки **Олександри** в **Миколи Карповича Хімея** та його дружини **Тетяни Йосипівни**, яке відбулося 21 квітня за ст. стилем (4 травня) 1894 року.

44. На звороті аркуша 241 (ф. 904, оп. 24, спр. 89) — запис про народження сина **Онуфрія** в **Лаврентія Карповича Хімея** та його дружини **Теклі Іванівни**, яке відбулося 12 червня за ст. стилем (25 червня) 1894 року.

45. На звороті аркуша 22 (ф. 904, оп. 24, спр. 132) — запис про шлюб овдовілого **Олексія Карповича Хімея** та **Олени Кирилівни Томашевської**, який відбувся 22 січня за ст. стилем (4 лютого) 1895 року.

46. На звороті аркуша 48 (ф. 904, оп. 24, спр. 132) — запис про народження сина **Мартіяна** в **Тимофія Євдокимовича Малютяка** та його дружини **Катерини Онуфріївни**, яке відбулося 13 лютого за ст. стилем (26 лютого) 1896 року.

47. На звороті аркуша 52 (ф. 904, оп. 24, спр. 132) — запис про народження сина **Мефодія** в **Олексія Карповича Хімея** та його дружини **Олени Йосипівни**, яке відбулося 14 червня за ст. стилем (27 червня) 1896 року.

48. На звороті аркуша 60 (ф. 904, оп. 24, спр. 132) — запис про народження сина **Севастьяна** в **Митрофана Івановича**

Вовка та його дружини **Ганни Юліївни**, яке відбулося 27 листопада за ст. стилем (10 грудня) 1896 року. Даних про шлюб в метричній книзі знайти не вдалося.

49. На звороті аркуша 110 (ф. 904, оп. 24, спр. 132) — запис про народження дочки **Ганни** в **Миколи Карповича Хімея** та його дружини **Тетяни Йосипівни**, яке відбулося 1 серпня за ст. стилем (14 серпня) 1897 року.

50. На звороті аркуша 148 (ф. 904, оп. 24, спр. 132) — запис про народження дочки **Улити** в **Олексія Карповича Хімея** та його дружини **Уляни Йосипівни**, яке відбулося 15 липня за ст. стилем (28 липня) 1898 року.

51. На звороті аркуша 183 (ф. 904, оп. 24, спр. 132) — запис про народження дочки **Варвари** в **Тимофія Євдокимовича Малютяка** та його дружини **Катерини Онуфріївни**, яке відбулося 4 грудня за ст. стилем (17 грудня) 1898 року.

52. На звороті аркуша 190 (ф. 904, оп. 24, спр. 132) — запис про народження сина **Івана** в **Лаврентія Карповича Хімея** та його дружини **Теклі Іванівни**, яке відбулося 24 червня за ст. стилем (7 липня) 1899 року.

53. На звороті аркуша 5 (ф. 904, оп. 24, спр. 150) — запис про народження дочки **Анастасії** в **Миколи Карповича Хімея** та його дружини **Тетяни Йосипівни**, яке відбулося 10 лютого за ст. стилем (24 лютого) 1900 року.

54. На звороті аркуша 55 (ф. 904, оп. 24, спр. 150) — запис про народження сина **Терентія** в **Олексія Карповича Хімея** та його дружини **Уляни Йосипівни**, яке відбулося 10 квітня за ст. стилем (24 квітня) 1901 року.

55. На звороті аркуша 61 (ф. 904, оп. 24, спр. 150) — запис про народження сина **Івана** (дідусь В. Хімея) у **Миколи Карповича Хімея** та його дружини **Тетяни Йосипівни**, яке відбулося 3 серпня за ст. стилем (17 серпня) 1901 року.

56. На звороті аркуша 96 (ф. 904, оп. 24, спр. 150) — запис

про народження сина **Василя** в **Тимофія Євдокимовича Малютяка** та його дружини **Катерини Онуфріївни**, яке відбулося 7 березня за ст. стилем (21 березня) 1901 року.

57. На звороті аркуша 139 (ф. 904, оп. 24, спр. 150) — запис про народження сина **Георгія** в **Олексія Карповича Хімея** та його дружини **Уляни Йосипівни**, яке відбулося 7 квітня за ст. стилем (21 квітня) 1903 року.

58. На звороті аркуша 182 (ф. 904, оп. 24, спр. 150) — запис про народження дочки **Марії** в **Миколи Карповича Хімея** та його дружини **Тетяни Йосипівни**, яке відбулося 3 серпня за ст. стилем (17 серпня) 1904 року.

59. На звороті аркуша 218 (ф. 904, оп. 24, спр. 150) — запис про народження сина **Гаврила** в **Олексія Карповича Хімея** та його дружини **Уляни Йосипівни**, яке відбулося 13 липня за ст. стилем (27 липня) 1905 року.

60. На звороті аркуша 267 (ф. 904, оп. 24, спр. 150) — запис про народження дочки **Марії** (бабуся В. Хімея по лінії матері) у **Митрофана Івановича Вовка** та його дружини **Ганни Юліївни**, яке відбулося 21 жовтня за ст. стилем (4 листопада) 1906 року.

61. На аркуші 59 (ф. Р-6129, оп. 24, спр. 20) — запис про народження дочки **Тетяни** в **Івана Миколайовича Хімея** та його дружини **Ганни Ананіївни**, яке відбулось 25 липня 1925 року.

62. На аркуші 194 (ф. Р-6129, оп. 24, спр. 20) — запис про народження сина **Олекси** в **Онуфрія Лаврентійовича Хімея** та його дружини **Агафії Василівни**, яке відбулось 22 червня 1926 року.

63. На аркуші 16 (ф. Р-6129, оп. 24, спр. 72) — запис про смерть **Малютяк Катерини Мартіянівни** у віці 9 місяців, яка настала 21 січня 1929 року.

64. На звороті аркуша 2 (ф. Р-6129, оп. 24, спр. 72) — запис про народження дочки **Марії** в **Онуфрія Лаврентійо-**

вича **Хімея** та його дружини **Агафії Василівни**, яке відбулося 27 січня 1929 року.

65. На звороті аркуша 5 (ф. Р-6129, оп. 24, спр. 72) — запис про народження сина **Василя** (батька) в **Івана Миколайовича Хімея** та його дружини **Ганни Ананіївни**, яке відбулося 21 квітня 1929 року.

66. На звороті аркуша 11 (ф. Р-6129, оп. 24, спр. 72) — запис про народження дочки **Євгенії** (матері) в **Мартіяна Тимофійовича Малютяка** та його дружини **Марії Митрофанівни**, яке відбулося 3 грудня 1929 року.

67. На аркуші 43 (ф. Р-6129, оп. 24, спр. 72) — запис про народження сина **Михайла** в **Онуфрія Лаврентійовича Хімея** та його дружини **Агафії Василівни**, яке відбулось 21 листопада 1930 року.

68. На аркуші 104 (ф. Р-6129, оп. 24, спр. 72) — запис про укладання шлюбу між **Хімеєм Микитою Онуфрійовичем** та **Лозінською Марією Іванівною**, що відбулося 21 листопада 1931 року.

69. На аркуші 11 (ф. Р-6129, оп. 24, спр. 59) — запис про смерть **Малютяка Ларіона Тимофійовича**, яка настала 30 квітня 1932 року.

70. На аркуші 162 (ф. Р-6129, оп. 24, спр. 72) — запис про розірвання шлюбу між **Хімеєм Микитою Онуфрійовичем** та **Лозінською Марією Іванівною**, що відбулося 18 червня 1932 року.

71. На звороті аркуша 142 (ф. Р-6129, оп. 24, спр. 72) — запис про народження дочки **Катерини** в **Івана Миколайовича Хімея** та його дружини **Ганни Ананіївни**, яке відбулося 2 вересня 1932 року.

72. Страшний Голодомор, який завдав непоправної рани українському народові, не оминув родину **Малютяків**. На аркуші 18 (ф. Р-6129, оп. 24, спр. 59) — запис про смерть **Митрофана Івановича Вовка**, яка настала 9 вересня

1932 року. У причині смерті красномовний, і по-буденному страшний запис — «опух».

73. На аркуші 143 (ф. Р-6129, оп. 24, спр. 72) — запис про народження сина **Василя** в **Марка Тимофійовича Малютяка** та його дружини **Марії Митрофанівни**, яке відбулося 20 вересня 1932 року.

74. На аркуші 236 (ф. Р-6129, оп. 24, спр. 72) — запис про укладання шлюбу між **Плаксієм Юхимом Івановичем** та **Хімей Соломією Антонівною**, що відбулося 11 лютого 1933 року.

75. На аркуші 207 (ф. Р-6129, оп. 24, спр. 72) — запис про народження сина **Василя** в **Микити Онуфрійовича Хімея** та його дружини **Марії Іванівни**, яке відбулося 3 листопада 1933 року.

76. На аркуші 320 (ф. Р-6129, оп. 24, спр. 72) — запис про народження сина **Бориса** в **Івана Миколайовича Хімея** та його дружини **Ганни Ананіївни**, яке відбулося 25 липня 1934 року.

77. На аркуші 326 (ф. Р-6129, оп. 24, спр. 72) — запис про укладання шлюбу між **Лозовським Іваном Микитовичем** та **Вовк Февронією Митрофанівною**, що відбулося 9 вересня 1934 року.

Через брак часу не було досліджено метричних книг за 1907—1916 рр., які зберігаються у Вінницькому облдержархіві. Однак найбільш важливі родовідні дати внесено до наведеного переліку.

Останній, «радянський» період життєпису Хімеїв та пов'язаних із ними Малютяків дуже бідний документально. За двадцяти-тридцять років ХХ століття збереглося лише дві метричні книги. Дані з них подано в максимальній кількості.

Наступні метричні відомості про близький до нас час ще чекають передачі на зберігання до державних архівів, термін їх зберігання в архівах ВРАЦС — 75 років. Їх досліджувати наступникам.

В процесі вивчення родоводу Хімеїв докладено зусиль щодо встановлення долі Івана Миколайовича Хімея, 1901 року народження, який після мобілізації в 1941 році зник безвісти.

В межах двосторонньої співпраці з німецькими партнерами 12 квітня 2011 р. Служба безпеки України отримала від

Перший заступник Голови СБ України В. В. Хімей та посол ФРН в Україні Г. - Ю. Гаймзют під час церемонії передачі електронної бази даних на 150 тисяч радянських військовополонених (українців та осіб інших національностей) — уродженців України. 12 квітня 2011 року

Об'єднання «Саксонські меморіали в пам'ять жертвам політичного терору» (м. Дрезден, ФРН) оновлений варіант бази даних про радянських військовополонених, що загинули на території Німеччини під час Другої світової війни. Це дало підстави одному з авторів книги (на той час першому заступнику Голови СБ України, генерал-лейтенанту) В. В. Хімею звернутися з проханням розшукати відомості про його діда, що

зник безвісти під час Другої світової війни. Перші пошуки не дали позитивних результатів.

В процесі подальшого вивчення бази даних було встановлено, що радянський військовополонений Хімей Іван Миколайович, українець, народився 3 серпня 1901 р. в с. Зеленька Вінницької області, був зареєстрований під № 139092 у стаціонарному таборі для військовополонених рядового та сержантського складу Шталаг Х В (Stalag X B) і загинув 20 липня 1943 р. в таборі Вітцендорф (Wietzenhof).

На основі виявлених у мережі Інтернет даних було з'ясовано, що від 1941 р. на території, що нині входить до складу району Зольтау-Фаллінгбостель, федеральна земля Нижня Саксонія, Німеччина, діяв табір для військовополонених Шталаг Х В Вітцендорф (Stalag X B) (Wietzenhof). У липні 1941 р. туди доставили перших військовополонених. Приміщень для проживання спочатку не було. В'язні викопали собі землянки, пізніше побудували бараки. Жахливі гігієнічні умови й недостатнє харчування призвели до того, що в листопаді 1941 р. почалася епідемія сипного тифу. До весни 1942 р. понад 14 тис. полонених померли від голоду, холоду, сипного тифу та інших хвороб. Влітку 1942 р. табір Вітцендорф став частиною табору Шталаг Х В Зандбостель (Stalag X B Sandbostel), до серпня 1943 р. в ньому утримувалася незначна кількість радянських полонених. У 1942—1943 рр. з табору відбирали в'язнів на примусові роботи. Загалом там загинуло приблизно 16 тис. військовополонених.

Наводимо копію німецької «Персональної карти І. М. Хімея». Вона лаконічна і водночас надзвичайно інформативна. Єдине, що допущена помилка із роком народження. Хімей І. М. народився 3 серпня 1901 року.

221

німецьких дивізій, на допомогу яким були кинуті значні сили танків і пікірувальних бомбардувальників, і почали відступати. Командування фронтом було недолугим. Тільки в ніч на 11 травня частини Кримського фронту почали неорганізовано виходити до Турецького валу, а потім до Керчі.

В період з 15 до 20 травня війська фронту евакуювались через Керченську протоку. Ар'єргардні частини 51-ї армії вели запеклі бої на північ від Керчі, щоб дати можливість основним силам фронту переправитись на Таманський півострів. Протягом травня Кримський фронт втратив понад 176 тис. осіб. Іван Миколайович Хімей потрапив у полон тоді, коли радянські війська після жорстоких боїв залишили Керч...

Спогади Миколи Григоровича Віци

Я народився в 1937 році. Мій батько Григорій Іванович Віца народився в 1894 р. в селі Мерішень Ганчештського повіту Бессарабської губернії.

Нелегким було життя селянина в Мерішенях. Мамалига була основною стравою. Одноманітне харчування, вживання лише кукурудзи призвело до поширення в Бессарабії «хвороби голоду» — пелагри. Вершкове масло і м'ясо було для «царан» — селян — предметом розкоші, навіть для середняка доступним лише у великі свята.

За розповідями мого батька, він був учасником багатьох історичних подій. В 1912 р. його призивають в царську армію. В 1914 р. починається Перша світова війна, Григорій Іванович воює на Кавказькому фронті.

У лютому 1917 р. стало відомо, що «Ніколашку» скинули. Почалась війна бідних проти багатих. Проблеми з вибором, на чий бік стати, у Григорія Івановича не було. Він добре пам'ятав, як сікли і розстрілювали селян в 1907 р. в сусідньому Ясському повіті.

Григорій Іванович і його товариші-солдати пішли на допомогу повсталим робітникам у Москві, але не дійшли. На Донбасі з'єдналися з 5-ю армією К. Ворошилова. Вели бої в районах Барвінков, Слов'янськ, Микитівка, потім почали відступ до Царицина.

Земляк розповів, що в Тирасполі з частин, які склались в основному з колишніх червоних партизанів, учасників Хотинського і Бендерського повстань, формується 45-та стрілецька дивізія. Начальником її було призначено І. Якіра.

Батько дістався до Тирасполя. Його прийняли, помили,

одягли, дали зброю, коня, призначили в другу бригаду Г. Котовського, в 402-й полк, який складався з бессарабців-добровольців.

Після Громадянської війни ескадрон батька (був він командиром ескадрону) розмістили в селі Чоботарка (нині Заболотне).

Він любив згадувати, як вони входили в село з боку Соколівки. На околиці Чоботарки — весілля. Весільний оркестр зустрів кавалеристів маршем. Музиканти ескадрону відповіли зустрічним маршем...

Як талановитого керівника батька скерували в Київ, у школу «червоних командирів». Він відмовився. Потім ескадрон забрали з Чоботарки. А батько в Чоботарці залишився. Йому сподобалось це затишне село. Тут він хотів заспокоїтись, працювати коло землі. Пішов вирощувати насіння цукрового буряку.

Почав організовувати комітет незаможників. Але членів було мало, бо село було досить заможне. Очолив колективізацію. Проте спокою в Чоботарці, як і на Дону, не було. За рішенням райкому його перевели в Зеленянку в 1936 році. Потім скерували в Гарячківку. Через рік повернувся в Зеленянку. Був там головою колгоспу імені Ворошилова. Жив скромно, як і інші селяни-колгоспники. До нього головою колгоспу в Зеленянці був Кифір Німий, високий зростом, розсудливий, розумний селянин. Мав дочок Любу і Ганю, сина Петра. Привілеїв теж не мав. З колгоспом по-різному було. Одні вступали добровільно, другі — бо боялись, а треті відмовлялись іти в колгосп. Його братів, Онуфрія і Тодора, вислали як куркулів. Конона Франчука за відмову вислали. Повернувся після війни. Вислали Вовка Петра, ще чоловік п'ять. Прийшла звістка, що старший брат Костак помер. Зникало прізвище Віца. Батько вирішує одружитись із мамою — Малютяк Ганною Яківною, дочкою військового фельдшера. В 1937 р. народився я, а в 1939 р. — брат Борис.

Один з дядьків, Мирон, служив в армії УНР. Радянська

влада переслідувала його, і він перейшов у Румунію. В 1941 році повернувся і працював на автобазі в Крижополі. Потім знову повернувся до Румунії. Сліди загубились...

Після приєднання в 1940 році Молдавії ностальгія спонукала батька виїхати на батьківщину — в Мерешень. Знайшовся покупець на хату, у вівторок мали продати корову на базарі, з роботи звільнився.

22 червня батько погнав попасти корову, дружина пішла в Крижопіль. Коли повернулась, то гукнула до чоловіка: «Тебе викликають в сільраду, почалась війна».

Пригадую, як у 1941 р. мені було чотири роки. Батько йшов на війну, а я хапав його за ноги і кричав: «Не йди!».

В Крижополі призначили відповідальним за евакуацію частини мобілізованих. Видали документи, гроші, призначили маршрут. Почалась важка дорога на схід.

На Дону потрапив у полон. Був у концтаборі.

Коли батько прийшов з війни у вересні 1945 року, я його не впізнав. До Жмеринки їх довели, а з Жмеринки кожен добрався як міг. Батько упросився до кондуктора товарного поїзда. В Крижополі зійшов на перон. Там зустрів єврея Нояха, колгоспника з Зеленянки.

Той Ноях шанував батька. Запросив його додому, на вулицю Кірова (нині Белярського). Угостив чим міг. Розповів про село, про дружину й синів, Миколу і Бориса. Батько дізнався, що чоловік сестри його дружини, Настасії, Григорій Паньков, прийшов з війни без руки.

Розповів Ноях і про себе. В Крижополі було гетто. Комендантом української жандармерії був житель Зеленянки Іван Кравець. Він знав Нояха і взяв його кучером до своєї карети. Румуни називали його «візитів», тобто кучер по-румунськи. Добре, хоч не вбили, як євреїв у Жабокричі.

Коли прийшли наші, Івана Кравця судили, здається, дали 25 років. Але відсидів він років 18. У нього був брат, Павло

Петрович Кравець, працював завідувачим залізничним буфетом у Вапнярці.

Батько повернувся в Зеленянку в кінці 1945 року. З партії його виключили. Працював у крижопільському «Заготзерні». Через півроку обрали головою колгоспу. 1946—1947 рр. Голод. Орали, сіяли, навіть возили коровами. Батько організував допомогу населенню села: на горища конюшні, вівчарні, комори ховали посід після очищення зерна; варили у великому котлі біля контори і роздавали людям, які приходили.

Родина Григорія Івановича ніяких пільг не мала, хоч він і був на високому посту. Я, брат Борис, як і всі, приходили по баланду. Юшку зціджували, додавали молока, кип'ятили. Корови врятували від смерті.

Діяв батько на свій страх і ризик. Якби дізнались, була б біда. Потім працював бригадиром городньої бригади. Закінчив трудовий шлях нічним сторожем у конторі.

Батько помер у 1973 році у віці 79 років.

Пішов я в школу після визволення, в 1944 році. Зі мною навчалось багато переростків. Вони під час румунської окупації не ходили до школи. В 11 років до першого класу пішов Володимир Вівсяний. В 9 років до першого класу — Гончарук Анатолій Іванович. 10 років було першокласнику Демчуку Володимиру Созоновичу. Вовку Пилипу Івановичу було теж 10 років. Лозовському Василю Івановичу — 11 років. Першокласниця Поліщук Марія Іванівна народилась в 1933 році.

Частина учнів із Зеленянки ходила в п'ятий клас в Голубече: Воевода Василь Андрійович (1935 р. н.), Лучинецька Ганна Іванівна (1935 р. н.), Плаксіє Палагна Василівна (1935 р. н.), Підрушняк Василь Терентійович (1934 р. н.), Воевода Люба Філімонівна (1935 р. н.). В Зеленянці в п'ятий клас пішли Осташевський Віктор, Вівсяний Володя, Лозовський Василь, Вовк Василь. П'ятий клас в Зеленянській школі відкрили в 1949 р. У Крижопільську середню школу (вона стояла там, де нині дру-

карня) пішло 7 хлопців і 7 дівчат. З 14 осіб школу закінчили тільки троє. Важкими були післявоєнні роки. Багато сил народу пішло на ту війну...

Ходив зі мною в середню школу Маціборчук Володимир Гаврилович, мій ровесник. Він закінчив 8 класів і поїхав вступати з Лозовським Олексієм Михайловичем в Херсонське морехідне училище. В 1956 році судно, на якому Володя проходив практику, йшло через Суецький канал. А в цей час тривав англо-франко-єгипетський конфлікт. Справа в тому, що в жовтні 1956 року, у відповідь на націоналізацію Єгиптом Суецького каналу, почалась англо-франко-ізраїльська агресія проти цієї країни. Судно обстріляли, і Володя загинув. Було йому 19 років. Тіло його спалили, і прах привезли в залізному ящику.

Директором школи тоді був Григорій Костьович Блажій, герой війни, капітан. Про нього дуже гарно написав журналіст і письменник Микола Мусійович Гринчук: «22 лютого 1978 року Блажій був запрошений на урочисті збори, присвячені Дню армії. Одягнув новий костюм із своїми бойовими і трудовими нагородами, поклав у кишеню найнеобхідніші ліки. І хоча дружина, ніби передчуваючи лихо, зі сльозами на очах не пускала його й за поріг, бо тільки півгодини, як пішла медсестра, трохи ображений на ту жіночу настирливість, пішов до районного Будинку культури.

Зайшов у вестибюль Будинку, почув бентежно-сумовиту мелодію пісні «Степом, степом...», ухопився рукою за груди і, ніби вимучений тією далекою фронтовою кулею, що летіла за ним через роки, впав на долівку і більше не звівся...».

Моя мама розповідала, що вчилась з Григорієм Костьовичем в Зеленянській школі, там, де були шкільні майстерні, нижче Петра Демка. Коли я прийшов з Крижопільської середньої школи і сказав мамі, хто в нас директор, вона промовила: «Я була з Грішою в одному класі, тягнула його за чуба». А жили

вони там, де починається ліс, в курені. Мій дід, Малютяк Яків Федорович, був ветеринаром. Батько Арефи і Григорія, Кость Блажій, приїжджав до діда.

Кого з директорів Зеленянської школи я пам'ятаю? Під час війни був у школі вчитель, пам'ятаю лише прізвище — Основа, родом з Городківки. Женився з нашою, Ніною Осташевською. Я не знаю, звідки взялось це польське прізвище в Зеленянці. Можливо, що зеленянські Осташевські були далекими родичами Осташевського Спиридона Фелікса (1798—1875) — політичного діяча, коняра, письменника, збирача народних легенд і переказів. Брав він участь у Листопадовому повстанні в 1830—1831 рр. Був поранений п'ять разів, а внаслідок контузії оглух на праве вухо. Славився своєю величезною фізичною силою, казали, що «затримував чотирикінний повоз на бігу однією рукою, ламав підкови».

Селяни його дуже шанували. У Хащеватій Гайсинського повіту, коли почав тонути паром, переповнений селянами, він разом з одним селянином урятував багато людей.

Можливо, далекі родичі Спиридона Осташевського проживали в Зеленянці. Чи правда, що Осташевський Борис був заступником міністра, стверджувати не можу. Знаю, що він працював у міністерстві залізничного транспорту.

Після війни директором школи в Зеленянці був Микола Іванович Марцин родом з Голубечого. Здається, в 1949 році директором школи став інвалід-фронтвик з Радянського Олександр Данилович Кулик. На зміну йому прийшов Леонід Олексійович Левінсон, теж інвалід-фронтвик, родом з Княжого. Пам'ятаю директорів Прищепко Галину Яківну та Володавського Миколу Івановича. До закриття школи її директором був Леник Сергій Олексійович.

Ви питаєте про ставок? До війни в селі ставка не було. Його викопали в 1952 році. Була саджавка. Здається, вона з'явилась за пана Турковського. Які там були коропи! Білі й жовті, до п'я-

ти кілограмів. Людей, які копали ставок, називали «кацапами». Вони землю возили маленькими возами, які тягнули міцні коники. Через кожні 10 метрів залишали земляні стовпчики 50 см, щоб знати, яку глибину викопали і скільки кубічних метрів землі вивезли. Здається, з ними розраховувались трудоднями.

Був такий у селі Василь Калістратович Плаксі́й, по-сільському «дід Калістра», або «Дудь» — цікава то була людина! Інвалід Першої світової війни. Воював у Карпатах. Потрапив у полон. Як відбулась революція в 1918 році, австрійці його відпустили з полону. Привіз з собою жінку Ганну. Всі в селі називали її «австрійкою», а була вона галичанкою, українкою. Галичина входила до складу Австро-Угорщини, тому так і називали.

Робив добро дід Калістра. Всі верби і тополі в селі посаджені його рукою. Мав садок «Дудів». Роздавав дітям грушки та яблука.

На протилежній стороні вулиці жив Паньков Антон Іванович. Пам'ятаю його з бородою. Панькови віддали свою землю під кладовище. На ньому ховали до 1918 року. Послухайте, що сталося далі! Прийшов одного разу циганський табір і зупинився там, де нині смітник, коло лісу, по дорозі на Піщанку. Один циган забрався в хлів до дяка, щоб украсти коня. А дяка прізвище, здається, було Демінарський. Він жив там, де Созон, проти шкільного садка. Почув псаломщик шум у конюшні, прийшов, застав там цигана і застрелив його. Ніхто за тим циганом не прийшов. Поховав дяк його тіло на своєму полі й поклав над ним великого хреста. Конокрад займав в циганському суспільстві високе місце. Баро Гренгрочор, Великий Конокрад, в циганській ієрархії — титул шляхетський. Таким чином, цей циганський шляхтич започаткував поховання на новому кладовищі. А може, він і не був шляхтичем, а лише рабом своїх традицій?

Багато цікавих та змістовних людей жило тоді в Зеленянці. Багато музикантів було в селі до війни. Як ішли на фронт в 1941 і 1944 роках, то самі собі грали. Як тут не згадати про братів Голодюків, Василя Яковича та Леоніда Яковича, фронтовиків, капельмейстерів. А Платон Васильович Шевчук, «Платончик», грав на трубі. Іде в Крижопіль на базар. Доходить до крижопільського переїзду. Йому в голову приходить якась мелодія. Він повертається додому, щоб записати її на ноти.

Хочеться згадати і про «трьох богатирів» із Зеленянки — Борщевського Махтея, Поліщука Максима, Сторожука Миколу. В розповіді про Махтея звучить щось билинне. Ось послушайте. Приніс він із залізниці величезну рейку. А жив він у Борщевському яру. По слідах його і знайшли. Прийшли до нього і кажуть: «Якщо віднесеш її назад, тобі нічого не буде». Ви вже здогадалися, що рейку він відніс. Правда, йти потрібно було весь час вгору.

Питаєте про церкву. Що знаю, те скажу, чого не знаю, не скажу. До війни церква не працювала. Голову сільради, Франчука Якіма, влада заставляла її розвалити. Він відмовився. А голова колгоспу Віца Григорій Іванович сказав: «Зачем разрушать, мы зерно туда засыпем». Десь у кінці червня — на початку липня 1941 року за селом впав двомоторний літак СУ-2. Я можу вам розповісти про цей літак, адже я служив в авіації. Це був легкий радянський бомбардувальник. Прогресивна технологія з хорошим оглядом кабіни робили його одним з кращих літаків. Мені розповідали, що СУ-2 був першим літаком, який помилково збив у перший день війни радянський ас Олександр Покришкін. Потім він виправдовувався, що не знав силуету СУ-2, бо це був новий і секретний літак.

Літак над Зеленянкою не був збитий. Він упав, бо в нього закінчилось пальне. Льотчик і штурман пішли у військкомат, щоб повернутись на фронт.

Коли прийшли румуни, вони поновили церкву, а на дзвіницю

встановили 3 пропелери з літака СУ-2. Дзвонарем був дід Парфень. Чи вивозили на роботу до Румунії? Ні до Румунії, ні до Німеччини не вивозили. Поміщики до села не повернулись.

Життя моїх однокласників склалося по-різному. Франчук Володимир Якович, мій ровесник, закінчив 7 класів, у Молдовії — бухгалтерський технікум, потім в Одесі — фінансово-кредитний інститут. Пішов у науку. Став доктором економічних наук. Вівсяний Володя закінчив 7 класів, працював трактористом. Дуже гарно співав. Кажуть, його хотіли забрати навіть в хор Григорія Верьовки...

Я закінчив 10 класів, служив в армії. Потім навчався в Білоцерківському сільськогосподарському інституті. Закінчив його в 1965 році. Диплом отримав через рік. Працював у Тиврові, потім у Крижополі.

Питаєте, чому я став агрономом? Наша хата стояла в мальовничому зеленому куточку на кінці села. Я звик до природи. Мій батько садив у селі і виноград, і шовковицю.

А ви знаєте, що я міг стати пілотом? Я служив чотири роки. Один рік вчився на стрільця-радиста. Літав на ТУ-16. Там екіпаж — шість чоловік: два пілоти, два штурмани, два стрільці. Потім мене перевели в м. Мелітополь, на ТУ-4. Це важкий бомбардувальник, літає на бензині. Тут екіпаж вже дванадцять чоловік — сім офіцерів і п'ять матросів. Так, так, я був матросом, який літав на літаку. Служив і в Джанкої, і в Моздоці, і в Полтаві.

ТУ-4 був копією американського бомбардувальника В-29. Скопіювали навіть отвір на панелі управління під банку з газованими напоями і попільничку (хоча радянським льотчикам і заборонялось курити під час польоту категорично). НАТО називало його «Биком», з чим я можу погодитись, бо він був важким. А ось чому ТУ-16, цей сріблястий сигароподібний красень, вони називали «Борсуком», я не знаю. В 1957 році на Семипалатинському полігоні з ТУ-16 було скинуто п'ять

атомних бомб. ТУ-4 в 1951 році на тому ж полігоні скинув атомну бомбу. Слухайте, як вона називалась: «Марія»!

Отже, вибираючи між небом і землею, я вибрав землю. Після закінчення інституту працював у Тиврові, Кодимі, головним агрономом у Голубечому. Двадцять п'ять років віддав фітосанітарній службі. А з якими людьми я працював! Олексій Тимофійович Боровко, начальник управління, був на фронті командиром штрафного батальйону. Добра, порядна людина. Прожив 74 роки. Війна наздогнала. А скільки таких було...

Родинний портрет Войнаренків на тлі епохи

Зеленянка славилася своїми вчителями. Серед них було немало фронтовиків. Російську мову і літературу нам викладав директор школи Леонід Олексійович Левінсон. Фізиком був Іван Васильович Вовк. Німецьку мову читала Лідія Львівна Вайнер. Найбільше, звичайно, запам'ятались перші вчителі Надія Данилівна Плаксії, класні керівники Олена Мефодіївна Купчак та Петро Лукич Колосовський. Микола Іванович Володавський — був директором школи. Всі вони гідні того, щоб про них написати багато хорошого.

Не можемо не згадати про Паращука Івана Макаровича, вчителя фізичного виховання, який зробив великий внесок у формування здорового способу життя і виховання учнів школи. Його вихованці перемали на багатьох змаганнях та олімпіадах.

Але хочеться розповісти про родину, яка навчила і виховала багатьох юних мешканців Зеленянки.

Федір Петрович Войнаренко був учителем молодших класів. Його старший син, Анатолій, викладав географію. Молодший син, Віталій, був математиком і фізиком. Дружина Федора Петровича теж була вчителькою. Обрала вчительську професію і дочка Віталія Федоровича Люба. А отже, йдеться не просто про родину, а про вчительську династію.

Крижопіль — селище іммігрантів. А це означає, що корінних мешканців тут мало. Одними з них були Войнаренки. Їх родове гніздо — на теперішній вулиці Гаврилюка. Прадід Анатолія Федоровича купив тут шматок землі й побудував будинок у 1912 році. З того часу хата пережила Першу світову війну, революцію і Громадянську війну, Другу світову війну й уціліла.

А от її мешканці...

Народилося в Петра, батька Федора Войнаренка, п'ять

хлопців. Син Іван закінчив дев'ятимісячні педагогічні курси у Вапнярці. Потім повернувся до Крижополя і закінчив тут середню школу. Вступив до військового училища в Одесі, перевівся в Київське артилерійське. Був учасником Фінської війни, нагороджений орденом Червоної Зірки. Загинув у 1942 році на московському напрямку. Був командиром батареї.

Фото 1917 р. Сім'я Войнаренків. Федір Петрович Войнаренко — на руках у матері.

З п'ятьох братів Войнаренків залишився один Федір. Закінчив три курси педучилища в Тульчині. Вчителював у Гарячківці. Там у 1933 році познайомився з мамою Анатолія Федоровича — Любою. Родом вона була з Нової Ободівки. Мама її була німкеня Шварц. Батько — поляк Зелінський. Його рідний брат був купцем у Бершаді. В мамі було тринадцять братів і сестер.

Дев'ять залишилося серед живих. Два брати жили в Москві. Один з них працював бухгалтером у відділі ГУМу.

Батько мами був маєтним чоловіком, мав дві кузні в Новій Ободівці. Якби не помер, їх би розкуркулили. В 1939 році маму викликали: «Маєш щастя, що в тебе троє дітей...»

Родина Войнаренків-Зелінських стала свідком багатьох епохальних подій. Засловами Анатолія Федоровича Войнаренка, чоловік тітки Тоні, сестри мами, Патратій Микита брав участь у штурмі Зимового палацу в Петрограді... Дочка Тоні, Надюся, все життя пропрацювала вчителькою молодших класів. Варто сказати, що Тоня закінчила Кам'янець-Подільську гімназію. Павло, брат Тоні, закінчив Сумське військово-училище і пройшов усю війну, яку закінчив у Відні.

Спочатку Федір Петрович ходив до школи села Голубече. Але в Крижополі була залізнична школа. По-перше, вона значно ближче, а по-друге, якість знань у ній була вищою. Але брали туди тільки дітей залізничників. Щоб влаштувати туди сина, батько Петро пішов працювати на залізницю.

Федір Петрович закінчив школу, потім Тульчинське педагогічне училище. А далі — праця в школах району, корисна, потрібна, рутинна, часами невдячна.

Гарячківка — день надії, початок шляху. Село було непростим. Як казав секретар Крижопільського райкому партії Костюченко Гарячківка входила до сіл, де проживало найбільше «білих, поліцейських, тих, що служили в антирадянських військах, політичних бандитів, інших контрреволюційних елементів, куркулів, кримінальників».

Існує точка зору, що в Гарячківці померло найбільше людей під час Голодомору 1932—1933 рр. Тому що «люди були непродажні». За нашими даними, в Гарячківці померла 261 особа.

Не зовсім безпечно було в Гарячківці вчителям. 10 квітня 1938 року заарештовано Блажія Віктора Костянтиновича, 1905 р. н. Він працював тут завідувачем навчальної частини школи. Через 4 місяці після арешту його розстріляли.

На його місце завідувачем школи призначили Федора Петровича.

У 30-ті рр. в селі вже діяли початкова і семирічна школи, медпункт, клуб, де розмістилася бібліотека, книжковий фонд якої налічував три тисячі томів. Доводилось пережити і радість надій, що збулися, і гіркоту невдач. Серце краялось, коли зустрічав своїх колишніх учнів, які могли б стати кимось іншим, а не тим, ким вони були насправді, колгоспниками, водіями, теслярами. Зустрічав і начальників, які, відповідно до своїх здібностей, краще б виконували обов'язки колгоспників...

Деякі батьки учнів Федора Петровича колись вчилися ще в Агапія Михайловича Сахновського, випускника Коростишівської учительської семінарії. Вчилися у кам'яному будинку, збудованому в 1899 році. Жителі Гарячківки згадували Сахновського як мудрого, принципового, дисциплінованого вчителя і часто порівнювали Федора Петровича з ним...

В 1936 році в родині Войнаренків народився син Анатолій, в 1939 році — син Віталій. В 1958 році Анатолій Федорович прийшов з армії. Спочатку працював у Гарячківці. Тут він застав таку традицію. Коли людина помирала, її навіть улітку везли на кладовище на санях, запряжених двома парами волів.

В центрі — Федір Петрович Войнаренко, вчитель, справа — син Віталій, вчитель, внучка Люба — теж стане вчителькою

Федір Петрович з вихованцями

Цей звичай прийшов через віки ще з Київської Русі. В «Літописі руському» за 1015 рік читаємо: «Князь Володимир скончався місяця липня у п'ятнадцятий день. ...І, поклавши його на сани, одвезли його, і поставили його у святій Богородиці».

Застав Анатолій Федорович тут, а потім і в Зеленянці своєрідну подільську мову. І гарячківські, і зеленянські селянки вішали одяг «на жердку», зберігали святкове вбрання «в скрині», місили тісто «в діжі», пекли хліб «в п'єцу», прали шмаття «в копанці», били когось «як гамана», прали «пачіски».

Нині так у наших селах не говорять. А що таке «загніска» чи «сніска», не скаже навіть професор української філології.

Потім Анатолій Федорович перейшов до Зеленянки в школу. Працював на групі. Разом з ним у школу прийшов і Омелян Семенович Цибулько. У школі був «важкий» 8-й клас. Лідії Львівні Вайнер було нелегко давати раду з учнями. Класним керівником призначили Анатолія Федоровича. Одного разу

учень класу Левінсон Михайло, син директора школи, порушив дисципліну. Під час уроку, який вів Анатолій Федорович, до класу зайшов директор і, скинувши паска, почав «виховувати» сина. Анатолій Федорович заступився за учня. А був він майстром спорту з важкої атлетики. Внаслідок конфлікту директор опинився в коридорі. Потім, в учительській, між ними відбулася розмова:

— Вибачте, Леоніде Олексійовичу.

— Ничего, Анатолій Федорович. Я был неправ.

Леонід Олексійович Левінсон був мудрою людиною...

Село Зеленянку (як й інші села) характеризував специфічний тип суспільного зв'язку.

Головним його компонентом було безпосереднє, щоденне, постійне спілкування типу «обличчя до обличчя». Спостереженню, оцінці та контролю підлягали всі дії особистості, всі

Федір Петрович з вихованцями

її риси. І перш за все вчителя. Це дисциплінувало його. Ми пам'ятаємо їх, своїх вчителів — скромно, але завжди чисто й охайно одягнутих, з такими ж світлими і чемними словами на вустах.

Анатолій Федорович Войнаренко, вчитель географії, розширив перед нами горизонт, зробив нашу земну кулю невеликою

Федір Петрович з вихованцями

і знайомою... Леонід Олексійович Левінсон навчив розмовляти і читати Пушкіна і Єсеніна в оригіналі. Лідія Львівна вчила нас німецької мови. Фронтівка, вона ніколи не сказала погано про німецький народ. Шкільна педагогіка була напрочуд близькою до селянської. Учителі виховували чесність, хорошу поведінку, готовність допомогти іншому, прагнення добре виконувати свої обов'язки, поважати старших, вести здоровий спосіб життя. І там, і там виховання відбувалося через колектив. Зеленька

була союзником школи. Сільський учитель, на відміну від свого міського колеги, не мав теплої води в крані, центрального опалення чи магазинів з багатим асортиментом...

У 1975 р. Федір Петрович Войнаренко, коли йому виповнилось 60 років, вийшов на пенсію. Але його два сини продовжували педагогічну діяльність. Старший син Анатолій після закінчення Тульчинського педагогічного училища і Тираспільського педагогічного інституту працював двадцять один рік у школах Юрківки і Калініного (нині Богданівка) Тульчинського району. В 1981 році його призначили директором Жабокрицької середньої школи. Анатолій Федорович гідно і професійно керував педагогічним колективом із двадцяти шести осіб. Якісний рівень учителів школи був дуже високим. Тут працювало дванадцять педагогів, які закінчили Вінницький педагогічний інститут, двоє вчителів були випускниками Уманського педагогічного інституту, троє мали дипломи Одеського державного університету, один — Одеського педагогічного інституту.

Молодший син Федора Петровича Віталій з 1969 року працював у Зеленянській восьмирічній школі вчителем математики і фізики. В 1987 році освітній рівень вчителів Зеленянської восьмирічки був високим. З чотирнадцяти викладачів чотири закінчили Вінницький педагогічний інститут, один — Одеський державний університет, двоє — Уманський педагогічний інститут, один — Чернівецький педагогічний інститут, один — Дніпропетровський державний університет, п'ять осіб мали дипломи педагогічних училищ і технікумів. Директором школи в Зеленянці тридцять п'ять років був Лєник Сергій Олексійович, математик. Разом з дружиною Лідією Павлівною вони віддали школі сімдесят років життя.

Наприкінці необхідно відзначити, що родина Войнаренків-Зелінських вчила сільських дітей сумарно 300 років.

Василь Кравець був схожий на Сухомлинського

Ми любимо старі фотографії за те, що люди на них не старіють, їх можна побачити такими, якими вони були багато років тому. Ми любимо їх, бо люди тоді відповідально ставилися до процесу фотографування. Вони одягали свій найкращий одяг, обирали найбільш урочисті пози. В Зеленянці фотографія визначала важливі етапи в житті: народження, весілля, родинне свято...

Перед нами фотографія. Молода жінка в штапельному платті темного кольору з ясними квіточками, білий комірець виглядає з-під кашемірового жакета. На стільці, поруч, стоїть маленька дівчинка в святковому платтячку з оборками. Вона тримає в ручці квітку півонії, а це означає, що фото було зроблено приблизно в травні. Справа від неї — чоловік у двобортному костюмі з широкою краваткою, в начищених до блиску туфлях. Він чимось подібний до педагога Василя Сухомлинського...

Саме таким побачили в Зеленянці Василя Семеновича Кравця, коли він прийшов на заміну нашої вчительки Надії Данилівни.

Василь Семенович був свідком багатьох історичних подій, їх активним учасником, виховав і навчив багато дітей.

Добре пам'ятав про війну, яку побачив 14-літнім хлопчиком. На все життя в його пам'яті засів епізод, як люди бігали до хати Фотини Кравець, щоб сховатися від снарядів. Було там декілька сімей з дітьми, приблизно чотирнадцять душ. Старші дівчата чомусь залишилися в сінях і саме туди влучив снаряд. Дверима відразу вбило дочку хазяйки будинку — Женю, вона була 1925 року народження. Дочка Матрони та Арсеня Решетників Марія, 1926 року народження, була тяжко поранена, їй сильно роздробило коліно, вона стекла кров'ю і померла. Також була поранена в ногу і рідна сестра Василя Семеновича — Даша,

**Кравець Василь Семенович,
Ганна його дружина та донька Світлана.
1957 рік, с. Зеленянка**

1924 року народження. Мама з маленькими братами Толею і Васильком ховались у хаті... Мама тримала на руках немовлят, як раптом дрібне скло від розбитого вікна посипалось малому в обличчя... Всі кричали, плакали і вибігали з хати... Люди розбігалися хто куди.

Василь Семенович згадує, що він побіг у лозину і впав на землю, чув, як свистіли кулі. Ховався в лозині до самого вечора, поки не затихли постріли. Але раптом почув, що тітка Олена Караманчук кличе гусей. Хлопець зайшов до Кіндрата Караманчука і той сказав йому, щоб біг додому, мама збилася з ніг, шукаючи його...

Також Василь Семенович часто згадує ще один епізод свого життя в роки війни.

Йшов 1944 рік. Була рання весна... Сімнадцятирічний хлопчина зі своїми товаришами-однолітками чергував у сільській раді (нині на тому місці, де була Зеленянська сільська рада, стоїть старий магазин)... Пам'ятає, як йому доручили відвезти підводою до Крижополя якогось єфрейтора, що заготовляв тут продовольство. Це потім Вася зрозуміє, що цей єфрейтор підставив його з цією поїздкою. Єфрейтор знав, що доки вони не доберуться до місця призначення — він хлопця від себе не відпустить. Єфрейтору дали корову та сліпу кобилу.

По дорозі до Крижополя єфрейтор розповів, що його військова частина стоїть у Піщанці. Але коли треба було повертати на Піщанку, той єфрейтор наказав чомусь Василю їхати на М'ястківку. Зупинились там і заночували. Вася хотів було втекти, але подумав і вирішив не робитиме цього, бо потрібно ж було повернути до села підводу з конякою.

Далі їхали через молдовські села. Молдовани не давали хліба. У Северинівці корова впала. Єфрейтор поміняв її в якоїсь жінки. Коли врешті-решт вони прибули у військову частину, то на цього єфрейтора дуже лаявся лейтенант і кричав російською мовою: «Покорми хлопця... родители плачут».

А за той час, поки хлопець був відсутній, батька забрали на фронт... Мама розповідала, як плакав батько, що не попрощався з сином: він як відчував, що з фронту не повернеться...

У «Книзі пам'яті України. Вінницька область» надруковано: «Кравець Семен Пилипович, 1903 р. н. Українець, селянин. Мобілізований в 1941 р. Рядовий. Загинув 00.07.44 року».

...Василь любив вчитися в школі. Він дуже поважав своїх вчителів і просто обожнював їх. Але під час війни хлопець разом із Павлом Цирконюком ночами чергував у військовому комісаріаті. В школі хотілось одного: спати... Тому через постійні пропуски і відставання — навчання в школі довелося покинути.

А війна все тривала. І ось настав той день, коли прийшла черга забирати в армію хлопців, народжених у 1927 році. 10 лютого 1945 року його призвали до армії. На час мобілізації Василю було 17 з половиною років. Разом з ним пішли служити до війська Павло Цирконюк, Григорій Франчук, Василь Вовк, Петро Рошняк, Олекса Демчук, Василь Лозовський і Шевчук...

Цей призов готували до війни з Японією. Тому служити в армії довелося довгих шість років і три місяці, до травня 1951 року.

Надовго закарбувалось у пам'яті Василя, як їхали в холодному вагоні... Як разом із хлопцем із Шарапанівки, Михайлом Пелехатим, вкривались однією шинелею, щоб зігрітися...

Згодом вони з Михайлом прослужили до самої демобілізації. Міша залишився в армії і всі роки вони листувалися, обмінювалися фотографіями... Востаннє Михайло навідувався до старого друга в Зеленянку у 2011 році.

Сестра Даша постійно писала Васі в армію... Писала, що мамі дуже важко без батька, що десятирічний Толя гарно навчається в школі, але постійно хворіє. Василь хотів було залишитись в армії надстроковиком, але думки про рідних, любов до мами і брата перемогли і він

вирішив повернутися додому. Йому вже було 24 роки.

На той час у Зеленянській школі директором працював Кулик Олександр Данилович, який запросив Василя на співбесіду і запропонував спробувати попрацювати в школі секретарем. Давав 300 карбованців заробітної плати. Тоді це була зовсім невелика сума. В армії він отримував 280 карбованців і був на повному матеріальному забезпеченні.

Разом з тим у Василя був гарний приклад: рідний дядько Прокіп вчителював у Чечельнику. Дядько схвалив вибір племінника і в той же рік Василь вступив вчитися на заочне відділення Вінницького педагогічного училища. Так почалась його довга педагогічна дорога.

В 1954 році відбулась друга велика подія в житті Василя Семеновича — весілля з гарною дівчиною Демчук Ганною Сергіївною, яка була на 9 років молодша за нього. Дочка Василя Семеновича Світлана розповідає: «Мамин батько був дуже суворою людиною і відганяв всіх женихів. А от мій батько їм сподобався. Через три місяці вони одружилися».

«Повертаючись у ті далекі роки, — згадує Світлана, — треба чесно розповісти, як непросто склалися стосунки молодій сім'ї з мамою Василя Семеновича — Ганною. Річ у тім, що дві жінки не знайшли між собою порозуміння, не зішлись характером, як кажуть у таких випадках. Батько дуже любив і свою маму, і свою молоду дружину. Жили вони дуже бідно і скромно, бракувало їжі.

Батько вирішив поїхати на Донбас, де будувалось шахтарське містечко і можна було швидко отримати житло. Тато поїхав без родини. Влаштувався працювати на шахту, жив «по кутках». Через кілька місяців ми з мамою приїхали до нього. Увесь наш «скарб» складався з татогового армійського чемоданчика і двох ложок. Мені на той час було два роки».

Василь Семенович із дружиною, а також її брат працювали на одній шахті. Молода сім'я потрохи обживалась на новому

місці, але думки про малу батьківщину не покидали їх серця, тому вони стали відкладати кошти на свій майбутній будиночок у рідному селі. Потрохи висилали мамі в село гроші, і вона дуже повільно почала будувати хатину. Василь Семенович згадує: «В ті часи люди жили дружно і, можна сказати, будувалися всім селом. Між односельцями була домовленість допомагати один одному в будівництві. Називалась така робота — толока. Моя мама завжди ходила на толоку, а ще вона сама вміла класти грубку».

Минуло три роки... Василя Семеновича тягнуло працювати за покликанням. Після довгих розмов з дружиною він все ж таки покинув шахту й пішов працювати в школу. Одразу його взяли викладати українську мову.

Зарплата вчителя помітно відрізнялась від шахтарської, а сім'я росла, народився син Віктор. Тому доводилось підробляти у вечірній школі робітничої молоді.

І знову виникла потреба в знаннях, необхідно було йти вчитися в вищу школу. Вступив на філологічний факультет Харківського університету. Знову сесії, а це додаткові витрати на проживання в іншому місті, а ще ж треба було прогодувати себе. Василь Семенович згадує, як наприкінці сесії грошей залишалося тільки на хліб і малесеньку рибку тюльку... Але із Харкова він обов'язково привозив маленький подарунок дружині й дітям... Через вісім років він отримав посаду директора середньої загальноосвітньої школи № 18 в Троїцько-Харцизьку...

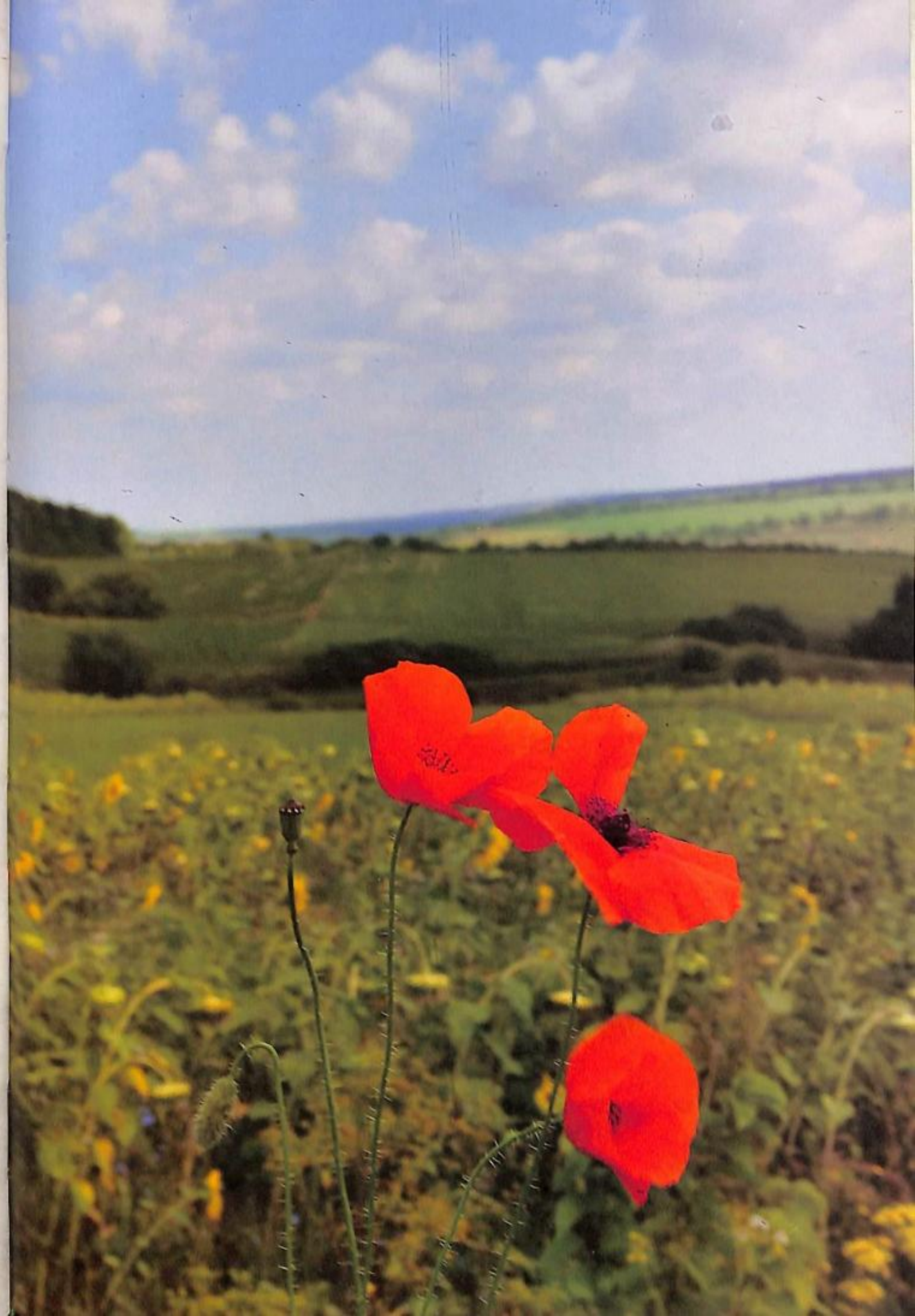
У 2013 році цій школі виповнилось 60 років і на адресу її колишнього директора прийшов лист із Пам'ятним дипломом такого змісту: «За постійне сприяння в розвитку талановитих дітей, високий професіоналізм в роботі і вагомий внесок у виховання дітей та молоді».

І де б не працював Василь Семенович, де б не був — закриваючи очі, він бачив Зеленянку, пам'ятав кожен стежинку,

кожне джерело. Пам'ять серця завжди повертала в рідне село до картин, які з дитинства увійшли в його життя і свідомість: виноградник в Арсеньовому яру... річка Кам'янка... зимове сонце над лісом... яблуня, що цвіте на городі... батько, якого він не провів на війну... ставок з похиленими над ним вербами... Василь Семенович згадує: «Ці верби і тополі насаджував чоловік, на якого казали Калістра. Він не був уродженцем нашого села і звідки він — я не знаю. Пам'ятаю, що мама розказували, як люди скептично відносилися до цього, а Калістрат говорив, що мовляв, він помре, а дерева залишаться, і за це люди будуть його пам'ятати. Так воно і є».

В 1971 році померла мама Василя Семеновича. Йому до виходу на пенсію потрібно було працювати ще довгих 16 років, але він сказав тоді рідним: «Як тільки мені виповниться 60, я вийду на пенсію й відразу ж повернусь у Зеленянку».

Знову перед нами чорно-біла фотографія... Василь Семенович і його дружина Ганна Сергіївна уважно дивляться в об'єктив фотоапарата і тільки донька Світлана абсолютно не вміє позувати... На звороті — напис: 1957 рік, село Зеленянка... Попереду — велике життя...

Історія села через старі фотографії. Спогади Євгена Тодованого

Про свого прапрадіда я знаю зовсім мало. Навіть менше, ніж про ассирійського царя Тіглатпаласара III, який помер в 727 р. до н. е. Моє велике незнання про нього компенсується не менш великою повагою і вдячністю. Хоча б тому, що не дав перерватись тому еволюційному ланцюжку, який привів до моєї появи. Чим скупіші про нього дані, тим дорожчі вони мені.

Уперше прізвище прадіда я зустрів у церковних книгах за 1911 рік. Звали його Лучинецький Омелян Макарович. В графі «Лета от рождения» було написано: 34 роки. Отже, народився він у 1877 році. В нього були брати Лучинецький Григорій Макарович, на 5 років молодший, і Лучинецький Яків Макарович, молодший на 6 років. Дружину прадіда звали Агафія Григорівна, вона була на 2 роки молодша від нього. Старшій дочці Агафії (напевно, назвали на честь матері) в 1911 році було 10 років, молодшій, Анастасії, — 8. Це моя бабуся. У прадіда було ще двоє синів. Першого, Мефодія, я знав краще, хоч і бачив його рідко. Він жив у Котовську. Пам'ятаю, як ми їздили туди, на вулицю Привокзальну, на весілля, пам'ятаю троїсту музику, пісню «У меня есть сердце...» Мефодій женив свого сина Костянтина. З цим сином сталась цікава «антропонімічна» історія. В армію він пішов Костею, а повернувся Євгеном. Солдати вирішили, що це ім'я йому більше пасує. Так і проживає нині в Одесі Євген Лучинецький, якого я не бачив дуже давно.

Обидва брати моєї бабусі по мамі воювали на фронті. Але молодший, Антон (або, як він записаний в церковній книзі, — Антоній), потрапив у полон. Тому після війни був у таборі в

м. Івдель Свердловської області, де потім оженився на росіянці. Приїздив сюди досить рідко. Здається, я бачив його лише раз. Дітей у нього було двоє — дочка Люба і син Женья. Цікаво, де він тепер, той свердловський Лучинецький Женья?

Типові фото жителів села Зеленька Крижопільського району. 1940 рік

Ганна Чорна та Ганна Плаксії

Здається, в кожній зеленианській хаті поряд з іконами висіли фотографії. Часто вони були в одній великій рамці, під склом. Нині в сучасних будинках чи квартирах фотографій мало. Все

Ганна Панькова та Марія Піліновська

більше якогось кічу, ширвжитку, дешевих килимів тощо. Я не засуджую. «Кожна епоха має власний порядок і лад» — співав Б. Окуджава. Але завдяки благоговійному ставленню, яке проявляли до фотографій мої предки, я побачив свого прадіда. Пожовкла фотографія часів Першої світової війни. Вона не парадна, не зроблена в якомусь ательє. Вона окопна. Проте «режисура» цього фото подібна до «постановки пози» в мирний час. Посередині сидить бородатий солдат, зліва по стійці «струнко» стоїть його товариш, справа, поклавши праву руку на ліве плече бороданя, стоїть симпатичний, кругловидий, з маленькими вусиками чоловік. Це мій прадід. Позаду — якісь окопи, позаду — війна.

Бабуся розповідала, що після повернення з фронту він копав криниці. Одна з них ще збереглася коло тієї хати, де я народився. Її прохолодна солодка вода тамувала спрагу і вояків Української Галицької армії, і угорців з комуністичного батальйону, і балтійських матросів із бронепоезда «Смерть імперіалізму», і втомлених червоноармійців, які відступали через село в середині липня 1941 року. Коло неї готували собі їжу біляві німецькі солдати. А скількох односельців напоїла ця криниця...

На іншій фотографії — брати і сестри мого діда. Їм'я найстаршої Матрона. Вона — дівчина на виданні, одягнута «по-подільськи»: намисто, хрестик, з-під спідниці видніється вишита сорочка аж до землі. Поруч — молодша сестричка,

Пилип Михайлович Демчук —
двоюрідний дідусь Є. Годованого

теж розчесана «на пробор», теж хрестик і намисто, теж вишита сорочка. Найменший, Григорій, сидить на плетеному стільці, схрестивши босі ноги, штанці на підтяжках, біленький і теж у вишитій сорочці. Права і ліва ручки лежать на маленьких колінах. Гриша дивиться на фотографа і ще не знає, що з війни повернеться без лівої руки.

А Матрона не здогадується, що в 1941 році, коли за Зеленянку будуть іти бої, снаряд впаде на погріб, де будуть вони ховатися, і вб'є її дорослу дочку і корову.

Мій дідусь теж сфотографований в «святошній» вишиваній сорочці, але вона не біла, як у братика Гриші, а смугаста. Він уже підліток, тому підперезаний ремінцем, а на голові — формена фуражка. Однією рукою він тримається за спинку «віденського» стільця.

На цій світлині немає ще однієї сестри — Домни, бо вона народиться тільки в 1920 році. Тітка Домна могла б стати героїнею творів Г. Тютюнника чи В. Шукшина. Її чоловік, як казали у Зеленянці, «пропав» на фінській війні. 1 грудня 1940 року він сфотографувався з товаришем: два солдати в будьонівках тиснуть один одному руки. На зворотному боці не все можна прочитати, але на «довгу пам'ять» бачу виразно. Видно, довго пам'ятала свого молодого чоловіка тітка Домна, бо так заміж і не вийшла. Тітка Домна — наш сільський «філософ». Не поспішала хвалити, не поспішала засуджувати, старалася зрозуміти кожного, була принциповою, але не категоричною. Селянка, але не селючка...

У родинному архіві зберігся «Випис про шлюб № 7» від 19 лютого 1926 року про шлюб громадянина Мойсея Івановича Лиховода, 25-ти років від народження, з громадянкою Настасією Омелянівною Лучинецькою, 23-х років від народження. Зазначені особи погодились мати прізвище Лиховод.

Проте вже в паспорті серії ЕА 197797, виданому 6.8.1933

року, прізвище мого діда — Паньков. Що сталося? Чому він змінив прізвище? В цьому є якась загадка.

Потім — ще одна фотографія. На тлі якоїсь стіни сидять дві сестри, молодша — Анастасія, моя бабуса. Вона в білій хустинці, коло неї — з правого боку, у двобортному костюмі — дідусь Мойсей. Коло бабусі (їй 27 років) стоїть серйозна дівчинка років трьох. Волосся акуратно розчесане на дві половини (до фотографування готувались), два ряди білого намиста («коралів»). Голівка трохи нахилена в бік мами, ліва ручка покладена на мамине коліно. Так надійніше. Це — моя мама.

Поруч неї тітка «Ліксандра», в хустині «з тороками». Зліва від неї стоїть її дочка «Ганіся». Я пам'ятаю її, як вона носила пошту з Крижополя в дощ і в сніг, в спеку і в холод. Скромна працююча жінка з невлаштованою жіночою долею. Зліва від дочки стоїть батько, Ілля Гарячківський, так само по стійці «струнко», як і мій дідик Мойсей. Одна епоха, одні вирази облич, один одяг...

Минає ще 10 років. Я знову бачу маму на фото 1940 року. Фото явно «постановочне», зроблене в ательє. Але, дивлячись на нього, не виникає крамольної думки, що фотограф — звичайний ремісник. Режисура, щоправда, звична: по центру — легка етажерка, позаду — фікус, якась темна «драпіровка». Фотограф (можливо, крижопільський) попросив мою маму (їй 13 років) поставити на етажерку лівий лікоть, а її трохи старшу подружку — правий. У вільних руках дівчата тримають якісь паперові квіти. Одяг на них вже менш «етнографічний», а більш, скажімо, промислово-сільський. Кофтинки куплені, мабуть, у Крижополі, хустки «з торочками» — теж. На ногах у дівчат — міські напівчобітки. До війни залишається рік.

А ось фотографія 1941 року. Знову на ній три дівчини, кожна з двома заплетеними косами, в косах — великі банти. Розчесане на дві половини волосся — здається, все, що залишилось від моди часів Першої світової війни та 20-х рр.

На шиях один ряд дрібного намиста. Комірці білих блузок акуратно викладені на чорні жакети. Моя мама справа, в білих туфельках. Дівчата ніби хочуть фотографуватися частіше і частіше, ніби щось відчувають. Хоча в очах страху немає, тільки одна задума...

Хто б ти не був, фотографе 1941 року, спасибі тобі за те, що захотів зберегти таку скороминущу красу, як краса жінки... І це тобі вдалося.

З війни у нас не залишилось ніяких фотографій. Про те, що вона торкнулась і нашої родини, свідчать усього кілька документів. В паспорті мого дідуся записано: «Lokuitarul Panicov Moisei lokuieste in satul Zelenianca raionul Criajopol, si este cunoscut de noi. Primar (підпис) Sekretar (підпис)». У перекладі з румунської це означає: «Мешканець Паньков Мойсей проживає в селі Зеленьянка, Кряжопільського (саме так. — Авт.) району, і відомий мені». Документом, що заміняв паспорт, був бюлетін. Там була інформація про власника — індивіда, плюс відбитки 5 пальців правої руки. Свідчення про народження (Акт де наștere) і одруження (Акт де cесеторіе) видавали двома мовами: румунською та російською.

Перша післявоєнна родинна світлина з'являється в 1946 році. На ній — два чоловіки в морській формі. Моряк — трошки екзотична для Зеленьянки професія. Прізвища їх, якщо судити по звороті фото, Ретинський Костянтин і Годований Федір. Цей другий — мій майбутній батько. Але поки що він про моє існування навіть не здогадується. Він, згідно з репараціями, переганяє з Гамбурга якийсь німецький корабель...

А ось фото 1964 року. Учні 7-а класу Зеленьянської школи сидять і стоять трьома рядами. В центрі — директор школи Левінсон Леонід Олексійович і класний керівник Купчак Олена Мефодіївна.

Країна святкує 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка, на зміну М. С. Хрущову приходить Л. І. Брежнєв. Але я цього не запам'ятав. Моя пам'ять зберегла якісь дрібниці, відтінки, нюанси, це не дивно. Учень 7-го класу не повинен спостерігати якусь глобальність цього світу. Для нього найбільш важливим було його життя і життя його ближніх.

Яка гармонія була в нашому класі! 12 хлопців і 12 дівчат. В Зеленьянці за 300 років її існування така симетрія була досить рідкісною. Чоловіків завжди не вистачало.

Я не зміг простежити долі всіх своїх однокласників та однокласниць. Знаю тільки, що всі вони стали хорошими і потрібними людьми.

Декого з однокласників я давно не бачив, з іншими підтримую зв'язки. Недавно зателефонував Демчук Микола Демидович, той, що на фотографії 1964 року стоїть у верхньому ряду четвертим справа. Він викладач Московського вищого технічного училища імені М. Баумана, яке й закінчив. Коля (перепрошую за фамільярність) — відомий московський фотохудожник. Його фотографії Володимира Висоцького вважаються одними з найкращих. Недавно виставка цих фотографій відбулася з великим успіхом у Польщі, в Ольштині, і Микола подарував їх полякам. Зробив він подарунок і землякам — календар «Благословенний рідний краю...», присвячений відкриттю церкви в с. Зеленьянка.

Перший справа у верхньому ряду — Телелим Василь Максимович. Нині доктор військових наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, генерал-лейтенант.

Поруч з ним стоїть Демчук Володя. Він був неординарною особистістю. Міг стати художником. Міг... Ще про одного з Демчуків (по матері), архімандрита Павла, написана книга «Слово об отце Павле». Там розповідається про те, що спонукало хлопця з невеликої Зеленьянки стати монахом. Він з однаковою любов'ю пише і про батька — комуніста, і про дідуся —

Однокласники Є. Годованого, 7-А клас, 1964 рік.

християнина: «В нашій родині ніколи не говорили про гроші, жили дуже скромно, заощаджень не робили. Батько і мати, дідусь і бабуся були добрими і щедрими людьми».

Зеленянка може пишатися і Вовком Олегом Васильовичем, кандидатом сільськогосподарських наук, сином нашої вчительки Гельман Євгенії Йосипівни.

...Що таке стара фотографія? Це звичайна картка паперу, на якій залишився слід минулого...

Зеленянські діти, 1961 рік.

*Василь Телелим,
генерал-лейтенант, науковець*

Народився 19 квітня 1950 р. в селі Зеленянка. У 1957 році вступив до Зеленянської восьмирічної школи, закінчивши яку 1965 року, пішов у дев'ятий клас Крижопільської середньої школи № 1.

У вересні 1967 р. вступив до Одеського артилерійського училища імені М. В. Фрунзе. Після закінчення училища з відзнакою у 1970 р. для подальшого проходження військової служби скерований в Групу радянських військ у Німеччині.

У серпні 1975 р. вступив до Військової артилерійської академії імені М. І. Калініна, закінчивши яку з золотою медаллю у червні 1978 року, одержав призначення в Середньоазіатський військовий округ.

У вересні 1983 р. вступив до ад'юнктури при кафедрі оперативного мистецтва Військової артилерійської академії імені М. І. Калініна, яку закінчив у серпні 1986 р.

У вересні 1986 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата військових наук.

З вересня 1986 р. до червня 1991 р. — викладач, старший викладач — керівник факультетського колективу викладачів кафедри оперативного мистецтва Військової артилерійської академії імені М. І. Калініна.

Із здобуттям Україною незалежності повернувся на батьківщину, 19 серпня 1993 р. прийняв військову присягу на вірність народу України.

У лютому 1996 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступення доктора військових наук. В 1998 р. йому присвоєно звання «Заслужений діяч науки і техніки України». Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки.

22 серпня 1996 р. Указом Президента України Василю Телелиму присвоєно військове звання генерал-майор, а в серпні 2001 р. — генерал-лейтенант.

З червня 1997 р. до жовтня 2001 р. — начальник Центрального науково-дослідного інституту Збройних сил України.

9 жовтня 2001 року призначений на посаду заступника начальника Національної академії оборони України з наукової роботи, з вересня 2010 р. — начальник Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. З червня 2016 року — професор кафедри цього ж ВНЗ.

Нагороджений державними та відомчими нагородами.

Рішенням Академічної вченої ради Оксфордського академічного союзу нагороджений почесним титулом «The Name in Science» («Ім'я в науці») із врученням ордена «За внесок у світову науку» та занесенням диплома й імені в світовий реєстр видатних учених.

Разом із дружиною Телелим (Пенчук) Любов'ю Василівною виховали двох дітей.

Володимир Васильович Хімеї

Народився 14 серпня 1957 р. в сім'ї селян-хліборобів, предки яких прибули в Зеленянку наприкінці XVI століття із Станіславщини (нині село Тисменичани Надвірнянського району Івано-Франківської області).

Подальше вивчення родоводу з архівів та церковних книг підтверджено документами проживання родини Хімеїв у Зеленянці з 1709 року.

Після закінчення навчання в Зеленянській восьмирічній школі продовжив його у Крижопільській СШ № 1. Улюбленими предметами були українська мова та література, історія. Ще в дитячі роки був активним дописувачем у районну та обласну газети, на сторінках яких регулярно друкувалися його статті, кореспонденції, нариси про відомих людей краю, оповідання та новели.

Після завершення шкільного навчання був запрошений на роботу в районну газету «Сільські новини».

У 1975—1980 рр. — студент факультету журналістики

Львівського державного університету імені Івана Франка.

Під час навчання в університеті активно займався громадською роботою: протягом чотирьох років був головою профбюро факультету, членом Республіканського комітету працівників освіти, вищої школи та наукових установ.

Продовжував співпрацю з редакціями багатьох обласних та республіканських видань, на сторінках яких були надруковані десятки оповідань, новел, нарисів. Автор двох повістей у новелах: «Вміння прощати» та «Вікнами на полудень», які також були надруковані на сторінках обласних та республіканських видань.

Після закінчення навчання був призваний на військову службу в органи держбезпеки. За 33 роки служби в правоохоронних та розвідувальних органах СРСР та СБУ пройшов шлях від оперативного уповноваженого до першого заступника Голови СБ України.

У 1994—1998 рр. перебував із сім'єю у тривалому закордонному відрядженні у Чеській Республіці, де працював на посаді Першого секретаря Посольства України.

Двічі Указами Президента України призначався начальником УСБ України у Львівській області, у 2007—2010 рр. був керівником Департаменту оперативно-технічних заходів СБ України. Звільнився на пенсію у 2012 році. Кандидат історичних наук, військове звання — генерал-лейтенант. Нагороджений державними нагородами та відомчими відзнаками.

З ініціативи та при безпосередній участі В. Хімея та його дружини Галини Матвіївни в 2009 р. в селі Зеленянка відбудовано церкву Іоанна Богослова. Разом із дружиною виховали доньку Олену. Сім'я мешкає в Києві, але не забуває рідний край.

Євген Федорович Годований

Євген Федорович Годований — український педагог, кандидат історичних наук, перекладач, поет, краєзнавець, дослідник.

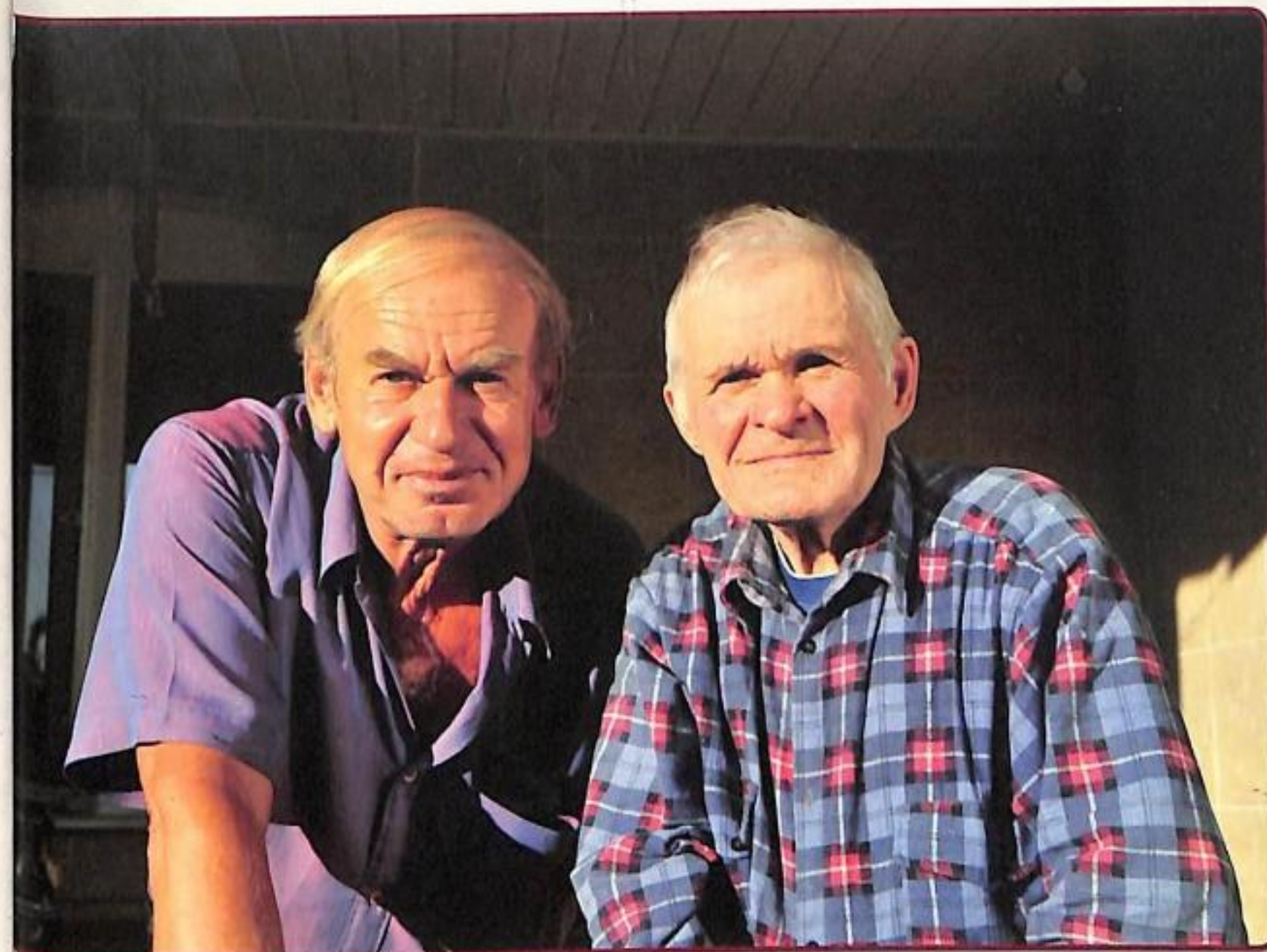
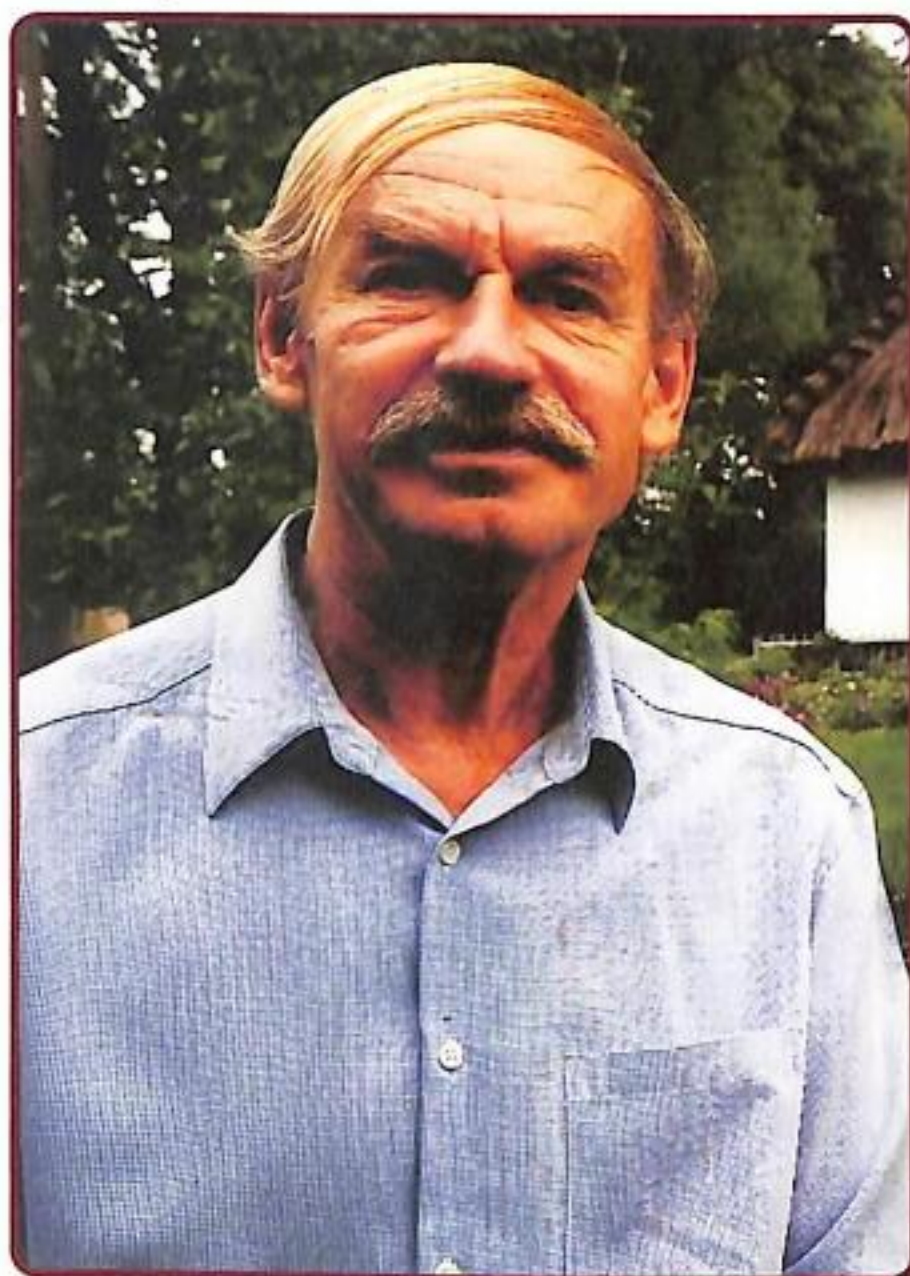
Народився 2 жовтня 1949 р. в с. Зеленянка Крижопільського району. Закінчив історичний факультет Одеського державного університету імені І. Мечникова. Викладав історію та іноземну мову в Крижопільській ЗОШ № 1, Шарапанівській ЗОШ, Крикливецькій ЗОШ, Заболотненському ВПТУ.

Отримав звання «Вчитель року Вінницької області» (1993 р.)

1977 року призначений на посаду перекладача Бюро Уповноваженого уряду СРСР до справ перебування радянських військ в Польщі, де працював до 1980 р. У 1999—2004 рр. — викладач історії Рівненського інституту слов'янознавства.

За активну діяльність, пов'язану з дослідженням історії Польщі, йому надано «Карту поляка». Член хорватського «Товариства Полічан».

Свої твори пише трьома мовами: українською, російською, польською.

Євген Годований зі своїм першим вчителем — Василем Семеновичем Кравцем

Основні праці:

1. Польська преса XIX ст. про Україну. — Київ, 1998. — 36 с.
2. Питання української історії в європейській пресі XIX ст. — Київ, 1998. — 31 с.
3. Суспільно-політичний рух 30—60-х рр. XIX ст. в Україні та його висвітлення на сторінках української преси. — Київ, 1999. — 35 с.
4. Історія південних і західних слов'ян. — Рівне, 2002. — 193 с.
5. Розклад руху. Співана поезія. — Вінниця, 2004. — 63 с.
6. Біографічні етюди. — Рівне, 2003. — 86 с.
7. Слов'янський альбом. Проза, поезія, переклади. — Одеса, 2010. — 200 с.
8. Український світ у польському дзеркалі. — Одеса, 2010. — 160 с.

9. Долинами Марківки та Вільшанки. Історичні долі людей та поселень Західного Крижопілля. — Одеса, 2011. — 336 с.
10. Он любил море. — Крыжополь, 2015. — 92 с.
11. У співавторстві з Оленою Жолкевською: «Jak na Poberezu». — Odessa, 2017. — 50 s. (Польською мовою).
12. W cieniu drzewa. — Krakow, 2002. (Вірші польською мовою).
13. Мій Шопен. — 2010. — 22 с.
14. Подорож на Олімп. — 2014. — 16 с.

Дипломант VI Загальнопольського — I Міжнародного поетичного конкурсу «За гуманне обличчя людини» (Кросніце, 2002).

Дипломант IV Фестивалю авторської пісні «Творча зустріч друзів — 2001» у номінації «Автор».

Хлопці з Зеленянки. Зліва направо —
Микола Остап, Микола Франчук, Євген Годований

Обговорення педагогічних проблем

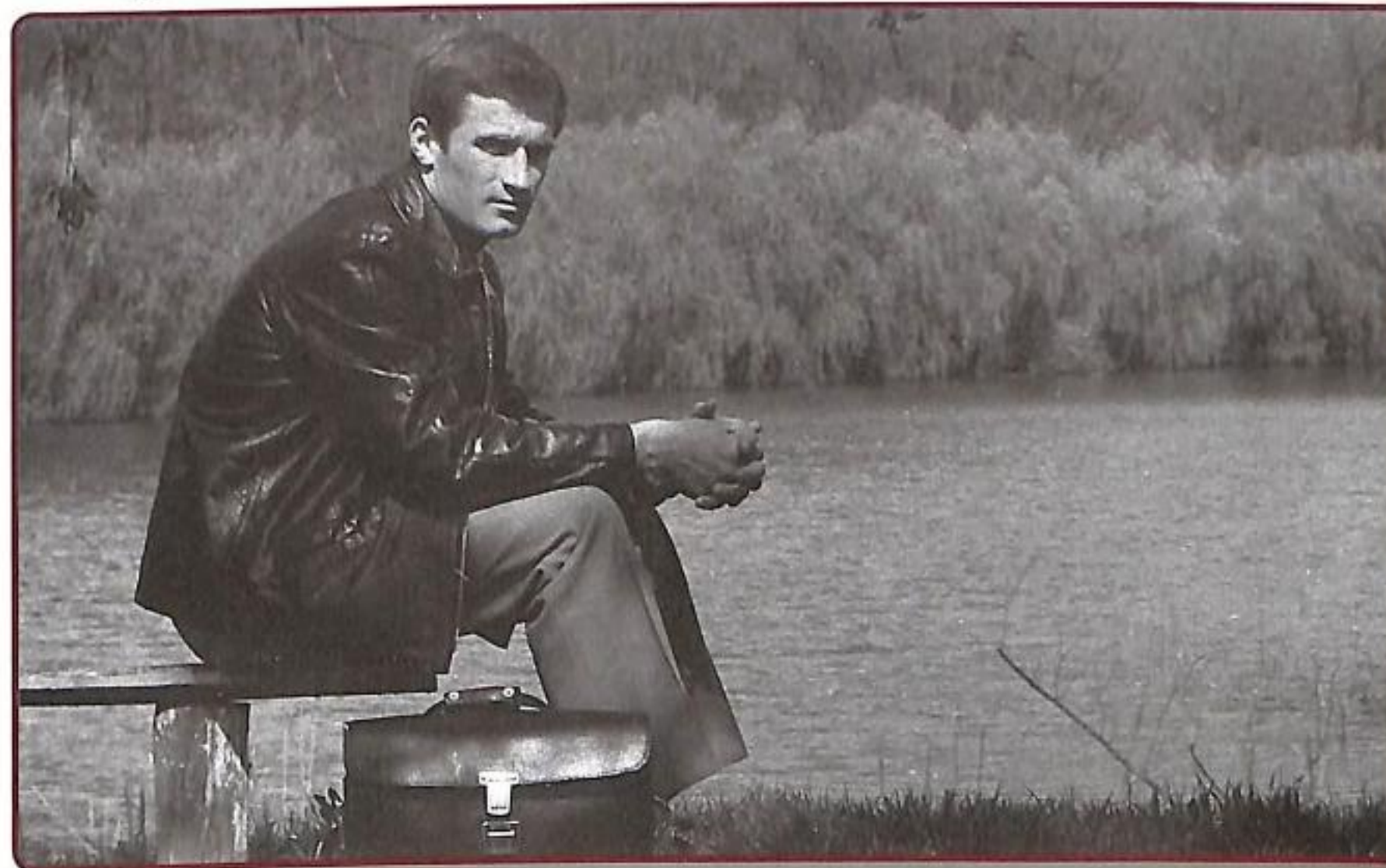

Є. Ф. Годований на зустрічі із учнями Зеленянської школи

*Народжений з фотоапаратом
у руках — наш земляк
Микола Демчук*

На основі спогадів члена Співки художників України
Валентина Тишецького та статті журналіста Володимира
Чубарова в газеті «Московська правда» від 25 січня 2011 р.

Друзі в нашому житті, як звичайно, — духовна опора, а
іноді вони впливають і на долю.
Було таке поняття — третій семестр. Тоді студентські

Микола Демидович Демчук на тлі «панського ставу»

будівельні загони різних вишів проводили літо на будовах у
найвіддаленіших куточках Радянського Союзу.

Саме з Миколиної подачі я двічі побував з «бауманцями»
в Норильську. Як художник. Улітку там полярний день, ото ж

спочатку були виробничі завдання, а потім, у нічні години (адже день тривав і далі), я ішов у лісотундру на етюди. У будівельних загонах МВТУ був суворий «сухий» закон і майже військова дисципліна. Тоді я зрозумів, що це найголовніша умова для досягнення поставленої мети. Як виявилось, будь-якої.

Микола був надзвичайно багатогранною особистістю: і чудово вчився, і був членом профкому МВТУ — Московського вищого технічного училища ім. Баумана, найдавнішого в Росії, фотокореспондентом газети «Бауманець» і навіть вантажником у Большому театрі одночасно.

Перший успіх прийшов у 1977 році — він став лауреатом огляду «Самодіяльна творчість трудящих м. Москви»; відтоді зйомками почав займатися професійно. Хотілося робити репортажні портрети відомих людей. Став різноробом у Большому театрі, де отримав можливість працювати з фотокамерою під час спектаклів, а також з акторами балетної трупі у виробничих умовах і повсякденному житті.

Маючи службову перепустку до шостого, акторського, під'їзду, водив на спектаклі й нас, друзів-студентів. А приятелював Микола з найяскравішими зірками балету — Людмилою Семенякою, Марісом Ліпою, Майєю Плісецькою, співачкою Мірей Мат'є, співаками Левом Лещенком, Володимиром Висоцьким. Вони щедро прикрашали автографами свої фотопортрети зі штемпелем на звороті «Фото М. Демчука».

Друзі Євген Годованій і
Микола Демчук

Це був найвищий рівень, це було справжнє художнє фото, це була пристрасть усього життя!

Так Микола створив галерею прекрасних портретів акторів Большого та інших театрів, композиторів, естрадних співаків — народних артистів СРСР і Росії.

23 грудня 1976 року Володимир Висоцький виступав у Будинку культури МВТУ із двома концертами. Микола зробив серію портретів, які подарував студентам і друзям, а ті з ними прийшли на спектаклі в Театр на Таганці й попросили Висоцького поставити автографи.

Зеленянка. Хата Миколи Демчука

В БК Володимир Семенович виступав 19 березня 1978 року. В фойє розгорнули виставку фотографій з минулого концерту. Висоцький їх згадав: «Я ці фотографії добре знаю, бо доводилося їх підписувати, вони мені подобаються». До нього підвели їх автора. Так вони познайомились. Відтоді Володимир

Фото: Миколи Демчука

Семенович почав ставитися до Миколи Демчука доброзичливо і з повагою.

Через рік, 26 березня 1979 року, Висоцький знову виступав у Будинку культури одного з провідних вишів країни. Цього разу раз він зателефонував Миколі з проханням сфотографувати його в гримерній під час відпочинку між двома виступами. Він не позував, тримався спокійно. Знав, що його фотографують, але не помічав цього, тому що довіряв фотографу.

Сеансів не було, все було знято репортажно — без підготовки, одразу. Актор закарбований (зафіксований) природним,

фотороботи опубліковані в численних виданнях і на обкладинках книг, брошур, конвертах музикальних дисків. Найкращі його фото стали візитівкою майстра.

Нині Микола Демчук готує фотоматеріали для альбому під умовною назвою «Всі зірки», в якому значне місце буде присвячено Володимирові Семеновичу Висоцькому.

Хоча М. Демчук багато років проживає і працює у Москві, але ніколи не забуває рідну Зеленянку, куди приїжджає майже щорічно.

яким він був у житті, спілкуванні з друзями, а не як на плакаті. Негативів з Висоцьким у майстра-фотохудожника — близько трьохсот, а фотографій, готових до публікації, — більше сотні.

Відбулося кілька персональних виставок Демчука. Його

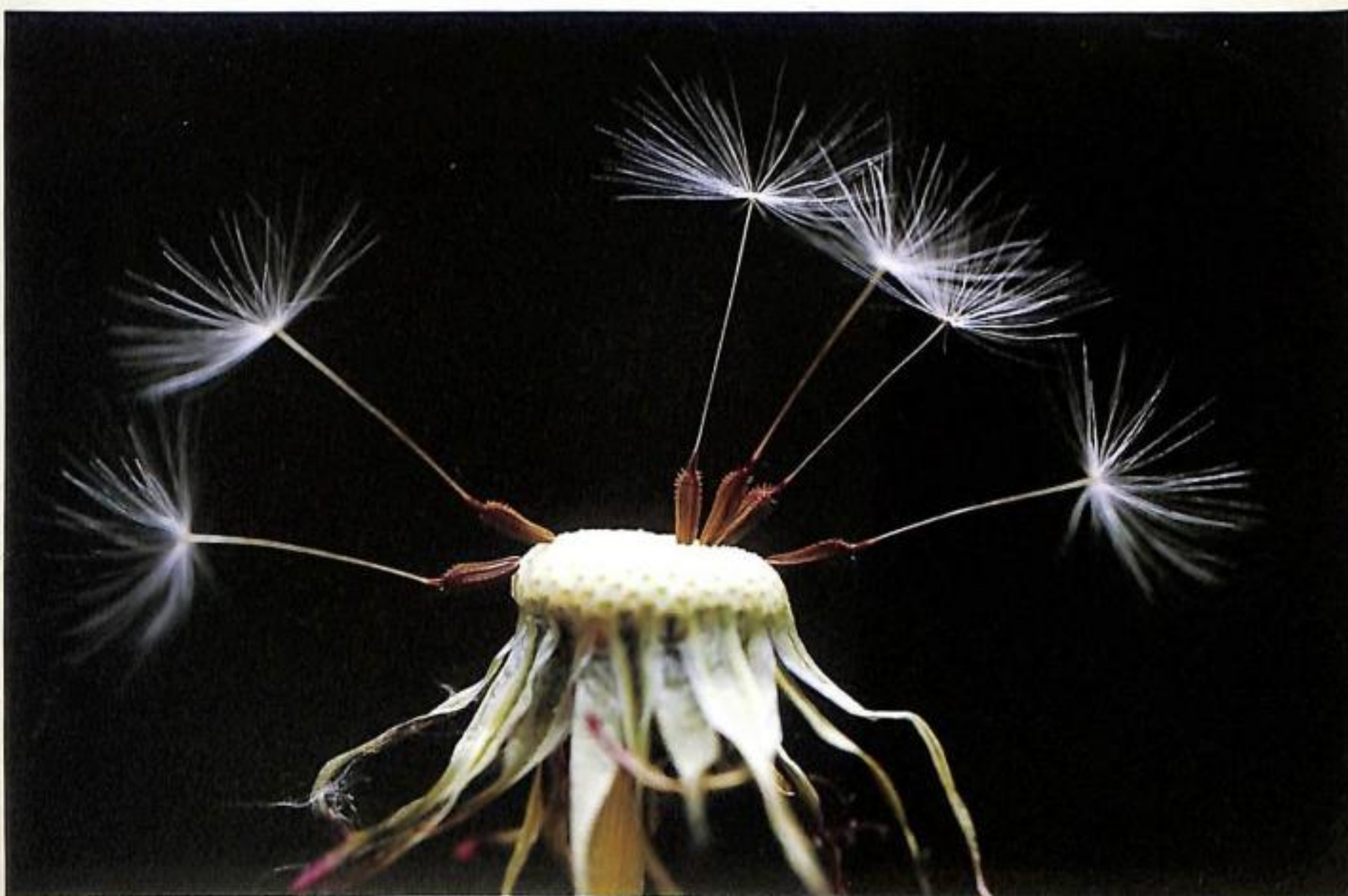
Фото: Миколи Демчука

**Микола Демидович Демчук
на відкритті власної фотовиставки**

Фото: Миколи Демчука

«Неначе справді рай»

Зеленянка в пейзажах

Валентина Тишецького

Зеленянка цікава не тільки своєю історією і людьми. Її гарні краєвиди відображає на своїх картинах один із найкращих художників-пейзажистів України Валентин Антонович Тишецький.

Зеленянка увійшла в його душу з раннього дитинства. Коли був у п'ятому класі, ходив рибалити на живописний ставок у центрі села. Але це не головна причина його постійної уваги до Зеленянки.

Його родич, Данило Протасович Дубік, був мисливцем і мудрецем. І як кожен мудрець, стежив за плином часу. Тому він щоденник. На його сторінках була постійно присутня Зеленянка. Наприклад: «12 лютого, на зеленянських «угодіях» взяв 2 зайці і лисицю».

Батько, Антон Болеславович, теж часто згадував про

Зеленянку. В юності він дружив з дочкою одного з шести зеле-

нянських поміщиків. Тому для Валентина Антоновича це село завжди мало благородний шляхетський відтінок.

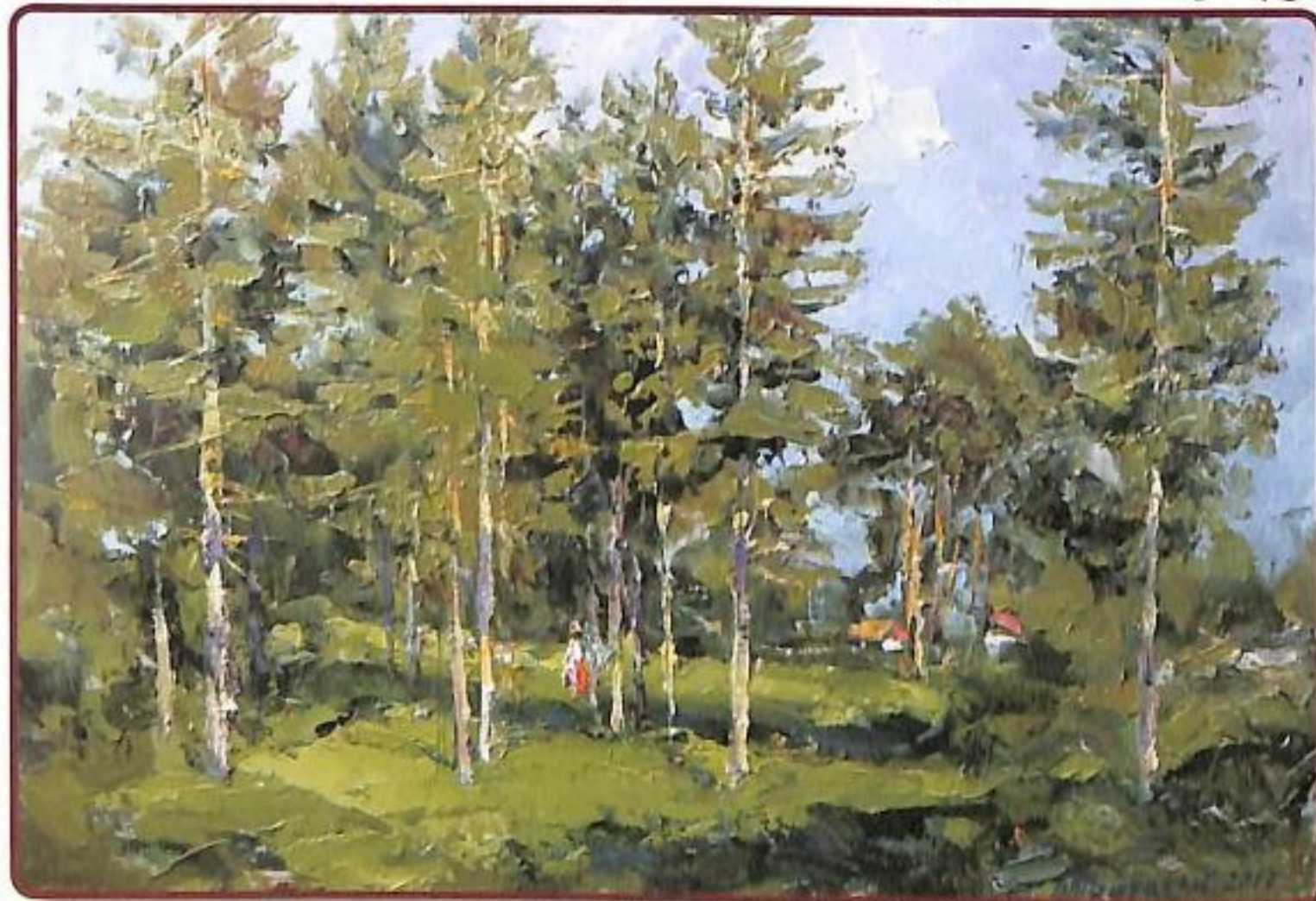

А потім хороші зеленянські риси характеру, його «відтіночки» матеріалізував Коля Демчук, московський фотохудожник.

Свою глибинну народну суть виявила його родина: батько Демид, мати Наталка, сестра Марія. В них втілились найкращі риси, притаманні українському селянству.

Від Зеленянки до Крижополя — 5 кілометрів по автодорозі, а навпростець — півтора кілометра. Тому багато її мешканців працювало у Крижополі, зокрема на залізниці та елеваторі. Це

робило специфічним менталітет зеленянця. В ньому поєднувались риси і селянства, і робітничого класу. Поєднувались чи переплітались...

Мальовничість Зеленянки вразила Валентина Антоновича.

Долини, кам'яний місточок над тихою Кам'янкою, пліт, плетений з лози, люди, які вітаються з незнайомими, соснові гаї

з грибними галявинами...

Усього цього йому бракувало в урбанізованому Крижополі. Ідучи на етюди в Зеленянку, художник згадував Глібова: «неначе справді рай». Класична українська патріархальність заворжила його. Зеленянка викликала художній інтерес не

тільки у Валентина Антоновича. Природою і людьми села захоплювались і російські художники, зокрема Олександр

Гарбузов. Красномовними є його слова: «Я был и в Голубечем, и в Зеленянке. Я видел людей. Что за люди! Поэтому я вообще не теряю веры...»

Одним із улюблених художників В. Тишецького є росіянин Аркадій Пластов. Він постійно жив і малював рідне село Прислонику, його людей і природу. Такою Прислонику для Тишецького стала Зеленянка. Він увіковічив її у своїх роботах. У нас на стіні щодня милує око етюд «Зеленянка. Літня радість». Альбом починається репродукцією «Травень. Околиці Зеленянки». І я, як уродженець цього прекрасного земного куточка, вдячний Валентину Антоновичу за його місію.

Творчість вінницького художника споріднена з творчістю представників імпресіоністичного пейзажу перш за все підвищеною увагою до світла, етюдним підходом, приматом живопису над рисунком і, при всій об'єктивності й реалістичності сюжету,

в яких виражено перше враження художника. Пише Валентин Тишецький широко й рельєфно, але корпусність письма не руйнує поверхні полотна. Унікальність цього пейзажиста також у тому, що він однаково тонко відчуває всі пори року, хоча й має свої уподобання. Його весняні пейзажі задумливі й мінорні або ж бадьорі та дзвінкі; осінні передають світлу радість, поетизують прощальну красу природи; мажорні й оптимістичні, сповнені мінливості ті, що написані в літній сезон.

Володимир Кудлар

намаганням привнести в твір суб'єктивізм автора шляхом передачі настрою, розкутістю темпераменту, використанням насиченої колористичної палітри та застосуванням індивідуальних технічних прийомів. Пейзажні твори майстра містять у собі живе, емоційне сприйняття традиційних мотивів українського села чи міських околиць, нероздільно пов'язаних із ландшафтом.

В творах Тишецького відчувається захоплення і благоговіння перед природою. Вони насичені в кольорі, контрастні й водночас позначені м'якими валерами. Його живопис чуттєвий, твори камерні. Це своєрідні «етюдні» картини, і «картинні» етюди,

Учитель під сузір'ям Мельпомени *Володимир Васильович Лозовський*

Після дня, проведеного в столиці, і двох ночей у потязі Володя спав вдома у своїй кімнаті багатирським сном. Лідія Денисівна підійшла до синового ліжка, поправила ковдру, сіла на стілець. Ранкове сонце вже заливало подвір'я, що потопало в квітах, жінку чекала безліч домашніх справ, а вона, споглядаючи солодкий сон свого первістка, котрий якось непомітно вже попрощався з дитинством і збирався вилетіти з батьківського гнізда, згадала своє, обпалене війною. Перед очима зримо постало страшне літо 1941 року. Їхня дружна багатодітна сім'я проживала у Києві, Лідочці тоді було 9 років, і мама з татом, рятуючи своїх шестеро доньок від військових страхіть, покинули столицю й ступили на землю своїх предків — село Миролубівку Піщанського району.

Допитливий та здібний дівчинці вчитися не довелося, адже була найстаршою серед сестер, тому її, як і багатьох ровесниць, не обминув колгоспний «рай», обов'язковим атрибутом якого була робота на тваринницькій фермі або в полі. Ліда працювала в полі, була ланковою, все було при ній, саме тому, як кажуть у народі, в дівках не засиділася. Її обранець Василь, випускник Вінницького будівельного технікуму, успішно працював за спеціальністю, його батьки Петро Омелянович та Христина Петрівна прийняли Лідочку в свою сім'ю як рідну. Навіть не віриться, що з того часу минуло вже 16 років. Володі — 15, Ніночці — 11. Час летить, і немає в природі такої сили, щоб його зупинила...

Відійшов у вічність Василів тато, у Христини Петрівни здоров'я вже не те — не спиться старенькій, вона хвилюється, в який же навчальний заклад вступив її улюблений онук у тій

столиці. Дізнавшись, що Володя буде навчатись у технікумі міського електротранспорту, бабуся вжахнулася: «Господи, та він же вивчиться, залізе на стовп, його шарахне струмом і вб'є! А це нащо нам таке горе?».

Невідомо чим закінчилася б ця сцена, якби саме в цей час у кімнату не зайшов Василь Петрович. Він без особливого жалю розбудив сина й без усяких пояснень наказав йому збиратися в дорогу...

Я з непідробною цікавістю слухала розповідь мого співрозмовника Володимира Васильовича Лозовського — заслуженого працівника культури України, директора Вінницького академічного українського музично-драматичного театру ім. М. Садовського і лише тут вставила своє запитання: — Куди?

— Назад, у Київ, забирати документи!

— **Вам не було від цього прикро, адже перекреслювався Ваш вибір, Ваша доля робила різкий поворот?**

— Ніскілочка! Чесно кажучи, я на цей заклад натрапив у Києві випадково, і найбільше мені в ньому сподобалося те, що там був добре обладнаний спортзал, де в час мого відвідання відбувалася репетиція естрадного ансамблю, від чого я був просто в захваті, і надалі, подумав я, в мене буде надійна перспектива жити в місті!

— **Звичайно, це серйозні та вагомні аргументи для вибору професії! Що ж було далі?**

— Ми з батьком були в Немирові в другій половині наступного дня. В приймальній комісії нам повідомили, що відмінників на пільгових умовах уже набрали, і я, якщо бажаю, повинен скласти вступні іспити. Я був не проти, але тоді був такий порядок, що всі, хто здавав документи, повинні були пройти співбесіду з директором. Я зайшов у святая святих — кабінет Володимира Миколайовича Недбайла, скромно сів у куточку й чую: «Я тобі, Володю, між нами кажучи, скажу, що справжнім

педагогом, я вважав і вважаю, може бути лише мужчина!».

Дізнавшись, що я залюблений у спорт і граю в духовому оркестрі на баритоні, цей титан педагогічної діяльності сказав: «Ти вступних екзаменів складати не будеш. Там є кому складати. Ти вже студент. Іди!».

— **Це безпрецедентна історія! Ви — улюбленець долі!**

— Долі — не знаю, але всі чотири роки навчання Володимир Миколайович опікувався мною.

— ?..

— Вчився я досить успішно, але якось на другому курсі умудрився отримати двійку з біології (з ким не буває!) в Олени Ісаківни. Мені затримали стипендію — такий тоді був порядок. Директор дізнався про це, мало не за руку привів мене в бухгалтерію і наказав: «Виплатіть йому стипендію!».

— **Чи комфортно Ви почувалися в педагогічному навчальному закладі, адже мрії стати вчителем у Вас не було?**

— Як бачите, я ним і не став! А якщо серйозно, я таки вдячний батькові за те, що він так різко вчинив тоді зі мною, скерувавши мій вибір, хоча й вибору як такого з мого боку не було, я мовчки скорився волі батька, але він був мудрим, він знав мене більше, ніж я сам, і тому тоді так авторитарно схилив мене до гуманітарного циклу професійної діяльності.

— **Що у Вашій натурі в дитинстві дало право батькові зробити висновок про те, що Ви — гуманітарій?**

— Я ніколи не захоплювався технікою. В школі, хоча й був відмінником, навчання в мене не було на першому місці. Завжди чекав перерв, які в мене були заповнені футболом, волейболом, баскетболом, тенісом — благо, стадіон був поряд зі школою. Після таких перерв я півуроку «відходив». Дуже любив співати. Мої перші вокальні успіхи почалися в дитячому садку. Пам'ятаю, коли я був ще зовсім малим і до нас приходили гості, батько гордо виставляв мене перед ними з моїм «хітом».

— Яким ?..

— «Чорний кіт!» (Наспівує):

Жив за рогом кіт чорний в дворі,
Його знали старі і малі,
Але пісня звучить, та не та,
Як усі не любили kota.

Знають всі — не щастить,

Якщо чорний кіт попереду промчить,

Та задумайтесь на мить —

Тільки чорному котові не щастить!

— **Браво, Володимире Васильовичу! Автори пісні Михайло Таніч та Юрій Саульський тоді, в розквіті своїх творчих сил, навіть уявити собі не могли, яке перспективне дитя виконує їхню пісню! До речі, тоді її співав увесь Радянський Союз!**

— Варто додати, що батько ніколи особливо не втішався моїми успіхами, не захвалював мене, він хотів, щоб ми із сестрою на всіх життєвих перехрестях самі давали собі раду. Відколи себе пам'ятаю — весь час був при ділі. До третього класу пас корову, після п'ятого — батько на канікули брав мене з собою на роботу. Там, на будівництві, я був підсобним робітником, отримував зарплату. Навіть після зарахування мене в педучилище я все літо трудився на будівництві — до 25 серпня.

— **Ваше життя на всіх етапах було досить цікавим та насиченим різними подіями. Яке місце в ньому займає немирівський період?**

— Він був незабутнім. Починалося моє студентство досить печально, бо на роботі влітку я серйозно травмував руку, не надав цьому значення, і справа мало не закінчилася ампутацією. Рятували мене немирівські лікарі у вересні, коли мої однокурсники вже взяли високий навчальний старт, а я ще довго навіть писати не міг. Але, знаєте, молодість — це та прекрасна пора,

коли всі проблеми вирішуються швидко, а то й зовсім забуваються, навіть не вирішившись. Життя вирувало, навчання йшло за планом, ми опановували різні види практики, дорослішали, брали участь у художній самодіяльності, займалися спортом...

— **Закохувалися!**

— **Закохувалися...**

— **Розлучалися...**

— **Розлучалися...** А ще я хотів би додати, що там, у Немирівському педучилищі, доля мене нагородила спілкуванням з такими педагогами, від яких я багато чого навчився й багато чого взяв у своє майбутнє життя. Це насамперед Володимир Миколайович Недбайло, Степан Пантелеймонович Суходольський, Микола Титович Сугак, Валентина Миколаївна Деменко, Степан Федорович Уліцький, Володимир Іванович Глибченко...

«...я цілком згоден із Павлом Загребельним, котрий сказав, що жінки правдивіші від чоловіків. Вони ближче стоять до речей остаточних — народжень, вмирань, їм не властива чоловіча обережність і намагання приховувати навіть те, чого не слід приховувати...»

Вірите, я все життя згадую наші прекрасні немирівські концерти та тематичні вечори...

Я любив співати, я й тепер люблю, от тільки немає вдячної аудиторії. Як не дивно, але вокалісти в нашому театрі чомусь співають краще, ніж я!

— **А що Ви не любили?**

— Не любив каліграфію, а ще не вмів гарно малювати. Створені мною «шедеври» на цих заняттях вище, як трійкою, не оцінювалися. Якось після концерту, в якому я співав, викладач цих предметів сказав: «Співає, як соловей, а малює і пише, як курка лапою!».

— **І Ви...**

— А я розцінив це як комплімент, адже мене назвали солов'єм!

— **Приємно спілкуватися з людиною, в якій є почуття гумору... Отже, вчитися Вам було цікаво. На практиці Ви почувалися комфортно. Всі життєві обставини на той час Вас влаштовували. І Ви погодилися з тим, що будете вчителем початкових класів?**

— Зовсім ні! Ще тоді я зрозумів, що це початкова сходинка мого життєвого проекту, яку я не маю права обривати, це не мій стиль, я завжди все доводжу до логічного завершення. Правда, було дві спроби «втекти від долі».

Після шостого класу я поїхав у Москву вступати до суворовського училища і не пройшов медкомісію. Лікарі знайшли таку мікроскопічну дрібницю в моїх органах зору, про яку я навіть не здогадувався, та й сьогодні її не помічаю, і саме вона стала на заваді моїй військовій кар'єрі. На 4 курсі я готувався вступити до Львівського військово-політичного училища, і знову той самий мікродефект зору «зарізав» мою мрію стати військовим.

«...Ніхто в житті не може утвердитися без мудрого наставника, вчителя. ... Запорукою успіху дитини є хороший учитель, педагог. Це професія надважка, тому в освіті повинні працювати найталановитіші люди суспільства...»

— **Ви жалкуєте?**

— О ні! Особливо зрілим стало небажання бути військовим, коли я відбував службу в рядах Радянської армії.

— **Ви служили у Львові в роті почесної варті, у Вас була прекрасна елітна форма з еполетами, білі рукавички — це так гарно, Вам заздрили, Вами милувалися, у Вас закохувалися...**

— В народі кажуть, що в палиці є два кінці, у медалі — дві сторони, у Місяця другий бік — неосвітлений... По-перше,

за показною урочистістю військових свят і парадів криються нелегкі солдатські будні, муштра і ще немало досить неприємних речей, а по-друге, я люблю свободу, не сприймаю диктаторські стосунки, а армія — це рамки, і тому армійські порядки протирічили моєму характеру. Я з усім, що мені не подобалося, терпляче мирився лише через те, що то було тимчасовим.

— Чи були у Вас приємні події за два роки військової служби?

— Три рази до мене приїжджали батьки, двічі я був удома у відпустці; після першого року служби мене обрали секретарем комітету комсомолу батальйону, що давало право вільного виходу в місто, а ще — армійські друзі, з якими підтримую стосунки й до сьогодні.

— Повернімося в Немирів. Училище закінчено. Відшумів пам'ятний випускний бал, в руках диплом педагога, і Ви поїхали за скеруванням працювати вчителем початкових класів?

— Знову ні! Скерували мене старшим піонервожатим у школу смт Вапнярка Томашпільського району, але я зумів «перескерувати» себе в с. Високе, де викладав історію, співи й фізкультуру. Там я навіть керував учнівським хором!

— Володимире Васильовичу, як Ви сьогодні оцінюєте почуту в юності думку про те, що справжнім учителем може бути лише чоловік? Відповідаючи, будьте обережні й обачні, адже і Ваша дружина, і старша донька мають дипломи педагогів...

— Може, мене врятує те, що вони не працюють за фахом. А якщо серйозно, то я не такий категоричний. В мої шкільні та студентські роки поряд зі мною була не одна вчителька, викладач, кому я зобов'язаний багато чим у своєму житті. До того ж я цілком згоден із Павлом Загребельним, котрий сказав, що жінки правдивіші від чоловіків. Вони ближче стоять до речей остаточних — народжень, вмирань, їм не властива чоловіча

обережність і намагання приховувати навіть те, чого не слід приховувати.

— Якою, на Вашу думку, повинна бути жінка? Ваш ідеал?

— Гарною, розумною, доброю, жіночною, надійною...

— Як хто?

— Як мої доньки і внучки! Обидві мої донечки — справжні розумниці, я пишаюся ними. Старша Світлана — за фахом історик, як і я, молодша Олена — магістр податкового права. Вони подарували нам з дружиною трьох прекрасних онуків: Роману — два роки з половиною, Олександра — старша від нього на 1 рік, Катруся у нас — доросла, їй п'ять з половиною років.

— Ви себе у них бачите? Педагогічні гени та нахили проглядаються?

— Вони ще маленькі й дуже різні. Хоча Катя мені якось заявила: «Дідусю, якщо ти будеш мене слухати, то я тебе буду любити!».

— Мабуть, Ви часто буваєте неслухняним. І що ж Ви робите, щоб бути достойним любові цієї ЖІНКИ?

— Я дуже стараюся! Якщо вона в нас гостює, з роботи додому ввечері без подарунків не приїжджаю! Ось так!

— Людина, чоловік, батько, дідусь, директор... Яка з цих Ваших іпостасей є шапкою Мономаха?

— Я не є бездоганним у кожній з них, хоча, мені здається, дідусь я просто-таки зразковий, а посада директора, мабуть, найближча до шапки, але вона не важка, вона всеохопна й відповідальна.

— Ви на цій посаді вже майже два десятки років. А перед цим був...

— ...директором Центру народної творчості, а ще раніше — завідувачем інформаційно-аналітичного відділу облдержадміністрації, завідувачем відділу культури Піщанського району, працював у партійних органах, був учителем історії та суспільствознавства у школі № 4 м. Жмеринки.

— Ви маєте диплом учителя історії...

— Так, я закінчив історичний факультет Вінницького педінституту ім. М. Островського у 1981 році, і тут варто було б назвати тих викладачів, яким я зобов'язаний своїм становленням як особистості, завдяки яким я значною мірою утверджувався в житті. Це насамперед куратор нашої групи, а потім декан факультету Петро Семенович Григорчук, котрий був для мене зразком для наслідування у всьому — і як людина, і як викладач; Ілля Гаврилович Шульга — професор, завідувач кафедри історії СРСР, Микола Миколайович Кравець — завідувач кафедри загальної історії.

— Вам не було тривожно розпочинати до виконання обов'язків директора театру, адже це не просто заклад, це своєрідна міні-країна зі своїм статутом та позастатутними порядками, розгалуженою системою служб і унікальним творчим колективом?

— Було. На перших порах мені бракувало практичних навичок, професійної підготовки, теоретичних та юридичних знань. Багато доводилося вчитися самому, і я подолав цей непростий період досить швидко завдяки підтримці колег, колективу нашого театру, представників влади тощо.

— Ви очолили колектив у дуже непростий час...

— Перше жовтня 1998 року. Три з половиною місяці — заборгованість із зарплати. За підтримки й допомоги з боку керівництва міста та області вона була ліквідована до кінця року, і це був мій перший «благодатний» крок на посаді. З того часу за 18 років не було жодної затримки з цього приводу. Усі постановочні роботи завжди оплачуємо самі. Що стосується творчого колективу, то варто сказати, що не моя заслуга в тому, що ще з часів Верещагіна (Федір Григорович Верещагін (1910—1996) — фундатор Вінницького українського музично-драматичного театру ім. М. Садовського, нар. арт. України та СРСР. У 1948 — 1986 рр. — художній керівник, головний режисер Вінниць-

кого муздрамтеатру. — Т. О.) колектив нашого театру відзначається високим творчим потенціалом. Він є одним з кращих в Україні, тому що у нас живуть і процвітають прекрасні традиції, гордо витає дух справжнього мистецтва, що засвідчує сучасний рівень, котрий досягається самовідданою працею акторів та високою вимогливістю до себе кожного члена нашого колективу.

— Вашу роботу на терені української культури достойно оцінили, присвоївши Вам у 2015 році звання «Людина року» в номінації «Діяч культури та мистецтва»...

— Для мене це було цілковитою несподіванкою... Вважаю, що в нашій області є дуже багато талановитих особистостей, гідних цього звання. А мій внесок у розвиток культури та мистецтва — це багаторічна щоденна, буденна, копітка праця без фанфар і феєрверків. Лаври — це не для мене. Де багато торжеств, там мало змісту.

— Чи допомагає у Вашій роботі педагогічна освіта?

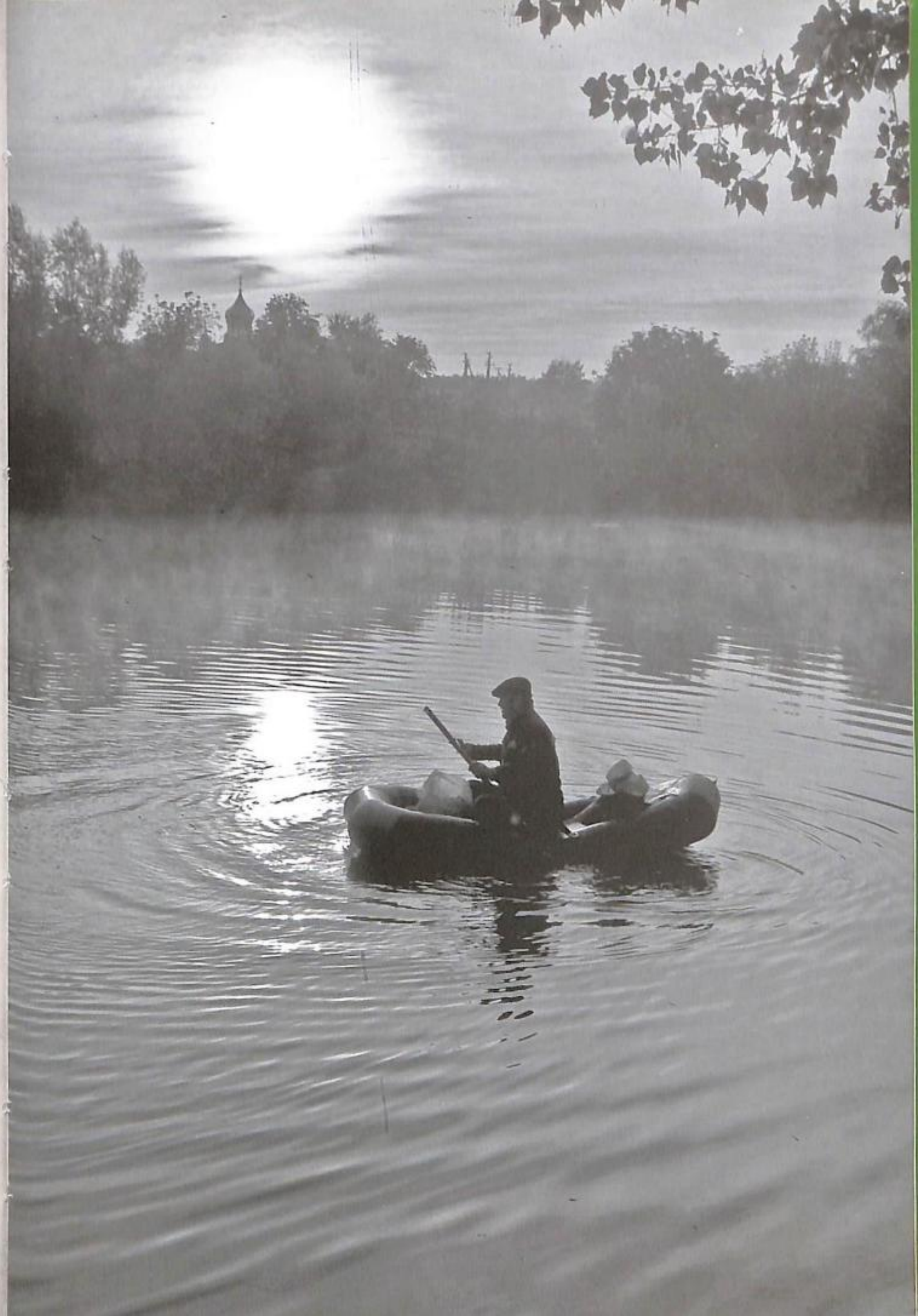
— Знання з педагогіки керівнику потрібні опосередковано, а ось психологом хочеш чи не хочеш, а бути мусиш, тому що всі люди, котрі працюють під твоїм началом, є водночас і колегами, і учнями, і певною мірою дітьми, і від керівництва будь-якої установи часто залежить і побутовий, і фінансовий порядок, і психологічний клімат у колективі. Я ж намагаюся в усіх ситуаціях бути коректним і дипломатичним, висловлювати лише ті думки, в яких цілком переконаний, оцінюю людей за їхніми професійними якостями та ставленням до роботи.

Ми довго розмовляли на різні теми, згадували спільних знайомих — студентів та викладачів такого рідного нам Немирівського педучилища. Я уважно вислуховувала прагматичні речі директора, якому до всього є діло в його володіннях, і ліричні відступи, коли йшлося про його родину, уподобання, захоплення, короткі періоди відпочинку. Слухаючи Володимира Васильовича, я пригадувала імена

тих знаменитостей, що народилися як і він, у рік Кози за східним календарем. Фізики та лірики, 50 на 50! Ось і в нашого героя поєднано такий необхідний в його професійній діяльності практицизм і тонку душевну організацію педагога, якому судилося реалізувати себе на інших, але близьких до педагогічної діяльності теренах. Він ніколи не жалкував, що пройшов школу Немирівського педучилища, й завжди пишався цією сторінкою своєї біографії не менше, ніж тим, що завдяки своїй посаді особисто знайомий з такими відомими людьми як Богдан Ступка та Микола Гнатюк (на жаль, покійними), Богдан Бенюк, Анатолій Хостікоєв, Віталій Кличко, Ада Роговцева, Тамара Гвердцители, Сергій Захаров, Вахтанг Кікабідзе...

З теплою ностальгією в очах Володимир Васильович згадує, як він, восьмирічний, був присутній на відкритті Будинку культури у своєму рідному селі Зеленянці, куди приїхали з концертом культармійці з районного Будинку культури. Зачарований тим, що відбувалося на сцені, він тоді подумав про те, як добре було б бути в майбутньому їхнім директором, очолювати заклад, де працюють такі талановиті люди. Мрія здійснилася, життя тече в оточенні справжніх метрів мистецтва (в театрі — 4 народних артисти України, 11 заслужених, решта — не менш талановиті та перспективні). Ми закінчили наше спілкування, дійшовши висновку про те, що ніхто в житті не може утвердитися без мудрого наставника, вчителя. На думку нашого героя, запорукою успіху дитини є хороший учитель, педагог. Це професія надважка, тому в освіті повинні працювати найталановитіші люди суспільства.

Омелянчик Т. Г.

Крижопільський рідний мій краю

Крижопільський рідний мій краю,
Лелеча моя сторона!
І де тільки я не буваю,
Ти в мене єдина, одна.

Багатств великих ти не маєш,
Лиш щедра родюча земля.
Віками хліб сієш, збираєш,
І всюди безмежні поля.

В волошках врожайні, роздольні,
І добрі у тебе хліби.
І люди, їх руки мозольні —
Це є найцінніші скарби.

Я світу об'їздив немало,
Диковин набачився там.
Та тільки як ніч наставала,
Я знову вертався в свій храм.

В село своє рідне я плинув,
В крижопільські милі краї,
Де хату батьківську покинув,
Де мрії дитинства мої.

Де небо квітує зірками,
Суцвіть найніжніша блакить,
Де росяться трави медами,
Аж серце в нестямі щемить.

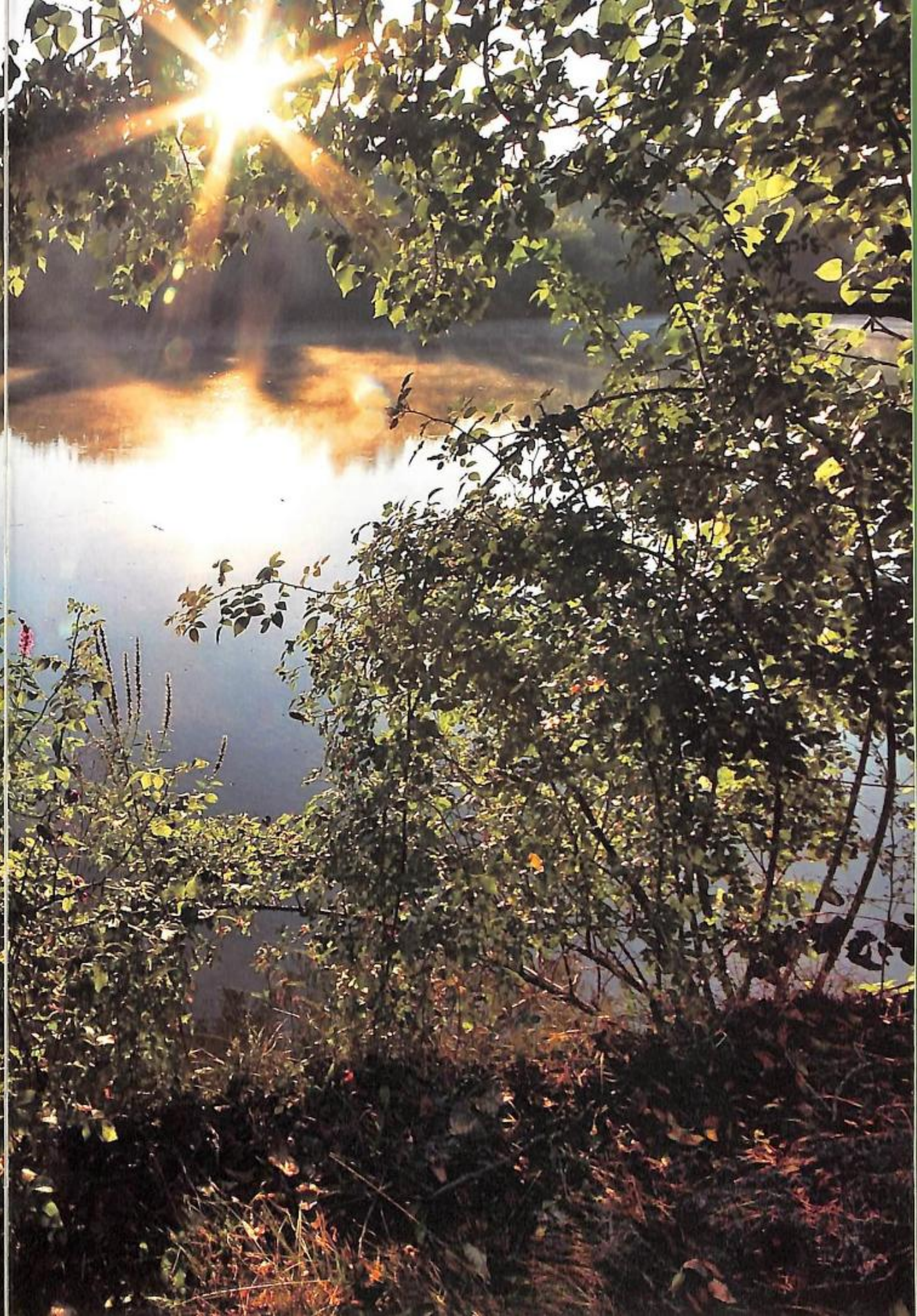
Де влітку не можу напитись
Води із батьківських криниць,
Де хочу землі поклонитись
В красі вечорових зірниць.

Де б'ються джерела в долині,
Ставки прохолоду несуть,
Де всюди батьківські святині
Нас кличуть до себе і ждуть.

Крижопільський славний мій краю!
Ти в згадках моїх усі дні.
І де тільки я не буваю,
Лиш ти наймиліший мені.

Одеса, січень 2016 р.

Олександр Куций,
член Національної спілки
письменників України,
уродженець с. Шарапанівка
Крижопільського р-ну.

Зміст

Слово до читача.....	4
Від авторів. Зеленянка, благословенний наш краю.....	6
Розділ 1. Що в нас залишилося від трипільців.....	12
Етапи колонізації Зеленянки.....	18
Джерело, яке відмітив картограф Боплан.....	19
Загадки топоніміки, або Екскурс у минуле.....	25
Село, на яке претендували кілька держав.....	52
Бронепоезд зупинили біля Зеленянки.....	90
Більшовицькі експерименти.....	95
Друга світова війна. Під німецько-румунською окупацією.....	102
Кіно від дяді Міші.....	122
З війни не повернулися 94 жителі села.....	126
Історія церкви села Зеленянка.....	132
Український народний одяг із села Зеленянка і місцеві традиції.....	154
Розділ 2. Люди і події.....	162
Хто ви, Петре Сніцар?.....	162
Михайло Зеленський, полковник, дипломат, шляхтич.....	165
Архімандрит Павло (Григорій Кравець).....	173
Арефа Блажей, начальник штабу 37-ї армії.....	178
Такий був час. Спогади Василя Івановича Хімея.....	186
Історія зеленянського роду Хімеїв.....	200
Спогади Миколи Григоровича Віци.....	224
Родинний портрет Войнаренків на тлі епохи.....	236
Василь Кравець був схожий на Сухомлинського.....	246
Історія села через старі фотографії. Спогади Євгена Годованого.....	256
Василь Телелим, генерал-лейтенант, науковець.....	266
Про авторів книги.....	270
Народжений з фотоапаратом у руках — наш земляк Микола Демчук.....	277
Неначе справді рай. Спогади Володимира Кудлача.....	286
Учитель під сузір'ям Мельпомени. Володимир Лозовський.....	300
Крижопільський рідний мій краю.....	314

Зеленянка.
Село на Кучманському шляху історії

ISBN 978-617-7263-74-5.

Науково-популярне видання.
Для усіх, хто цікавиться історією рідного краю.

Автори: кандидат історичних наук Євген Годований,
кандидат історичних наук Володимир Хімей

Редактор: доктор педагогічних наук,
професор Євген Кулик

Макетування, верстка, дизайн: Сергій Цьома

Фотограф: Микола Демчук

Друк: ТзОВ «Трек ЛТД» 2019 р. – 320 с.; іл.
Свідоцтво про внесення до реєстру видавців та
розповсюджувачів книговидавничої продукції № ДК 4248

Тираж 700 шт.
Підписано до друку 31.10.2019 р.
Умов.друк.аркушів 20
Формат 70х100/16
Гарнітура ACADEMY

«Зеленянка. Село на Кучманському шляху історії» - документальна повість про історію розвитку одного із сіл Подільського краю. Історичне тло збагачує розуміння життя багатьох поколінь українців. Висвітлено вплив визначних особистостей краю на формування духовного, політичного і господарського життя українців. Книга створена на основі аналізу архівних матеріалів, церковних записів, історичних джерел та спогадів.

Книга не претендує на повне висвітлення всього комплексу питань історичного розвитку Зеленянки. Вона призначена для науковців, викладачів, студентів, широкого загалу, усіх, хто цікавиться історією нашого народу, вболіває за повернення історичної пам'яті і прагне пізнати своє минуле.